

Ympäristö, estetiikka ja hyvinvointi

Toimittaneet

ARTO HAAPALA, KALLE PUOLAKKA JA TARJA RANNISTO

Ympäristö, estetiikka ja hyvinvointi

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1417

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Kirjastokonsortio Aleksandria on tukenut teoksen avointa saatavuutta.

© 2015 Arto Haapala, Kalle Puolakka, Tarja Rannisto ja SKS
Lisenssi CC BY-NC-ND 4.0 International

Digitaalinen versio perustuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamaan painettuun teokseen, joka on julkaistu vuonna 2015.

Kannen ulkoasu: Timo Numminen
EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-952-222-688-4 (nid.)
ISBN 978-952-222-909-0 (PDF)
ISBN 978-952-222-876-5 (EPUB)

ISSN 0355-1768 (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Toimituksia)

DOI: <http://dx.doi.org/10.21435/skst.1417>

Teos on lisensoitu Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä. Tutustu lisenssiin englanniksi osoitteessa <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/> tai suomeksi osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>.

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa <http://dx.doi.org/10.21435/skst.1417> tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Ympäristö, estetiikka ja hyvinvointi

Toimittaneet

ARTO HAAPALA
KALLE PUOLAKKA
TARJA RANNISTO

Sisällys

Kiitokset 7

JOHDANTO 9

Kalle Puolakka

I Teoreettisia lähtökohtia esteettiseen hyvinvointiin

MITÄ ON ESTEETTINEN HYVINVOINTI? 19

Arto Haapala

PREFERENSSIUTILITARISMIA, AVOINTA ARVOKESKUSTELUA
VAI YHDESSÄ TEKEMISTÄ?

Vuorovaikutteinen ympäristönsuunnittelu esteettisen
hyvinvoinnin edistäjänä 40

Hanna Mattila

KAUPUNKIYMPÄRISTÖN ESTETIIKKA HYVINVOINTIKYSYMYKSENÄ
Esteettinen laatu maankäyttö- ja rakennuslaissa 62

Vesa Vihanninjoki

ESTEETTISEN JALANJÄLJEN JÄLJILLÄ 88

Ossi Naukkarinen

KULTTUURIN JA LUONNON JÄLJET YMPÄRISTÖN ESTEETTISESSÄ
KOKEMISESSA

Esimerkkinä Suvisaaristo 109

Tarja Rannisto

II Hyvinvoinnin ympäristöjä

LEPPOISTETTU KAUPUNKI 129

Timo Kopomaa

ARJEN ESTETIIKKA 1900-LUVUN MAASEUTUYMPÄRISTÖSSÄ 146

Eeva Aarrevaara

VIRKISTYSMAHDOLLISUUDET EKOSYSTEEMIPALVELUNA 160

Leena Kopperoinen

VIHERALUEET IÄKKÄIDEN IHMISTEN TOIMINTAKYVYN JA
HYVINVOINNIN EDISTÄJINÄ 174

Tommi Sulander

Abstract 187

Kirjoittajat 188

Henkilöhakemisto 189

Kiitokset

Tämä kirjoituskokoelma on ollut pitkään tekeillä. Sen taustalla on Kansainvälisen soveltavan estetiikan instituutin (KSEI) Lahdessa syyskuussa 2009 järjestämä seminaari ”Ympäristön esteettiset arvot ja ihmisen hyvinvointi”, jonka esitelmille kirjan artikkelit yhtä lukuun ottamatta pohjautuvat. Kiitämme kirjoittajia kärsivällisyydestä pitkässä prosessissa ja ennen kaikkea artikkeleiden jatkotyöstämisestä ja päivittämisestä Suomen Kirjallisuuden Seuran osoitettua kiinnostusta kirjahanketta kohtaan. Kirjan teema – ympäristö ja hyvinvointi – ei ole ainakaan yhtään menettänyt ajankohtaisuuttaan sitten seminaarin; uskoaksemme kirja osuu nyt jopa otollisempaan maaperään.

Tällä välin myös KSEI on käynyt läpi monia vaiheita. Vuosina 2010–2014 se oli osa sittemmin lakkautettua Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenian Lahden yksikköä, jonka vahvuusalueisiin hyvinvointiin liittyvät kysymykset kuuluivat. Yksikön monialainen ilmapiiri antoi oivan taustan kirjan työstämiselle. Toimittajista varsinkin Haapala ja Puolakka ovat olleet tiiviisti kytköksissä KSEI:hin, Haapala neuvottelukunnan puheenjohtajana ja Puolakka tutkijatohtorina ja yliopistotutkijana. Haluamme kiittää Lahden Palmeniaa rohkeasta avauksesta ottaa KSEI osaksi toimintaansa sekä Lahden Yliopistokampusta jo kaksi vuosikymmentä kestäneestä tuesta KSEI:lle.

Olemme kiitollisia Suomen Kirjallisuuden Seuralle päätöksestä ottaa kirja osaksi julkaisuohjelmaansa. Erityiskiitokset julkaisukoordinaattori Kati Romppaselle sekä kustannustoimittaja Pauliina Rihdolle. Myös kahden anonyymien arvioijan kommentaista ja korjausehdotuksista oli paljon apua.

Lahdessa 9.11.2015
Toimittajat

Johdanto

Kalle Puolakka

Hyvinvointi on kasvanut teemaksi, joka läpäisee lähes kaikki ihmisen elämänalueet työstä vapaa-aikaan. Työhyvinvointiin kiinnitetään aiempaa enemmän huomiota, ja eri vapaa-ajan vieton tavoista kulttuurista liikuntaan haetaan eväitä laadukkaaseen elämään. Hyvinvointiin liittyvät tekijät eivät enää koske vain yleisiä, esimerkiksi köyhyyden poistamiseen tähtäviä yhteiskunnallisia rakenteita ja tukimuotoja, vaan siitä on tullut vahvasti myös yksilötason asia. Tiedotusvälineet ja elämäntapaoppaat pursuavat neuvoja, joilla ihminen voi itse parantaa omaa hyvinvointiaan. Tämän tavoitteen ympärille on kehittynyt oma hyvinvointiteollisuuden haaransa. Nähtävyyksien ja elämismahdollisuuksien sijaan kaupungitkin markkinoivat itseään nykyisin useasti hyvän arjen työssijoina. Tällöin hyvinvointi ei ole suuria kokemuksia vaan sujuvaa arkista elämää.

Taide ja muotoilu ovat osa esteettistä hyvinvointikeskustelua. Esimerkiksi sairaaloihin sijoitetun taiteen on todettu edistävän potilaiden viihtymistä ja parantumista. Myös muotoiluratkaisuista on haettu vauhtia hyvinvoinnin edistämiseen. Kokonaisvaltaisempaa näkemystä estetiikan ja hyvinvoinnin välisistä kytköksistä ei kuitenkaan ole vielä yritetty tehdä. Mitä on esteettinen hyvinvointi? Minkälaisista kokemuksista ja asioista on kyse, kun esteettisestä puhutaan hyvinvoinnin yhteydessä? Onko esteettisillä arvoilla ja kokemuksilla oma paikkansa hyvinvointia edistävien tekijöiden joukossa? Minkälaiset ympäristöt ovat

merkityksellisiä hyvinvoinnin näkökulmasta? Tämän kokoelman kirjoittajat pureutuvat juuri näihin kysymyksiin ja tuovat tuoreita näkökulmia hyvinvoinnista käytävään keskusteluun. Teos jakautuu kahteen osaan: ensimmäinen osa valottaa hyvinvoinnin problematiikkaa estetiikan näkökulmasta, ja toisessa osassa tarkastellaan hyvinvoinnin ja ympäristön välisiä yhteyksiä tapauskohtaisesti.

Filosofisessa estetiikassa esteettisestä hyvinvoinnista puhui ensimmäisenä analyttinen esteetikko Monroe C. Beardsley 1960-luvulla. Hän käytti tässä yhteydessä englanninkielistä termiä *aesthetic welfare*. Beardsleyn esteettisen hyvinvoinnin tarkastelu keskittyi vahvasti yhteiskunnalliselle tasolle: esteettisesti hyvinvoiva yhteiskunta on sellainen, jossa kansalaisten elämässä esteettisten kokemusten laadullinen ja määrällinen taso on korkea. Beardsley toi keskusteluun myös esteettisen varallisuuden käsitteen (*aesthetic wealth*), jolla hän viittasi yhteiskunnan esteettisten asioiden kokonaismäärään. Esimerkiksi hienon maalauksen hankkiminen jonkin valtion taidemuseon kokoelmaan kasvatti Beardsleyn silmissä tuon valtion esteettistä varallisuutta.

Tämän teoksen ensimmäisessä artikkelissa Arto Haapala tarttuu Beardsleya seikkaperäisemmin esteettisen hyvinvoinnin käsitteeseen, ja hänen tarkastelukulmansa on tätä yksilölähtöisempi. Artikkelin keskeisenä tavoitteena on murtaa sellainen mielikuva esteettisesti hyvästä elämästä, että esteettisyys hallitsee kaikkia elämän toimintoja ja että koko elämä yritetään tehdä taideteoksen kaltaiseksi asiaksi. Tällainen näkemys on mahdollista johtaa muun muassa Oscar Wilden ja Richard Rortyn teksteistä. Oman esteettistä hyvinvointia koskevan näkemyksensä pohjaksi Haapala hahmottelee esteettisen käsitettä, jota hän lähestyy kuvittelun avulla. Haapalan mukaan esteettisessä on kyse hyvin moninaisesta ilmiöstä. Se voi viitata pelkkiin asioiden pintaominaisuuksiin ja niitä koskevaan mietiskelevään nauttimiseen tai vaativampien taide-teosten kokemukseen. Kuvittelun eri puolet ovat Haapalan mukaan kaikkien esteettisen ulottuvuuksien tärkeä rakenneosat. Esteettisen käsitteen monet merkitykset sekä joihinkin niistä liittyvät heikkoudet on hyvä pitää mielessä esteettisen hyvinvoinnin luonnetta pohdittaessa. Juuri näin kyetään välttämään luisuminen yksipuoliseen pintaestetiikkaan tai estetismiin esteettisen hyvinvoinnin kysymyksessä.

Hanna Mattila tarkastelee hyvinvointia kaupunkisuunnittelun näkökulmasta ja viittaa Haapalan tavoin Beardsleyn esteettisen hyvinvoinnin ja varallisuuden ajatuksiin. Hänen mukaansa kaupunkisuunnittelussa tulisi yksittäisten mieltymysten täyttämisen sijaan pyrkiä löytämään keinoja, joilla yhteisön yhteisiä arvoja voitaisiin ilmentää suunnitteluratkaisuissa. Asukkaiden on helppo kiinnittyä tällaisen suunnitteluprosessin tuloksena syntyneisiin ympäristöihin ja tuntee ne omikseen, mikä muodostaa tärkeän osan heidän esteettistä hyvinvointiaan. Suunnitteluprosessi ei saisi olla liiaksi asiantuntijalähtöistä, koska yhteisön yhteiset arvot tulevat näkyviin vasta vilkkaan asukaslähtöisen julkisen keskustelun myötä. Mattila toteaa, että filosofi Jürgen Habermasin näkemyksiin nojaava kommunikatiivinen suunnitteluteoria tarjoaa parhaan viitekehyksen tällaisen keskustelun jäsentämiseksi. Mattila uskoo, että juurruttamalla yhteisöt osaksi päätöksentekoa on mahdollista estää muoti-ilmiöistä johtuvat ylilyönnit suunnittelussa. Kommunikatiivinen malli tuo myös vahvasti esiin ihmisten omat mahdollisuudet vaikuttaa asuinympäristöjensä laatuun. Ympäristö ei muutu ainoastaan julkisen päätöksenteon vaikutuksesta, vaan ihmiset voivat omilla projekteillaan ja valinnoillaan kasvattaa yhteisönsä esteettistä varallisuutta.

Myös Vesa Vihanninjoki käsittelee ympäristön esteettisen arvon ja hyvinvoinnin yhteyksiä suunnitteluteorian näkökulmasta. Hän nostaa esille maankäyttö- ja rakennuslaissa ilmenevät käsitykset hyvästä elinympäristöstä. Laissa puhutaan ympäristön esteettisyydestä ja esteettisestä laadusta, joita suunnittelulla ja rakentamisella tulisi edistää. Vihanninjoen mukaan itse esteettisen käsite jää tässä yhteydessä kuitenkin varsin epämääräiseksi ja samalla myös se, minkälaisiin asioihin tulisi puuttua, kun ympäristön esteettistä laatua yritetään parantaa.

Vihanninjoki purkaa auki ympäristön esteettisen laadun käsitettä fenomenologisesta filosofiasta kumpuavan kokemukäsityksen avulla, joka korostaa ympäristön kulttuurista ja sosiaalista värityneisyyttä. Keskeisiksi ympäristön kokemusta määrittäviksi tekijöiksi kirjoituksessa nousevat muun muassa paikallisuus, rakennustaide, ajallisuus sekä historiallisuus. Vihanninjoen näkökulmasta rakennetun ympäristön esteettisyyden ohella aika ja ympäristön historialliset kerrostumat ovat vahvasti läsnä ympäristön kokemisessa. Ympäristön esteettinen laatu

voidaankin ymmärtää erityisenä yhteenkuuluvuuden tunteena ympäristön kanssa, mikä luo ihmisille eheyden tunnetta. Ympäristön esteettiseen laatuun panostamalla voidaan näin ollen merkittävästi edistää ihmisten kokonaishyvinvointia.

On tärkeää huomata, että ekologisesti hyvä ympäristö on yksi ihmisen hyvinvoinnin keskeisimpiä edellytyksiä. Ilman saasteiden tai jätteiden pilaamassa ympäristössä on vaikea viettää hyvää elämää. Estetiikassa on pohdittu paljon ekologisten ja esteettisten arvojen suhdetta luonnon ympäristössä sekä esteettisten arvojen merkitystä ympäristön parannus- ja suojelutoimissa. Ossi Naukkarinen ja Tarja Rannisto käsittelevät artikkeleissaan tätä ongelmavyöhytää, jolla on suora merkitys hyvinvoinnin ennakoehdoista käytävälle keskustelulle.

Naukkarinen lähestyy estetiikan ja ekologian välisiä suhteita erityisen esteettisen jalanjäljen käsitteen valossa. Käsitteen avulla hän haluaa kiinnittää huomiota tekojen esteettisen vaikutuksen laajuuteen: uuden T-paidan ostolla ei ole vaikutusta ainoastaan henkilökohtaiseen ulkonäkööni, vaan se jättää jälkensä myös siihen ympäristöön, josta paidan tekoon käytetty puuvilla on peräisin. T-paita voi kohentaa omaa ulkonäköäni, mutta sen esteettinen kokonaisvaikutus voi tästä huolimatta jäädä jopa negatiiviseksi, mikäli puuvillan viljelyllä on tuhoisia seurauksia siihen paikkaan, josta paidan materiaali on peräisin. Esteettisen jalanjäljen jäljissä Naukkarinen tarkastelee lähemmin esteettisten kysymysten suhdetta ekologisen kestävyys-teemaan. Esteettinen voidaan helposti mieltää yhteen sopimattomaksi kategoriaksi kestävä elämätavan kanssa; esteettisiksi mielletyt kulutustuotteet vaikuttaisivat olevan nimenomaan ympäristöä kuluttavia. Naukkarinen kuitenkin haluaa ymmärtää tämän suhteen toisin ja esittää pohdintansa tueksi näkemyksen esteettisestä havaitsemisesta, jossa korostuu siihen kuuluva herkkyys ja erityisyyden huomioiminen.

Myös Tarja Rannisto käsittelee artikkelissaan esteettisesti ja ekologisesti hyvän ympäristön suhdetta. Hän käy läpi ympäristöestetiikassa esiintyneitä malleja ympäristön esteettisen arvon rakentumisesta ja kokemisesta sekä arvioi niihin liittyviä seurauksia ympäristön kunnossapidon ja suojelemisen näkökulmasta. Luonnon kokeminen esimerkiksi mielikuvituksen ja tarinoiden värittämänä voi kasvattaa luonnon

ympäristöjen esteettistä potentiaalia, mutta samalla tämän kaltainen asenne voi myös sokaista ihmiset luonnon kurjalta tilalta. Näin on käynyt muun muassa Ranniston käyttämän esimerkin Espoon Suvisaariston tapauksessa. Onneksi on tarjolla muitakin tapoja ymmärtää luonnon esteettisyys. Tarkastelunsa lopuksi Rannisto puolustaa käsitystä, että luontoalueita koskeissa muutos- ja parannustoimissa esteettiset arvot tulisi huomioida muiden ympäristöön liittyvien arvojen rinnalla.

Kaikissa kirjan ensimmäisen osan viidessä artikkelissa esteettisen, hyvinvoinnin ja ympäristön kysymyksiä lähestytään vahvasti ympäristö- ja arjen estetiikan viitekehyksestä käsin, ja niiden keskeiset teoreetikot, kuten Allen Carlson ja Yuriko Saito, ovat kirjoituksissa tärkeässä asemassa. Carlson tunnetaan ns. tietoperustaisen ympäristöestetiikan tärkeimpänä kannattajana. Luonnon ympäristön esteettisen arvottamisen on pohjaututtava luonnontieteelliseen tietoon. Se antaa oikean kategorian luonnon esteettiselle arvottamiselle. Jos jonkin luonnon muodostelman havainnoinnin yhteydessä ei millään tavalla huomioida sen taustalla olevia syntymekanismia, sen ikää tai muita ekologisia ja luonnonhistoriallisia ominaisuuksia, vaan tarkastelu perustuu vapaaseen mielikuvituksen käyttöön, esteettinen reaktio ei ole Carlsonin mukaan oikeutettu. Tiedon on tarkoitus toimia vastavoimana subjektiiviselle taivaanrannan maalailulle luonnon esteettisessä arvottamisessa. Saito tunnustaa luonnontieteellisen tiedon tärkeyden luonnon esteettisessä arvottamisessa, mutta muotoilee näkemyksensä Carlsonia maltillisemmin: hän puhuu luonnon oman tarinan kuuntelemisesta, joka ei ole niin tiukasti sidottu luonnontieteellisen tiedon kategoriaan kuin Carlsonin kanta. Juuri tästä erosta johtuen Rannisto tukeutuukin artikkelissaan vahvemmin Saitoon kuin Carlsoniin.¹

Haapala ja Naukkarinen ottavat puolestaan Saiton arjen estetiikkaa koskevat näkemykset tarkastelun alle. Saiton mukaan yksi tärkeä arkielämän esteettisyyden osa ovat ns. arjen ”kätkeyt jalokivet” (*hidden*

1 Carlsonin, Saiton ja muiden ympäristöestetiikan keskeisten teoreetikkojen tekstejä löytyy hyvin myös suomeksi. Hyviä kokoelmia ovat muun muassa Yrjö Sepänmaa (toim.) 1994: *Alligaattorin hymy. Ympäristöestetiikan uusi aalto*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Lahti ja Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä-Palo, Virpi Kaukio (toim.) 2007: *Maiseman kanssa kasvokkain*. Maahenki, Helsinki.

gems), joilla hän viittaa ajoittain arkisessa elämässämme kohtaamiin yllättäviin, esteettisesti mielenkiintoisiin kuvioihin, joita voi muodostua esimerkiksi seiniin ja muihin arkisen elämän pintoihin. Haapalan mukaan esteettisen hyvinvoinnin ajatusta ei voida perustaa tällaiselle käsitykselle arkisen elämän esteettisyydestä. Se voi johtaa sellaiseen pintaestetiikkaan, joka hänen mukaansa tarjoaa liian kapean lähtökohdan esteettisen hyvinvoinnin tarkastelemiseksi. Saito on puhunut arjen estetiikan yhteydessä myös ”vihreästä estetiikasta”, joka selvittelee sitä, miten pakkausten, vaatteiden ja muiden käyttöesineiden suunnittelun avulla voidaan edistää kestävämpää elämäntapaa. Miten esimerkiksi jonkin käyttöesineen pakkauksessa on mahdollista tuoda tuotteen ekologisuus esille ostajaan vetoavalla tavalla? Naukkarinen jakaa Saiton kiinnostuksen tätä ongelmakenttää kohtaan, mutta kuitenkin hän kritisoii tämän vihreän estetiikan taustalla vaikuttavaa esteettisen käsitettä.

Kirjan toisen osan kirjoittajat tarkastelevat ympäristön kokemuksen merkitystä hyvinvoinnille konkreettisempien tapausanalyysien valossa. Esimerkkeinä toimivat niin kaupunki-, maaseutu- kuin luonnonympäristöt. Timo Kopomaa ottaa tarkastelun kohteeksi leppoistamiseksi kutsumansa ilmiön, joka toimii vastapainona kiihtyvälle ja kiristyvälle elämänmenolle. Tässä suhteessa hänen esille nostamansa ilmiö on suorassa yhteydessä ihmisen hyvinvointiin liittyviin tekijöihin. Kopomaa mainitsee erilaisia esimerkkejä leppoistamisen tekniikoista käsin tiskäämisestä erilaisiin omarytmisiin puuhastelun muotoihin. Hän kuitenkin korostaa, että myös kaupunkisuunnittelulla on suuri merkitys leppoistamisen edistämisessä, koska tietynlaiset tilat tarjoavat tälle mielentilalle erityisen hyvät puitteet. Näihin lukeutuvat muun muassa hiljaiset tilat ja puistot, joissa ihmiset voivat päästä pakoon kaupunkien äänisaastetta. Myös kaupunkiympäristöön sijoittuvat tila- ja ympäristötaideteokset voivat Kopomaan mukaan olla tärkeitä leppoistamisen kannalta, koska ne usein houkuttelevat ihmisiä kiireettömään ympäristön tutkiskeluun.

Arrevaara kartoittaa artikkelissaan maaseuturakentamisessa tapahtuneita muutoksia 1800-luvun lopulta alkaen sekä erittelee aikalaiskirjoitusten avulla niiden taustalla vaikuttaneita arvoja ja ihanteita. Kirjoituksesta käy selväksi, että maaseudun uudet rakennustavat ovat aina herättäneet vastustusta; pelko maaseudun omaleimaisuuden

katoamisesta nykyaikaisten ja kaupunkimaisten suunnitteluratkaisujen puristuksessa ei siis ole suinkaan uusi. Aarrevaara pohtii maaseudun rakennustavassa tapahtuneiden muutosten merkitystä myös ihmisen hyvinvoinnin kannalta. Hän tuo esiin muutosten kääntöpuolena lisääntyneen juurettomuuden tunteen maaseudun asukkaiden keskuudessa. Uusien, ehkä hieman anonyymeilta vaikuttavien rakennusten myötä tuttu ympäristö ei enää tunnu omalta ja paikkaan sitoutumisen tunne heikkenee, millä voi olla negatiivisia vaikutuksia ihmisen kokonaishyvinvoinnille.

Leena Kopperoisen ja Tommi Sulanderin näkökulmat nojaavat vahvasti empiriseen tutkimustietoon metsien ja puistojen vaikutuksista ihmisten hyvinvointiin. Kopperoinen tarkastelee viheralueiden hyvinvointivaikutuksia ekosysteemipalvelun käsitteen näkökulmasta. Ekosysteemipalvelulla viitataan ihmisen saamiin hyötyihin luonnon ekosysteemien monimuotoisesta toiminnasta ja rakenteesta. Kopperoinen nostaa esiin erityisen kulttuurisen ekosysteemipalvelun luokan, jonka piiriin myös luonnonympäristön esteettinen arvo sijoittuu. Hänen mukaansa luonnon hyvinvointivaikutukset liittyvät luontoalueiden virkistyskäyttöön. Kopperoinen esittää hyvin monipuolisen näkemyksen siitä, mihin luonnon virkistysvaikutukset perustuvat ja arvioi luonnon esteettisen arvon olevan tässä yksi keskeinen tekijä. Artikkelissa korostuu luonnon ekologisen arvon yhteys sen hyvinvointiin liittyviin ulottuvuuksiin; luonnon monimuotoisuus on edellytys ekosysteemipalveluille. Kopperoinen korostaakin, että luontoalueita koskevassa suunnittelussa tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota siihen, että luonnon virkistyskäyttö ei johda luonnon liialliseen kulumiseen ja että ihmisillä on tasavertaiset mahdollisuudet hyödyntää sen tarjoamia aineettomia ekosysteemipalveluita.

Kirjan päättävässä artikkelissa Tommi Sulander tarkastelee kaupunkien viherympäristöjen merkitystä ennen kaikkea iäkkäiden ihmisten hyvinvoinnille. Niiden hyvinvointivaikutus perustuu siihen, että viherympäristöt voivat ylläpitää ja parantaa iäkkäiden toimintakykyä ja sitä kautta sosiaalisia suhteita. Sulanderin kirjoituksessa viheralueiden merkitys iäkkäiden toimintakyvyn ja hyvinvoinnin edistämisessä näyttäytyy lopulta kahtalaisena: esteettisesti miellyttävänä paikkoina viheralueet

houkuttelevat ihmisiä liikkumaan, mutta myös tällaisessa ympäristössä vietetty aika itsessään edistää hyvinvointia. Sen ymmärtämiseksi, miksi viheralueilla on tällainen vaikutus, tarvitaan vielä lisätutkimusta. Jo olemassa olevat tutkimustulokset kuitenkin riittävät hänen mielestään osoittamaan sen, että viheralueisiin sekä niiden saavutettavuuden turvaamiseen tulisi kiinnittää kaupunkisuunnittelussa erityistä huomiota.

Esteettisyys voidaan helposti ajatella jonkinlaiseksi elämän ylimääräksi, johon on syytä panostaa vasta kun elämän välttämättömyydet ovat kunnossa. Hyvinvoinnin kohdalla esteettiset seikat on helppo yhdistää erilaisiin ylellisiin wellness-palveluihin. Ne kyllä parantavat niiden elämänlaatua, joilla on varaa näihin palveluihin, mutta ne eivät kuitenkaan lukeudu perustaviin hyvinvointiin vaikuttaviin tekijöihin. Tämän teoksen tarjoama kuva estetiikan merkityksestä ihmisen hyvinvoinnille poikkeaa edellä esitetystä; esteettinen hyvinvointi on monipuolinen ilmiö ja ympäristön kokemiseen liittyy esteettisiä ulottuvuuksia, jotka tukevat ja edistävät ihmisen perustavaa hyvinvointia. Estetiikkaa ja esteettisiä arvoja ei tulisikaan sulkea ihmisen hyvinvoinnista käytävän keskustelun ulkopuolelle, vaan olisi aika tunnustaa niiden merkitys.

I

Teoreettisia lähtökohtia esteettiseen hyvinvointiin

Mitä on esteettinen hyvinvointi?

Arto Haapala

Hyvän elämän problematiikka on yksi etiikan klassisista kysymyksistä, johon suuret filosofit ovat antaneet omat vastauksensa aina Platonista ja Aristoteleesta lähtien. Kuinka ihmisen tulisi elää? Millaista on hyvä elämä? Velvollisuusetiikka, utilitarismi ja hyve-etiikka ovat klassisia vastauksia tähän perustavanlaatuisen problematiikkaan. Termiä ”hyvinvointi” (engl. *welfare* tai *well-being*) on käytetty enemmän yhteiskuntatieteissä ja psykologiassa kuin filosofiassa, mutta keskeiseltä sisällöltään se kytkeytyy läheisesti nimenomaan hyvän elämän problematiikkaan: ihmisen hyvinvointi rakentaa hyvää elämää. Jos ”hyvinvointi” määritellään riittävän laajasisältöiseksi niin, että se ei rajoitu esimerkiksi pelkästään fyysiseen tai psyykkiseen hyvinvointiin vaan kattaa myös ihmisten väliset sosiaaliset suhteet ja yhteiskunnallisen järjestyksen, hyvinvoinnin käsite tulee erittäin lähelle hyvän elämän käsitettä ja voi olla käytännössä jopa identtinen sen kanssa.

Esteettiset arvot ja mahdollisuus kokea esteettisiä elämyksiä luetaan usein osaksi hyvää elämää. Arvojen kolmijakoa totuuteen, hyvyyteen ja kauneuteen on yritetty perustella niin filosofisesti kuin psykologisesti. Immanuel Kantin kolme kritiikkiä tarkastelevat juuri näitä kolmea ongelmakenttää: tietoteoriaa, etiikkaa ja estetiikkaa. Monet tutkijat ovat pyrkinet osoittamaan esteettisten arvojen evolutiivis-biologisen

alkuperän¹ ja argumentoineet esteettisten arvojen merkityksestä ihmiselle.² Ja vaikka esteettisiä arvoja ei voisikaan palauttaa evolutiivisiin tosi-asioihin, niiden kulttuurista merkitystä on harvoin kiistetty.

Esteettisten arvojen tärkeyden nyky-yhteiskunnassa voi helposti osoittaa viittaamalla niihin lukuisiin taide- ja kulttuuri-instituutioihin, joita yhteiskuntamme pitää tukemisen arvoisina tai vähintään hyväksyttävänä: taidemuseot, teatterit, konserttitalot, elokuvateatterit ynnä ne lukuisat taustaorganisaatiot – kuten taidekoulut – jotka näihin liittyvät. Esteettisiä arvoja ja niiden asemaa nyky-yhteiskunnassa voi tuskin kiistää. Sekä esteettisen käsitteestä että hyvästä elämästä ja hyvinvoinnista on hyllymetreittäin tutkimuksia. Tätä taustaa vasten on yllättävää, että esteettisestä hyvinvoinnista tai esteettisesti hyvästä elämästä ei ole kirjoitettu juuri lainkaan.

Mikä voisi olla syy tähän laiminlyöntiin? Voisiko olla niin, että esteettinen hyvinvointi on jollakin tavalla sisäisesti ristiriitainen käsite tai vähintäänkin tyhjä tai epäinformatiivinen? Jos alkaa ajatella näitä kahta käsitettä ”esteettinen” ja ”hyvinvointi”, huomaa nopeasti, että mistään ristiriidasta ei voi olla kyse, ei myöskään epäinformatiivisuudesta. Onko kysymys esteettisestä hyvinvoinnista kenties triviaali, ei lainkaan kiinnostava? Tämäkään ei tunnu uskottavalta, koska esteettiset arvot on niin yleisesti tunnustettu tärkeiksi. Onko esteettisen hyvinvoinnin problematiikka kenties sensitiivinen tai muuten arkaluonteinen? Tuskin sitäkään. Tässä ei ole kyse mitään muusta kuin siitä, että problematiikka on jäänyt jotenkin huomaamatta, koska on niin paljon muutakin tutkittavaa. Ainakin filosofisen estetiikan perinne on pyörinyt

- 1 Ellen Dissanayake kirjoittaa: ”Väitän, että naturalistisen estetiikan mukaan opitut arvon (*quality*) kriteerit ja opitut tavat reagoida kauneuteen perustuvat kuitenkin vähitellen kehittyneisiin yleispäteviin taipumuksiin ja että joidenkin esteettisten kokemusten ja reagoitintapojen voidaan osoittaa olevan laadullisesti muita parempia. Esteettiset kokemukset voivat alkaa vähitellen kehittyneistä reaktioista signaaleihin, joista ilmenee adaptiivista, välitöntä oman edun tavoittelua (*self-interest*), mutta niihin vaikuttaa vielä enemmän vähitellen kehittyneet taipumukset tehdä jotakin taidokkaasti (*elaborate*) ja reagoida muiden taidokkaasti tekemiin asioihin. Kaikkein pisimmälle kehittyneissä muodoissaan esteettiset kokemukset ylittävät yksinkertaisen lyhytkestoisen oman edun tavoittelun ja saavat meidät tietoisiksi uppoutumisestamme tai osallisuudestamme itseämme laajempaan viitekehykseen.” (2000, 208.) Ks. myös esimerkiksi Tooby ja Cosmides, 2001.
- 2 Elaine Scarry (1999) tekee tämän varsin populaarissa, eikä aina kovin vakuuttavassa hengessä, mutta hänenkin argumentointinsa osoittaa, kuinka tärkein kauneusarvoja pidetään.

pitkään muutamien kysymysten ympärillä; uusille avauksille on ollut tilaa vähän.³

Tässä kirjoituksessa esittelen sitä, mitä esteettinen hyvinvointi voisi tarkoittaa. Koska kyse on nimenomaan *esteettisestä* hyvinvoinnista, selvittelen esteettisen käsitettä: mitä on esteettinen? Esteettisen käsitteeseen liittyy kiinteäsi kuvittelu sanan laajassa merkityksessä. Esteettinen perustuu inhimilliseen kuvittelukykyyn. Jatkossa pyrin osoittamaan kuvittelun ja esteettisen yhteyden ja tätä kautta hahmottelemaan perusteita sille, mistä esteettinen hyvinvointi voisi koostua. Lopulta päädyn varsin laajaan esteettisen hyvinvoinnin käsitteeseen, jossa kyse ei ole pelkästään eikä edes ensisijaisesti esteettisestä nautiskelusta vaan rikkaasta ja tasapainoisesta elämästä ylipäätään.

”Kuvitella, että...”

Voisi pitää selviönä, että estetiikan tutkimuksen keskeisimmän kysymyksen tulisi koskea itse esteettisen käsitettä. Vaikka termi on monimerkityksinen ja joissakin käyttöyhteyksissä hämärä, näin ei kuitenkaan ole: jopa filosofit ovat käyttäneet sitä eri yhteyksissä eri merkityksissä.⁴ Monet niin estetiikan klassikot kuin nykyaajattelijatkin ovat palauttaneet ”esteettisen” termin etymologisille alkujuurille: esteettinen on viime

3 Kendall Walton varoittaa filosofisen estetiikan rajoittuneisuudesta seuraavasti: ”Taiteen käsitteen taien tosiasian, että kutsumme itseämme ’taidefilosofeiksi’ ei pitäisi antaa määrätä tutkimuksiemme laajuutta. Me emme saa antaa näiden seikkojen rajoittaa keinotekoisesti niitä tosiasioita, jotka otamme huomioon teoriaa rakentaessamme, emmekä myöskään houkuttaa sisällyttämään tosiasioita, jotka eivät asiaan kuulu. Emme saa olettaa, että estetiikan perinteiset rajat – jotka ovat osittain määrittäneet taiteen arkisesta käsitteestä (*folk notion of art*) – rajaisivat sellaisen asiakokonaisuuden, johon on hedelmällistä keskittyä tai asiakokonaisuuden, jonka yhden teorian voi olettaa selittävän. Tällaiset oletukset ovat vaarallisia, ja rajojen ilmeisen mielivaltaisuuden samoin kuin yhden suuren peruskysymyksen puuttumisen tulisi tehdä meidän erityisen varovaisiksi.” (Walton 2007, 159.)

4 Tästä voi esimerkkinä mainita monet alan englanninkieliset johdantoteokset, esimerkiksi Gordon Grahamin kirjan *Philosophy of the Arts: An Introduction to Aesthetics* (1997), jossa kirjoittaja dogmaattisesti määrittelee estetiikan tehtäväksi ”taiteesta teoretisoimisen” (”to theorize about art”) (Graham 1997, 2), mutta myöhemmin musiikin luonnetta pohtiessaan toteaa, että myös linnunlaulu voi olla kaunista, vaikkakaan sitä ei voi verrata musiikkiin (Graham 1997, 82). Gordonilla on siis ainakin kaksi estetiikan ja esteettisen käsitettä: toinen pätee taideteoksista puhuttaessa, toinen luonnonobjekteista. Tämä ei välttämättä ole ongelmallista, mutta se aiheuttaa sekaannusta, jos kirjoittaja ei tee selväksi sitä, että operoi eri käsitteillä. Ks. Haapala 1990.

kädessä jotakin aistimellista.⁵ Tällainen määritelmä on kuitenkin kapea, koska sen puitteisiin on vaikea sisällyttää senkaltaisia abstrakteja esteettisten kokemusten lähteitä kuin sanataideteokset. Myös sävellyksissä ja kuvataideteoksissa on paljon elementtejä, jotka eivät aukene pelkästään aistinvaraisesti.

Esteettisen kokemuksen lähteet voivat olla monenlaisia: erilaisia rakennettuja ja luonnonympäristöjä, aistein havaittavia ja kuvittelua vaativia taideteoksia. Kaikki nämä kohteet saavat aikaan kokemuksen ja tämän kokemuksen syntymisen edellytys on inhimillinen kuvittelu-kyky. ”Mielikuvitus” tai ”kuvittelu”, englanniksi *imagination*, on sekin monimerkityksinen termi, joka vaatii avaamista, jotta siitä olisi hyötyä esteettisen problematiikan selvittelyssä.

Otan tässä lähtökohdaksi Edward Caseyn määritelmän kuvittelusta:

Jonkin asian kuvitteellisesti mielessä pitäminen (*To entertain something in imagination*), tarkoittaa sitä, että siihen suhtaudutaan pelkkänä mahdollisuutena riippumatta siitä mikä tämän asian suhde on siihen, mikä tilanne maailmassa on tällä hetkellä, mikä se oli aiemmin tai mikä se on tulevaisuudessa. Tämä asenne on erotettava hypoteettisista oletuksista (esimerkiksi siitä, kun ”oletamme olevan totta, että...”), koska hypoteettisuus tuo mukanaan yhteyden todellisuuteen ennakoinnin, uskottelun tai jonkin muun vastaavan kautta. Kyseessä oleva asenne on ymmärrettävä pikemmin *puhtaana oletuksena* (*sheer supposition*): oletuksena, jolla ei ole piileviä eikä näkyviä yhteyksiä aktuaaliseen todellisuuteen. Kun johonkin asiaan siis suhtaudutaan kuvitteellisesti pelkkänä mahdollisuutena, sitä tarkastellaan puhtaana otaksumana (*sheerly supposable*), toisin sanoen sellaisena, joka on hetkellisen huomiomme arvoinen itsessään. Tässä suhteessa kuvittelua voidaan pitää yhtenä ”itse-huvittelun” (*self-entertainment*) erikoistapauksena, jossa kuvittelija huvittaa itseään asioilla, jotka hän on loihnut

5 Alexander Gottlieb Baumgarten aloittaa *Estetiikka*-teoksensa seuraavasti: ”*Estetiikka* (vapaiden taitojen teoria, alempi tieto-oppi, kauniin ajattelun taito, järkiäjäattelulle analoginen havaitsemisen taito, *ars analogi rationis*) on aistinvaraista tietämistä tutkivat tiede.” (248). Aivan vastaavilla linjoilla nykytutkijoista ovat esimerkiksi Arnold Berleant ja Yuriko Saito. Ks. myös Ossi Naukkarisen kirjoitus tässä teoksessa.

itselleen esiin ja joita hän vain itse ajattelee. Itsensä huvittaminen tällä tavoin ei välttämättä tarkoita, että koettaisiin jotakin, joka on ”huvittavaa” koomisen tai naurettavan merkityksessä. Sen sijaan se tarkoittaa *mietiskelevän mielentilan (musing state of mind)* omaksumista, jossa kaikki kuviteltu on pelkkää mahdollisuutta ja josta nautitaan sellaisenaan. *Kuvittelemisen on itsensä huvittamista pelkillä mahdollisuuksilla.* (Casey 2000, 118–119.)

Keskeinen termi Caseyn määritelmässä on verbi ”to entertain”. Termi ei käänny yhdellä suomen kielen sanalla: se voi tarkoittaa esimerkiksi ajattelemista, kuvittelua, huvittamista, huvittelua. Silloin kun me mielessämme ”entertain something”, ajattelemme tätä asiaa aivan tietyllä tavalla: asenteemme ei ole esimerkiksi väittävä, vaan leikimme mielessämme ajatuksella tai ajatusten joukolla. Huvittelemme vapauttamalla itsemme todellisuuden kahleista siinä mielessä, että ajatustemme ensisijainen tarkoitus olisi jollakin tavalla vastata todellisuutta. Tyypiesimerkki tällaisesta ajatuksilla huvittelemisesta on kaunokirjallisuuden ja ennen kaikkea fiktiivisen kaunokirjallisuuden lukeminen: emme ole fiktiivisillä sankareilla olevan täsmällistä vastinetta todellisuudessa vaan voimme huvitella mielessämme näiden sankareiden kohtaloilla vapaasti tarinan tarjoamissa puitteissa. Myöhemmin pyrin osoittamaan, että Casey hahmottelee tässä itse asiassa samalla erittäin valaisevaa ja käyttökelpoista esteettisen määritelmää, joka ei ole kaukana perinteisistä kantilaisista ajatuskuluista.

Caseyn kuvittelemisen määritelmä tarjoaa hyvän lähtökohdan jatko-tarkasteluille, mutta yhdessä suhteessa se on liian rajoittava: kuvitteellisten ajatussisältöjen ei tarvitse olla pelkkiä mahdollisuuksia. Tässä käyttämäni kuvittelun käsite ei siis ole identtinen fiktiivisen, imaginaarisen tai ei-todellisen kanssa, vaan kuvitellut asiat voivat olla myös todellisia tai läheisesti todellisuuteen liittyviä. Mahdollisuuden käsite on mielestäni harhaanjohtava myös siinä mielessä, että kuvittelemisen voi liittyä myös asioihin, jotka ovat modaliteettien ulkopuolella. Esimerkiksi sävellystä kuunnellellessamme leikimme ja huvittelemme mielensisällöillä, jotka eivät ole propositionaalisia. Tämä ajatuksellinen leikki on musiikkikokemuksessakin ohjattua: sävelkulut seuraavat toisiaan, mutta samalla

keskitytään kuullun ilmiön omiin ominaisuuksiin, ennakoidaan tulevaa ja otetaan muistumia edeltäneestä.

Kuvittelukyky on usein liitetty myös havaitsemiseen. Kuvittelemineen ei ole ensisijaisesti mentaalisten mielikuvien muodostamista, päänsisäisten mielteiden luomista. Kyseessä on paljon monimuotoisempi inhimillinen kapasiteetti, joka liittyy lähes kaikkeen ihmisen toimintaan. Esimerkiksi Emily Brady on luonnonympäristön esteettistä problematiikkaa koskevassa tutkimuksessaan erotellut erityyppisiä kuvittelun lajeja, jotka kaikki kytkeytyvät havaitsemiseen. Kaiken kaikkiaan hänen mukaansa on kuusi erilaista kuvittelun tapaa: yhdistelevä (*associative*), metaforinen (*metaphorical*), tutkiskeleva (*exploratory*), heijastava (*projective*), vahvistava (*ampliative*) ja paljastava (*revelatory*) (2003, 151–158). Kuvittelukyky täydentää, lisää, yhdistelee ja projisoi havaintokokemusta, ja tällä tavalla se voi eri tavoin alkaa rakentaa jotakin ylimääräistä. On siis syytä käyttää laajempaa käsitettä kuin Caseyn kuvittelu. Se korostaa, että kuvittelu ja havaitseminen eivät sulje toisiaan pois, vaan ne liittyvät kiinteästi toisiinsa. Näin kuvittelu ei myöskään vapauta meitä vastuusta. Tässä käyttämäni kuvittelun käsite on siis laajempi kuin yleensä suomen kielessä.

Yhden selkeimmistä kuvittelunanalyseista antaa Mary Warnock kirjassaan *Imagination* (1976). Tässä voin siteerata vain hänen loppupäätelmänsä:

... ihmismielessä on kyky, joka toimii aina kun havainnoimme maailmaa ja joka toimii myös silloin, kun ajattelemme jotakin sellaista, joka ei ole läsnä. Se mahdollistaa sen, että näemme maailman merkityksellisenä, olivatpa asiat läsnä tai eivät, ja sen, että voimme tuoda näkemyksemme esiin muille hyväksyttäväksi tai hylättäväksi. Tämä kyky ei ole pelkästään älyllinen, vaikka sen avulla havaintomme ovat ”ajatusten kyllästämiä” (se ”pitää ajatukset elävänä havainnoissa”). Sen käyttövoima tulee yhtä paljon tunteista kuin järjestä, yhtä paljon sydäimestä kuin päästä. (Warnock 1976, 196.)

Kuvittelun avulla maailma näyttäytyy ymmärrettävänä ja merkityksellisenä. asiat ovat meille tärkeitä tai yhdentekeviä, rakastettavia, pelottavia, vihattavia ynnä muuta vastaavaa. (Warnock 1976, 209.)

Kuvittelu on yleensä liitetty kiinteästi yhteen jonkin propositionaalisen sisällön kanssa. Matthew Kieran ja Dominic McIver Lopes kirjoittavat toimittamansa kuvittelua ja taiteita käsittelevän kirjoituskokoelman johdannossa: ”Kuvittelua käsittelevät nykyteoriat olettavat lähtökohtaisesti, että kuvitteelliset tilat ovat mentaalisia tiloja, joilla on propositionaalinen sisältö.” (2003, 9.) Samassa kokoelmassa muiden muassa Saam Trivedi argumentoi sen ajatuksen puolesta, että voimme kokea emootioita kuvitteellisesti, ja että tällöin on usein kyseessä ei-propositionaalinen kuvittelu. Hän kirjoittaa:

... on kiistatonta, että kuvittelu on mukana, kun kuuntelemme musiikkia ja kun kuulemme sen ilmaisevana. Olisi typerää aliarvioida kuvittelua ja sen voimaa taiteissa (niin kuin analyttiset filosofit ja esteetikot ovat paljolti tehneet aivan viime vuosiin asti). Erityisesti tämä pätee musiikin ilmaisevuuteen. Sillä se asema, joka kuvittelulla on, kun musiikki kuullaan ilmaisevana, saattaa osittain selittää sitä, minkä vuoksi pidämme näitä kokemuksia arvokkaina. Saatamme kuvitella musiikin surulliseksi (tai iloiseksi tai sellaiseksi, että sillä on jokin muu mentaalinen tila) ja eläytyä tai tuntee myötätuntoa tai samaistua itse musiikin kanssa... (Kieran & Lopes 2003, 270–271.)

Kuten edellä olen tuonut esiin, kuvittelu liittyy myös visuaaliseen havaitsemiseen: esimerkiksi abstraktissa kuvataiteessa voimme tarkastella ja huvitella (*entertain*) väripinnoilla ja muodoilla. Nämä voivat herättää meissä mitä erilaisimpia tunteita ilosta (Piet Mondrianin *Broadway Boogie Woogie*), syvällisiin, uskonnollissävytteisiin tunnelmiin (jokin Mark Rothkon suuri tummasävyinen maalaus). Mutta näissäkään tapauksissa emme sitoudu tunteisiimme samalla tavalla kuin todellisuudessa. Tilanne on analoginen fiktioiden kanssa: asenteemme ei ole väittävä, vaan ajatuksellisleikkisä. Kun näemme ”iloisen”, ”räikeän”, ”hilpeän”, ”surumielisen” tai ”traagisen” kuvataideteoksen emme ole näiden tunteiden vallassa samalla tavalla kuin silloin, kun reagoimme todellisiin tapahtumiin. Koemme kyllä näitä tunteita, mutta ne eivät ole ottaneet meitä haltuunsa siinä mielessä, että kokisimme näitä tunteita ensisijaisesti.

Meillä on tällöin jonkinlainen välimatka kokemaamme tunteeseen. (Haapala 1996.)

Esteettisyys

Olen yllä kritisoinut näkemystä, jonka mukaan esteettinen on ensisijaisesti aistimellista ja painottanut sen sijaan kuvittelun osuutta esteettisyydessä. Olen myös kritisoinut sellaista käsitystä kuvitteellisesta, jolla ei olisi lainkaan yhteyksiä todellisuuteen. Osassa esteettisistä kokemuksista liikutaan lähes yksinomaan kuvitteellisella alueella, kuten sanataiteessa, osassa puolestaan sekä aistillisella että kuvitteellisella, kuten kuvataiteessa. Kuvittelu on hyvin monipuolinen inhimillinen kyky. Sen avulla voi yhdistellä olemassa olevia asioita uudella tavalla, mutta myös tuottaa jotakin sellaista, jolla ei ole vastinetta todellisuudessa.

Kuvittelussa ei suinkaan aina ole kyse mielikuvien muodostamisesta vaan jonkin ajatussisällön mieleen tuomisesta. Sen todellisuusperijaisuuteen ei kuitenkaan tarvitse ottaa kantaa. Englannin kielen termi ”entertain” kattaa ne eri puolet, joita kuvitteluun sisältyy: kyse voi olla mietiskelevästä suhtautumisesta, kyse voi olla leikkittelystä. Mutta aina kyse on jostakin sellaisesta, jossa asioita tarkastellaan ensisijaisesti niiden omien ominaisuuksien vuoksi.

Kokemukset muuttuvat esteettisiksi, kohteena olevia asioita tarkastellaan niiden itsensä vuoksi. Tämä on perinteinen kantilainen linja, jota monet nykyfilosofit ovat jatkaneet, esimerkiksi Roger Scruton (1974). Esteettiseen kokemiseen kuuluu myös eriasteinen sitoutuminen tai osallistuminen kohteen ilmiöihin ja ominaisuuksiin joko aistinvaraisesti ja kuvitteellisesti tai pelkästään kuvitteellisesti. Arnold Berleant on hahmotellut tätä problematiikkaa laajalti ja käyttää tästä osallistumisesta termiä ”engagement” (Berleant 1991). Berleantilla kyse on aina aistimellisesta sitoutumisesta, mutta itse siis nostan rinnalle kuvittellisen sitoutumisen. Hans-Georg Gadamer analysoi samaa ilmiötä pelin käsitteen avulla: hänen mukaansa taideteokset ovat ontologialtaan pelien kaltaisia rakenteita, joihin katsojat menevät sisään ja osallistuvat niiden toimintaan (Gadamer 1986). Itse olen vienyt tätä ajatusta vielä askeleen

pitemmälle: kun tällaiseen sitoutuneeseen kokemiseen päästään, voidaan puhua esteettisestä läheisyydestä (Haapala 2006). Joihinkin esteettisiin kohteisiin voimme muodostaa hyvin läheisen suhteen, toiset jäävät meille vieraammiksi.

Arne Kinnusen kirja *Esteettisestä elämäyksestä* antaa kiintoisan wittgensteinilaisen analyysin esteettisestä elämäyksestä. Hänen mukaansa eri asioiden tuottamalla elämäyksillä ei ole sisäisiä eroja, vaan kyse on siitä, kuinka elämäyksen kokija luokittelee elämäyksen, mikä taas palautuu viime kädessä kokijan maailmankuvaan. Fenomenologisesti kaksi samanlaista tai melkein samanlaista elämystä voidaan luokitella eri kategorioihin esimerkiksi siinä tapauksessa, että toinen koetaan uskonnollisessa ja toinen taiteellisessa kontekstissa. (Kinnunen 1990, 107–108.) Kinnunen kuitenkin päätyy näihin lopputuloksiin liian nopeasti ja jättää huomiotta eron, joka liittyy juuri kokemuksen ja todellisuuden väliseen suhteeseen. Uskonnollinen kokemus kytkeytyy hyvin vahvasti todellisuuteen, jonka olemassaoloon kokija uskoo. Myös esimerkiksi urheilutapahtuman aiheuttamat tunteet ja kokemukset liittyvät suoraan todellisuuden tapahtumiin: jännitämme jonkun urheilijan suorituksia ja iloitsemme tai olemme pettyneitä niistä. Esteettisestä tarkastelusta tällainen suora linkki puuttuu, vaikka toki esteettisestä tarkastelusta voi olla monenlaisia välillisiä tiedollisia ja moraalisia kytkentöjä todellisuuteen.

Kun tämä esteettisen käsite liitetään ajatukseen esteettisestä hyvinvoinnista, päädytään siihen, että esteettisessä hyvinvoinnissa on kyse tietynlaisista kuvitteellisista kokemuksista. Näillä kokemuksilla voi olla välineellistä arvoa siinä mielessä, että niiden kautta ihminen esimerkiksi rentoutuu ja pystyy suoriutumaan arkiaskareistaan paremmin kuin ilman näitä kokemuksia. Esteettiset kokemukset voivat olla virkistyskokemuksia. Tässä yhteydessä en aio kuitenkaan tarkastella esteettisten kokemusten mahdollista välineellistä arvoa, vaan selvittää, mitä voisi olla esteettinen hyvinvointi sen esteettisen käsitteen valossa, jota olen yllä hahmotellut. Eli kuinka rikastuttaa elämää niin, että esteettinen elämänlaatu olisi mahdollisimman korkea.⁶

6 Hyvin usein esteettinen arvo ja virkistysarvo samaistetaan toisiinsa. Reipas kävelylenkki metsässä voi olla hyvinkin rentouttava ja virkistävä kokemus, mutta sillä ei välttämättä ole mitään tekemistä esteettisyyden kanssa. Ks. Brady 2003, 23–25. Aiheesta lisää ks. Tarja Ranniston artikkeli tässä teoksessa.

Esteettinen hyvinvointi

Yksi niistä harvoista teoreetikoista, jotka ylipäättään ovat tarttuneet esteettisen hyvinvoinnin problematiikkaan, on Monroe C. Beardsley. Artikkelissaan "Aesthetic Welfare, Aesthetic Justice, and Educational Policy" (1983a/1973) hän määrittelee termit "esteettinen hyvinvointi", "esteettinen oikeudenmukaisuus", "esteettinen varallisuus" (*aesthetic wealth*), "esteettinen mahdollisuus/tilaisuus" (*aesthetic opportunity*) ja muitakin esteettiseen kulttuuriin liittyviä käsitteitä. Tässä on hyödyllistä lainata Beardsleyn tekstistä keskeinen kohta: "Varallisuus on potentiaalista, hyvinvointi on sen aktualisointia. Yhteisön *esteettinen hyvinvointi* jonakin ajanhetkenä koostuu tuon yhteisön jäsenten kaikenlaisista esteettisistä kokemuksista tuona ajanhetkenä" (Beardsley 1983a, 113–114).⁷ Esteettinen varallisuus on puolestaan yhteisön kaikkien esteettisesti arvokkaiden objektien joukko. Beardsley siis palauttaa esteettisen arvon esteettiseen kokemukseen: "Ymmärtääkseni kaikkein selkein tapa puhua esteettisestä arvosta on seuraava: Kohteella on tiettyjä ominaisuuksia (värejä ja muotoja). Näiden ominaisuuksien ansiosta kohde kykenee herättämään tietyn aistimusten ja tunteiden kokonaisuuden. Olettaen, että näin syntynyt kokemus on arvokas, voimme sanoa, että tämä kyky (*capacity*) on jonkinlainen arvo – esteettinen arvo." (Beardsley 1983b, 68.)

Beardsley tavoittelee yleistä sosiaalista määritelmää hyvinvoinnille ja pyrkii johtamaan siitä myös kasvatuksellisia tavoitteita, joiden mukaan kaikilla tulisi olla oikeus esteettisiin kokemuksiin. Tässä artikkelissa tavoitteeni on kuitenkin toisaalla: haluan pohdiskella sitä, mitä esteettinen hyvinvointi tarkoittaa yksittäisen ihmisen kohdalla. Beardsleyn esteettisen arvon määritelmästä voi toki johtaa myös yksilökohtaisen esteettisen hyvinvoinnin määritelmän: riittävä määrä hyviä esteettisiä kokemuksia. Käsitteiseni mukaan tämä ei kuitenkaan riitä esteettisen hyvinvoinnin luonnehdintaan ja yritänkin tarkentaa problematiikkaa.

7 Kiitän tämän kokoelman anonyymiä arvioijaa, joka huomautti, että Beardsley käytti termiä "aesthetic welfare" ensimmäisen kerran vuonna 1968 estetiikan kuudennessa maailmankongressissa, ja sitten tuon kongressin pohjalta julkaistussa kokoelmassa. Ks. myös Hanna Mattilan kirjoitus tässä kokoelmassa.

Jatketaan pohdintoja kuitenkin Beardsleyn tarjoamista premisseistä. Oletetaan, että yksilön esteettinen hyvinvointi koostuu riittävästä määrästä riittävän voimakkaita esteettisiä kokemuksia. Beardsleyn tarkastelun kohteena ovat taideteosten aikaansaamat kokemukset, mutta toki hän tunnustaa – vaikkakin vain ohimennen – myös luonnonkohteiden merkityksen esteettisten kokemusten lähteenä.⁸ Beardsleylaisessa katsannossa esteettinen hyvinvointi koostuu suurten taideteosten ja harvinaisten luonnonnäkymien aikaansaamista voimakkaista kokemuksista. Beardsley ei kuitenkaan määrittele sitä, mikä kokemusten määrä olisi riittävä. Oletettavasti esteettinen hyvinvointi nousee sitä mukaa, mitä enemmän henkilö kokee korkeatasoisia esteettisiä elämyksiä.

Mitä tämä voisi tarkoittaa käytännössä? Oscar Wilden tunnetun sutkautuksen mukaan ”Ihmisen tulisi joko olla taideteos tai pitää yllään taideteosta”. Wilde kehitteli esteetin elämänohjeita kirjoituksissaan ja elämässään. Esteetti pyrkii esteettisten arvojen maksimointiin. Tämä ei tarkoita sitä, että esteetti etsii mahdollisimman paljon vaikuttavia taideteoksia ja luonnonäkymiä, vaan hän pyrki tekemään omasta arkiympäristöstään mahdollisimman esteettisen. Arjen estetiikka ymmärretäänkin usein nimenomaan arkiympäristön koristeluna siten, että siitä tulee jollakin tavalla visuaalisesti miellyttävä.

Roger Scruton on kehittänyt kantilaisia ajatuskulkuja jo teoksessaan *Art and Imagination* (1974). Näihin ajatuskulkuihin hän palaa myöhemmässä artikkelissaan, jossa hän eksplisiittisesti ottaa kantaa arjen esteettiin kysymyksiin. Hän käyttää esimerkkinään puuseppää, joka asettelee ovenkarmia paikoilleen. Scrutonin mukaan monet käytännölliset intressit sanelevat puusepän toimintaa, mutta puuseppä voi ottaa asioihin myös esteettisen asenteen:

Valitessaan ovenkarmia sillä perusteella, miltä se näyttää, puuseppä vapauttaa itsensä välineellisestä päättelystä. Hän huomaa tekevänsä valinnan, jossa valittu objekti ei ole väline johonkin

8 Beardsley kirjoittaa: ”Kokemusten esteettinen taso vaihtelee lähes nollassa täydelliseen lumoutumiseen (*utter absorption*), kuten tapahtuu suurten taideteosten tai harvinaisten luonnonympäristön yhteydessä.” (1983a, 111.)

päämäärään, vaan päämäärä itsessään. Hänen valintaansa eivät määrää ulkoiset ehdot, vaan se nousee henkilökohtaisen sitoutumisen (*involvement*) tunteesta. Tiettyyn rajaan asti hän ilmaisee ja toteuttaa omaa luonnettaan, ja hänen valitsemansa esine kuuluu häneen hänen omana luomuksenaan. Tämänkaltaista valintaa voidaan kutsua ”puhtaaksi iloksi” (*cheer joy*), mikä tarkoittaa, että se nousee valitsijan vapaudesta ja se vahvistaa tätä vapautta jättämällä siitä jäljen maailmaan. (Scruton 2007, 245.)

Keskeistä arjen estetiikassa on Scrutonille tietyn asenteen ottaminen arkisiin asioihin ja se, että tätä kautta tarkastelija pääsee nauttimaan objektin omista havaittavista ominaisuuksista ja samalla toteuttamaan mielikuvituksen avulla itseään. Olen itsekin yllä painottanut kuvittelun merkitystä esteettisen käsitteessä ja esteettisessä kokemuksessa. Mutta kun puhutaan arjen estetiikasta, tällainen tulkinta on vaarassa ajautua estetistiseksi nautinnon etsimiseksi, jossa kaikki mahdollinen estetisoidaan. Esteettisen hyvinvoinnin maksimointi olisi tällöin wildelaista pinnan estetiikkaa.

Myös Yuriko Saiton (2007) monipuolinen ja ansiokas selvitys arjen estetiikan problematiikasta on vaarassa ajautua samaan ongelmaan. Saito kannustaa meitä etsimään ”tavallisesti sivuutettuja, jalokivenkaltaisia (*gem-like*) esteettisiä mahdollisuuksia, jotka ovat piiloutuneet yhden-tekevyyden, tavanomaisuuden ja jokapäiväisyyden julkisivun taakse...” (Saito 2007, 50). Kun alamme arvioida asioita esteettisesti ja avata arjen esteettisiä mahdollisuuksia, ruokimme samalla ”avomielistä asennetta siten, että rohkaistumme arvostamaan kaikkia objekteja omina itsenään emmekä käytä ennalta määrättyä kauneuden kriteeriä. Tämän seurauksena esteettinen elämämme monipuolistuu ja samalla rikastuu. Viittaamalla tähän asenteeseen sanomalla, että arvostamme jotakin ’sen omin ehdoin’ (*on its own terms*).” (Saito 2007, 129.)

Lähes mistä tahansa asiasta ja objektista voi löytää esteettisesti kiinnostavia piirteitä, jotka perustuvat omakohtaisiin, suoriin aistihavaintoihin (Saito 2007, 211). Jos näin on ja jos esteettinen on jossakin mielessä arvokas asia, miksi emme ryhtyisi estetisoimaan kaikkea mahdollista? Tällöin ihmisen esteettinen hyvinvointi tulisi todellakin maksimoitua:

sellaisetkin asiat, jotka aluksi näyttivät epäkiinnostavilta, yhdentekeviltä tai jopa epäesteettisiltä, saadaan estetisoitua, kun aistien annetaan alkaa leikkiä kohteiden ominaisuuksilla. Roskapussin sisältö, likainen lattia tai vaikka koirien jätökset valkealla hangella saadaan estetisoitua tällä strategialla.⁹

Jos asian haluaisi kärjistää, esteetin elämää voisi kuvailla seuraavasti. Esteetti maksimoi esteettisen hyvinvointinsa tekemällä omasta lähiympäristöstään, ennen kaikkea kodistaan, esteettisesti mahdollisimman kiinnostavan. Hän estetisoi ympäristön, johon ei voi itse vaikuttaa, etsimällä kaikista asioista niiden jalokivenkaltaisen esteettisen potentiaalin. Tällainen ihminen myös epäilemättä hakeutuisi mahdollisimman usein vaikuttavien taideteosten ja luonnonmaisemien äärelle, koska niiden aikaansaamat esteettiset kokemukset ovat kaikkein voimakkaampia. Kun laitoin sanan ”esteetti” Googlen hakukoneeseen, lukuisten osumien joukosta silmiini sattui jollakin keskustelupalstalla vuonna 2005 käyty sanailu. Nimimerkki ”Taikanainen” kirjoitti seuraavasti:

mutta aina kun kuulen sanan esteetikko, niin mieleen nousee kuva hauraasta hoikasta naisesta joka on pukeutunut hillityn hallitusti sävy sävyyn, puhuu moitteetonta kirjakieltä korottamatta ääntään liiaksi.. ja tietää taiteesta paljon. Kasvattaa kauniita kukkia ja ostelee tyylikkäitä koriste-esineitä sekä tauluja joita sijoittaa eri puolelle harmonoisen tasapainoisesti sisustettua kotiaan. (<http://keskustelu.suomi24.fi/node/1978850>)

Tässä sitaatissa on useimmat niistä elementeistä, joita olen yllä tuonut esiin esteetin elämästä, ainoastaan Saiton mainitsema esteettisten arvojen esiin kaivaminen arkipäivän epäkiinnostavista objekteista puuttuu. Tällainen elämä saattaisi olla esteettisesti hyvinkin kiinnostavaa, ja esteettisen hyvinvoinnin aste saattaisi nousta keskimääräistä korkeammaksi. Mutta epäilen, että se tietty helppous ja säröttömyys, jota tämänkaltaisen esteetin elämä edustaa, merkitsee myös tietynlaista

9 Thomas Leddyn strategia arjen esteettisten arvojen ymmärtämiseen on hiukan erilainen, mutta hänelkin arjen estetiikka on nimenomaan poikkeavan ja huomiota herättävän estetiikkaa (Leddy 2012).

pinnallisuutta: kyse on helppoista nautinnoista, sellaisista, jotka eivät vaadi ajatuksellista tai kuvitteellista ponnistelua. On puhuttu ”vaikeasta kauneudesta”, kun on viitattu tähän hiukan enemmän ponnistelua vaativaan esteettisen kokemisen lajiin; myös termiä ”syväkauneus” (*deep beauty*) on käytetty eri yhteyksissä. Kompleksiset taideteokset antavat haastetta usein niin älyllisesti kuin kuvitteellisestikin, ja niitä voi pitää hyvinä esimerkkeinä vaikeasta kauneudesta.

Esteettinen elämä?

Palataan vielä Wilden lausumaan elämästä taideteoksena: ”Ihmisen pitäisi joko olla taideteos tai pitää yllään taideteosta.” Filosofiasa on esitetty ajatuksia ”esteettisestä elämästä” tai elämästä taideteoksen kaltaisena projektina. Richard Rorty lienee tunnetuin niistä ajattelijoista, jotka ovat tätä ajatusta systemaattisesti kehitelleet, tosin myös Michel Foucault esitti samantyyppisiä ajatuksia. Freudia käsittelevässä esseessään Rorty kirjoittaa seuraavasti:

Erityisesti Freudilla ei ollut mitään annettavaa sosiaaliseen teoriaan. Hänen alueensa on moraalin se puoli, jota ei voi samaistaa ”kulttuuriin”, vaan yksityiselämään, luonteen etsintään, yksilöiden yritykseen saavuttaa sopusointu itsensä kanssa (ja joidenkin poikkeusyksilöiden kohdalla yritykseen tehdä elämästään taideteos.)

Tällainen pyrkimys voi saada kaksi toisilleen vastakkaista (*antithetical*) muotoa: puhtauden etsintä tai itsensä laajentamisen etsintä. Platonin suosittama ja Nietzschen kritisoima askeettinen elämä on tyyppiesimerkki edellisestä. Kierkegaardin kritisoima ”esteettinen” elämä on tyyppiesimerkki jälkimmäisestä. Itsensä puhdistamisen halu on halua vähempään, kuoria pois kaikki satunnainen, halua yhteen asiaan, tiivistymiseen, halua tulla yksinkertaisemmaksi ja läpinäkyvämmäksi olevalle. Halu itsensä laajentamiseen on halua saavuttaa aina vain enemmän mahdollisuuksia, halua jatkuvaan oppimiseen, halua antaa kokonaisuudessaan uteliaisuudelle, halua lakata kun kaikki

menneisyyden ja tulevaisuuden mahdollisuudet on nähty. Tämän päämäärän jakoivat muiden muassa de Sade, Byron ja Hegel. Käsitteeni mukaan myös Freud on esteettisen elämän apostoli, elämän jota leimaa loppumaton uteliaisuus, elämän, joka haluaa laajentaa rajojaan pikemmin kuin löytää jonkinlaisen keskuksen. (Rorty 1991, 154.)

Rortylle esteettinen elämä on siis oman elämänsä tekemistä taideteoksen kaltaiseksi kompleksiseksi, usein ristiriitaiseksikin kokonaisuudeksi, jonka käyttövoimana on ”loppumaton uteliaisuus”. Tällaisen esteetin elämä on tarjolla vain harvoille; he ovat Rortyn mukaan poikkeusyksilöitä. Rortylainen elämäntaiteilija on ääri-individualisti – kyse on romanttisesta itsensä luomisen projektista, jossa ihmisen paikka laajemmassa sosiaalisessa kontekstissa on jätetty lähes huomiotta. Tästä ihmisen olemisen sosiaalisen puolen sivuuttamisesta Rortya on kritisoinut muiden muassa Richard Shusterman: ”Mainostettu ajatus, että jokaisen pitäisi muokata itsestään ainutkertainen yksilö valitsemalla vapaasti elämäntyyliä, ei pysty kätkemään tosiasiaa, että niin mahdollisten vaihtoehtojen elämäntyylien piiri kuin itse yksilön tietoisuutta ja valintaa vakavasti rajoittavat ja jatkuvasti ohjelmoivat yhteiskunnalliset voimat ovat yleensä ihmisen (yksilöllisen) vastustuskyvyn – saati kontrollin – ulottumattomissa.” (1997, 202.) Shusterman peräänkuuluttaa nimenomaan sosiaalisen elämän huomioon ottamista ja esteettisen elämän ja itsensä toteuttamisen suuren vaihtelevuuden tunnustamista. Hän itse päätyy painottamaan ihmisen kehollisen kehittämisen merkitystä.

Kun puhutaan esteettisestä elämästä tässä merkityksessä, esteettisen käsitettä on laajennettu siitä, mitä sillä on perinteisesti tarkoitettu ja mitä olen yllä tuonut esiin. Nyt ei enää liikuta kuvitteellisen alueella vaan toden elämän. Esteetin elämä voi helposti olla moraalitonta siinä mielessä, että hän vahingoittaa muita ihmisiä tai ainakin rajoittaa omilla valinnoillaan muiden mahdollisuuksia toteuttaa esteettisiä ja muita arvoja. Mikäli todella haluamme puhua esteettisestä elämästä, meidän on tunnustettava paitsi niiden yhteiskunnallisten voimien olemassaolo, johon Shusterman viittaa, myös inhimilliseen olemassaoloon kuuluvien perustekijöiden asettamat ehdot. Martin Heidegger on viitannut näihin ihmi-

sen olemisen ehtoihin termillä ”eksistentiaali”. Kyse on mahdollisimman perustavista inhimillistä olemassaoloa määrittävistä tekijöistä. Yksi näistä on ”kanssa-oleminen” (*das Mit-Sein*) eli se tosiasia, että inhimillinen oleminen on aina olemista muiden ihmisten kanssa. Toinen on ”luona-oleminen” (*das Sein-Bei*), eli se tosiasia, että ihminen on aina tekemisissä myös itsestään poikkeavien olioiden kanssa, kuten esimerkiksi käyttöesineiden tai taideteosten. (Heidegger 1979/1927, 54–56.) Vaikka Heidegger ei eksplisiittisesti johtanutkaan mitään hyvän elämän ohjeita näistä ihmisen olemista määrittävistä ehdoista, ne kuitenkin edustavat jonkinlaisia hyvän elämän aihioita tai mahdollisuuksia. Elämäntapa, joka tekee kanssa-olemisen mahdottomaksi tai joka tekee luona-olemisen mahdottomaksi esimerkiksi tuhoamalla systemaattisesti ihmisen lähiympäristöä, ei voi konstituoida hyvää inhimillistä elämää. Ihmisen maailmassa-olemiseen kuuluu sekä sosiaalisissa verkostoissa oleminen että erilaisten objektien ja asioiden kanssa oleminen ja toimiminen.

Yllä toin esille huolen siitä, että suppeassa mielessä estetistinen suhtautumistapa johtaa helposti epätoivottaviin seurauksiin: jos kaikki estetisoidaan – otetaan tietynlaisen tarkastelun kohteeksi – asiat trivialisoituvat ja samalla trivialisoituu itse esteettisen käsite. Esteettisyyttä ei voi ottaa hallitsevaksi elämänasenteeksi. Eli tässä mielessä esteettinen hyvinvointi ei voi olla esteetin elämää, vaan siihen on kuuluttava muita tasapainottavia seikkoja.

Mutta jossakin mielessä esteettiset periaatteet näyttäisivät olevan relevantteja määriteltäessä estetistisen elämäntavan ja hyvän elämän eroja. Arnold Berleant on käyttänyt termiä ”sosiaalinen estetiikka” ihmisten väliseen kanssakäymiseen liittyvistä esteettisistä periaatteista puhuessaan (2005). Kanssa-olemiseen kuuluu esteettisluonteisia periaatteita, jotka nousevat esiin toisten ihmisen huomioimisessa: jos käyttäytyy kuin norsu porsliinikaupassa, rikkoo paitsi sosiaalisia myös esteettisiä normeja. Inhimillinen kanssakäyminen on omanlaisensa peli, jonka sääntöjä on syytä noudattaa, jos haluaa onnistua kommunikoidessa ja ylipäättään yhteistyössä muiden kanssa. On tunnettu psykologinen ja sosiologinen tosiasia, että hyväksyttävän käyttäytymisen säännöt vaihtelevat kulttuurista toiseen: esimerkiksi erilaiset tervehtimisen tavat ja fyysisen läheisyyden tai etäisyyden asteet ovat kulttuurisidonnaisia sääntöjä,

joiden rikkominen voi aiheuttaa väärinkäsityksiä. Kuvittelukyvyllä on tehtävä myös uusien sosiaalisten normien oppimisessa: voimme kuvitteellisesti eläytyä toisen ihmisen asemaan ja tätä kautta hahmottaa erilaisia käyttäytymistapoja. Toki on selvää, että tietyt inhimilliset eleet, kuten hymy, ovat universaaleja käyttäytymistapoja, joiden perusmerkitys on kulttuuriympäristöstä riippumaton.

Mutta johtaako tämä meidät takaisin siihen hauraaseen hoikkaan naiseen (tai mieheen), joka ”puhuu moitteetonta kirjakieltä korottamatta ääntään liiaksi”? Itse asiassa ei johda. Sosiaalinen estetiikka ei suinkaan tarkoita sitä, että tietynlainen ihmistyyppi tai vain tietty käyttäytymismalli olisi ainoa oikea tai edes missään järkevässä mielessä esteettisesti paras. On selvää, että ihmiset ovat erilaisia ja käyttäytyvät eri tavoin: tämä on inhimillisen kanssakäymisen rikkautta niin sosiaalisesti kuin esteettisesti. Heideggerilaiset eksistentiaalit antavat pikemmin reunaehdoja ihmisenä olemiseen kuin joukon käyttäytymissääntöjä. Näiden reunaehtojen puitteissa variaatiot voivat olla suuria. Ihmisillä on erilaisia taipumuksia ja kykyjä, mikä luonnollisesti ilmenee monin tavoin inhimillisessä kanssakäymisessä.

Päätelmiä

Nyt on aika alkaa vetää lankoja yhteen. Mitä kaikkea kuuluu esteettiseen hyvinvointiin? Olen hahmotellut esteettisen käsitettä kuvittelukyvyn kautta. Kuvittelun avulla voimme pitää mielessämme erilaisia ajatussisältöjä, myös tunteisiin liittyviä, ja leikitellä niillä. Kuvittelun avulla voimme myös liittää näkemäämme ja kuulemaamme uusia asioita tai yhdistellä havaittuja ja tällä tavalla leikkiä havaintosisältöjen kanssa. Tämä esteettinen leikki toteutuu eri taiteissa eri tavoin: sanataiteen keinot ovat toiset kuin musiikin tai maalauksen. Monet kertovat taiteet – kirjallisuus ja elokuva – hyödyntävän aineksia todellisuudesta, esimerkiksi ihmistyyppejä ja käyttäytymistapoja. Näemme toisenlaisia mahdollisuuksia elää kuin omamme ja opimme inhimillisen elämän kirjoja. Ajatussisällöillä leikkittely ottaa usein aineksia inhimillisen todellisuuden eri puolista ja rakentaa niistä uusia kokonaisuuksia. Taideteokset

tarjoavat siis mitä moninaisimman kentän esteettiselle tarkastelulle, ja ne erilaiset kokemukset, joita me taideteoksista saamme, rakentavat keskeisesti esteettistä hyvinvointia.

Saamme samankaltaisia kokemuksia myös luonnosta ja muusta elinympäristöstämme. Urbaani ympäristö ja luonto tarjoavat runsaasti mahdollisuuksia aistihavaintojen ja kuvittelun yhdistämiseen ja näin esteettiseen kokemiseen. Urbaanin ympäristön kokeminen lähenee taiteen kokemista siinä mielessä, että olemme tekemisissä artefaktien kanssa – kyse on inhimillisen toiminnan tuotteista, jotka sijoittuvat historiallisiin ja kulttuurisiin kehyksiin. Nämä kehykset – Kendall Waltonin (1987) termein ”kategoriat” – antavat kriteerit ymmärtämiselle ja arvioinnille. Sen sijaan luonnon kohteita arvioimme vapaammin: ei ole mitään erityisiä kategorioita, joihin kohteet pitäisi sijoittaa oikeanlaisen esteettisen kokemuksen saamiseksi ja oikeanlaisen arvostelman tekemiseksi.¹⁰

Niin urbaanin kuin luonnonympäristönkin arvioiminen on haastavaa, sillä siihen liittyy koko joukko historiallisia, ekologisista, taloudellisia ynnä muita arvoja. Tyypillinen kiista kaupunkiympäristössä koskee jonkin yksittäisen rakennuksen purkamista tai säilyttämistä: pitäisikö ruma rakennus (”Makkaratalo”) purkaa, vaikka sillä on oma historiallinen arvonsa tietyn rakennustyyppin edustajana? Tässä en voi paneutua tähän problematiikkaan, vaikka uskonkin, että monien epäonnistuneiden arkkitehtonisten kokonaisuuksien purkamisen perustelemine ei ole erityisen vaikeaa. Ne yksinkertaisesti aiheuttavat niin paljon esteettistä silmäkipua¹¹, että jo ihmisten yleisen hyvinvoinnin kannalta purkaminen on perusteltua. Historiallisilla tyyleillä ei ole sellaista itseisarvoa, että niitä edustavia rakennuksia pitäisi itsestään selvästi säilyttää. Luonnonympäristössä kysymykset ovat analogisia, mutta samalla vielä asteen

10 Kiista luonnon esteettisen arvottamisen kriteereistä on kärjistynyt kahteen leiriin: tiedeperustaiset käsitykset katsovat, että luonnontiede antaa luonnon arvottamiselle vastaavanlaiset kategoriat kuin taiteen historia ja teoria taideteosten arvottamiselle. Vastakkainen leiri kiistää tämän ja painottaa havaitsemisen ja kuvittelun merkitystä. Minun on vaikea ymmärtää, miksi jokin tietynlainen tieto olisi välttämätöntä luonnonkohteen esteettiselle kokemukselle. Tiedolla voi joissakin yksittäistilanteissa olla merkitystä, toisissa ei. Itse kokemus ei ole välttämättä yhtään sen huonompi, vaikka se ei perustuisikaan tieteellisiin tosiasioihin, puhumattakaan siitä, että kokemus olisi jossakin mielessä väärä. Ks. Haapala 2000.

11 Englanninkielessä käytetään termiä ”eyesore” viittaamaan visuaalisesti vastenmielisiin kohteisiin. Ks. myös Vesa Vihanninjoen kirjoitus tässä kokoelmassa.

vaikeampia: mikä on esimerkiksi esteettisten arvojen suhde biodiversiteettiin? Onko biodiversiteetti kaikissa tapauksissa tärkeämpää kuin esteettiset arvot vai voidaananko jonkin yksittäisen alueen lajistoa rajoittaa sen vuoksi, että näin saadaan esteettisesti tyydyttävämpi kokonaisuus? Tähänkään kysymykseen en pyri tässä vastaamaan, vaikka jälleen olen sillä kannalla, että joissakin tapauksissa esteettiset arvot voivat mennä ekologisten edelle.

Esteettiseen hyvinvointiin kuuluvat siis mitä moninaisimmat, erilaisen kohteiden aikaansaamat kokemukset. Mutta jotta välttyisimme esteettisen elämänasenteen vaaroilta, meidän on syytä ottaa käyttöön jonkinlainen metaperiaate, joka sekin on luonteeltaan esteettinen. Ihmisen maailmassa olemista rakentavista eksistentiaaleista saadaan puitteet hyvälle elämälle ja hyvinvoinnille. Ihmisen hyvään elämään kuuluu kanssakäymistä niin muiden ihmisten kuin erilaisten esineiden ja asioiden kanssa. Jotta tällainen kanssakäyminen olisi mahdollista ja jotta mahdollisuus säilyisi, ihmisen on toimittava niin, ettei nämä kanssakäymisen edellytykset tuhoudu. Esimerkiksi luonnon systemaattinen tuhoaminen on ristiriidassa kanssakäymisen periaatteiden kanssa.

Tämä esteettinen metaperiaate on suhteutettava sekä kulttuurisiin käytänteisiin että yksilökohtaisiin edellytyksiin. Se mitä kanssa-oleminen ja luona-oleminen erilaisissa kulttuureissa ja erilaisten yksilöiden kohdalla tarkoittaa, vaihtelee huomattavasti. Selvää on myös, että tässä rajankäynti eettisiin kysymyksiin käy hämäräksi. Sekä ihmisten välinen että ihmisten ja esineiden välinen kanssakäyminen on aina jollakin tavalla moraalisesti väritynyttä. Ei ole syytä takertua erotteluihin eikä termeihin, vaan yrittää ymmärtää inhimillisen hyvinvoinnin, hyvän elämän, eri puolia.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Beardsley, Monroe C. 1983a/1973: *Aesthetic Welfare, Aesthetic Justice, and Educational Policy*. Teoksessa *The Aesthetic Point of View – Selected Essays*. Toimittaneet Michael J. Wreen and Donald M. Callen. Cornell University Press, Ithaca and London.
- Beardsley, Monroe C. 1983b/1966: *The Aesthetic Problem of Justification*. Teoksessa *The Aesthetic Point of View – Selected Essays*. Toimittaneet Michael J. Wreen and Donald M. Callen. Cornell University Press, Ithaca and London.

- Berleant, Arnold 1991: *Art and Engagement*. Temple University Press, Philadelphia.
- Berleant, Arnold 2005: Ideas for a Social Aesthetics. Teoksessa *The Aesthetics of Everyday Life*. Toimittaneet Andrew Light and Jonathan Smith. Columbia University Press, New York.
- Brady, Emily 2003: *Aesthetics of the Natural Environment*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Casey, Edward S. 2000/1976: *Imagining. A Phenomenological Study*. Second Edition. Indiana University Press, Bloomington.
- Gadamer, Hans-Georg 1986: The Relevance of the Beautiful. Art as Play, Symbol, and Festival. Teoksessa *The Relevance of the Beautiful and Other Essays*. Kääntänyt Nicholas Walker. Toimittanut ja johdannolla varustanut Robert Bernasconi. Cambridge University Press, Cambridge.
- Graham, Gordon 1997: *Philosophy of the Arts. An Introduction to Aesthetics*. Routledge, London.
- Haapala, Arto 1990: Esteettiset ja taiteelliset arvot. Teoksessa *Arvot, tiede, taide*. Toimittanut Arto Haapala. Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja B23, Helsinki.
- Haapala, Arto 1996: The Role of Experience in Understanding Works of Art. – *International Yearbook of Aesthetics*, Volume 1, 27–37.
- Haapala, Arto 2000: Luonnon kauneus ja rumuus. Teoksessa *Arvot ja luonnon arvottaminen*. Toimittaneet Arto Haapala ja Markku Oksanen. Gaudeamus, Helsinki.
- Haapala, Arto 2006: Aesthetic Intimacy: Experiencing Literature and Art. Teoksessa *Visions of Value and Truth. Understanding Philosophy and Literature*. Toimittaneet Floora Ruokonen and Laura Werner. Acta Philosophica Fennica, Vol. 79. The Philosophical Society of Finland, Helsinki.
- Heidegger, Martin 1979/1927: *Sein und Zeit*. Fünfzehnte, an Hand der Gesamtausgabe durchgesehene Auflage mit den Randbemerkungen aus dem Handexemplar des Autors im Anhang. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Kearney, Richard 1988: *The Wake of Imagination*. Routledge, London and New York.
- Kieran, Matthew and Lopes, Dominic Mclver 2003: Introduction. Teoksessa *Imagination, Philosophy, and the Arts*. Toimittaneet Matthew Kieran and Dominic Mclver Lopes. Routledge, London and New York.
- Kinnunen, Aarne 1990/1969: *Esteettisestä elämyksestä*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Leddy, Thomas 2012: *The Extraordinary in the Ordinary. The Aesthetics of Everyday Life*. Broadview Press, Ontario.
- Rorty, Richard 1991: Freud and Moral Reflection. Teoksessa *Essays on Heidegger and Others*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Scruton, Roger 1974: *Art and Imagination. A Study in the Philosophy of Mind*. Methuen, London.
- Scruton, Roger 2007: In Search of the Aesthetic. – *The British Journal of Aesthetics* 47(3), 2007 232–250.
- Shusterman, Richard 1997: *Taide, elämä ja estetiikka. Pragmatistinen filosofia ja estetiikka*. Suomentanut Vesa Mujunen. Gaudeamus, Helsinki.
- Tooby, John and Cosmides, Leda 2001: Does Beauty Build Adapted Minds? Towards an Evolutionary Theory of Aesthetics, Fiction and the Arts. – *SubStance* 30(1–2), 2001, 6–27.

- Trivedi, Saam 2003: The Funerary Sadness of Mahler's Music. Teoksessa *Imagination, Philosophy, and the Arts*. Edited by Matthew Kieran and Dominic McIver Lopes. Routledge, London and New York.
- Walton, Kendall 1987/1979: Taiteen kategoriat. Teoksessa *Taide ja filosofia*. Toimittaneet Arto Haapala ja Markus Lammenranta. Suomentanut Keijo Kettunen. Gaudeamus, Helsinki.
- Walton, Kendall 2007: Aesthetics – What? Why? and Wherefore? – *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 65(2), 2007, 147–161.
- Warnock, Mary 1976: *Imagination*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.

Preferenssiutilitarismia, avointa arvokeskustelua vai yhdessä tekemistä?

Vuorovaikutteinen ympäristönsuunnittelu esteettisen hyvinvoinnin edistäjänä

Hanna Mattila

Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa ihmisten hyvinvoinnin edistämisen tavoite on perinteisesti ohjannut päämääränasettelua julkisen sektorin palveluja tuottavilla aloilla. Tämä pätee myös kaupunkisuunnitteluun, kaavoitukseen ja muuhun ympäristönsuunnitteluun. Näillä aloilla vaikutetaan erilaisten hyvinvointia mahdollistavien resurssien – esimerkiksi palvelujen, virkistysalueiden, liikkumismahdollisuuksien ja laadukkaan rakennetun ympäristön – alueelliseen jakautumiseen ja saavutettavuuteen. Julkisen sektorin harjoittamaa ympäristönsuunnittelua voidaan ainakin yhdeltä ulottuvuudeltaan tarkastella toimintana, jonka tavoitteena on hyvinvoinnin tai sen edellytysten oikeudenmukainen jakaminen tai jakautuminen (ks. esim. Lowe 1994).

Tässä artikkelissa tarkastelen suunnittelua estetiikan näkökulmasta keskittyen ympäristön esteettiseen laatuun inhimillisen hyvinvoinnin mahdollistajana. Hyödynnän tarkastelussani filosofi ja esteetikko Monroe C. Beardsleyn esittelemää esteettisen hyvinvoinnin (*aesthetic welfare*) käsitettä (Beardsley 1982). Beardsleyn käynnistämään keskusteluun pohjaten tuon esille estetiikan erityispiirteitä, jotka hankaloittavat ympäristön esteettisen laadun tarkastelua hyvinvointia koskevassa

keskustelussa. Pohdin erityisesti hyvinvoinnin jakamisen periaatteissa usein hyödynnettyjen utilitarististen kalkyylien, joissa tekojen hyvyys ymmärretään niiden tuottaman hyödyn pohjalta, sudenkuoppia. Väitän, että hyvinvointiutilitaristisista lähtökohdista päädytään helposti tilanteeseen, jossa suunnittelijat joutuvat keskittymään yksittäisten kokijoiden ympäristöpreferensseihin, sen sijaan että suunnittelun tavoitteena pidettäisiin yhteisten ja jaettujen esteettisten arvojen synnyttämistä ja suojelemista, mihin myös esteettisen hyvinvoinnin edistäminen viimekädessä perustuu. Vaihtoehtona utilitaristiselle lähestymistavalle esittelen kaupunkisuunnittelukeskustelussa paljon esillä olleen, arvokeskustelun varaan rakentuvan vuorovaikutteisen tai kommunikatiivisen suunnittelun teoriaa ja käytäntöjä. Arvokeskusteluun pohjautuva lähestymistapa näyttäytyy preferenssiutilitarismia soveltuvampana lähtökohdana julkisen sektorin suunnittelulle, joskin tälläkin lähestymistavalla on omat rajoituksensa silloin, kun keskustelun kohteena on ympäristön esteettinen laatu. Tällöin yhteistä näkemystä kannattaa etsiä paitsi keskustelemalla, myös muotoilemalla ympäristöä yhdessä.

Hyvinvoinnin käsite ja sen yhteydet estetiikkaan

Hyvinvoinnin käsitteelle on vaikeaa löytää selkeää määritelmää, vaikka käsite on ollut keskeisessä asemassa kaikkea julkishallintoa koskevassa keskustelussa koko hyvinvointivaltion historian ajan. Mielikuvissamme hyvinvoinnin käsite liittyy fyysiseen terveyteen mutta laajenee myös henkiseen hyvään oloon. Keskeistä hyvinvoinnille tuntuu olevan ruumiillisten tarpeiden tyydyttyminen, mutta henkiset ja kulttuuriset tarpeetkaan eivät ole yhdentekeviä hyvinvoinnin ylläpitämisen ja edistämisen kannalta. Kaiken kaikkiaan hyvinvointi näyttää olevan monien keskenään yhteismitattomien osatekijöiden summa, minkä takia sen määrittely ja mittaaminen on hankalaa. (Griffin 1986.)

Modernissa moraalifilosofisessa keskustelussa, jonka suuria ja vaikutusvaltaisia perinteitä ovat velvollisuusetiikka ja seurausetiikka, hyvinvointia on tarkasteltu lähinnä jälkimmäisen perinteen piirissä – ja ennen kaikkea utilitaristisen ajatteluperinteen puitteissa. Utilitarismi

on yhtäältä yksilöiden moraalisia valintoja käsittelevä normatiivisen filosofian suuntaus, toisaalta suuntaus, joka on vaikuttanut suuresti käsityksemme julkisesta päätöksenteosta ja sen rationaalisista perusteista (Goodin 1995, 4; Hardin 1988, 12). Utilitaristisessa perinteessä tekojen arvo määrittyy tekojen seurausten eli tekojen tuottaman hyödyn perusteella, mistä johtuen utilitarismin keskeiset ongelmat liittyvät hyödyn määrittelyyn sekä hyötyjen ennakoitavuuteen ja kokonaisuhyödyn laskettavuuteen (Hardin 1988, xv–xvi). Utilitarismin varhaisten pioneerien kuten Jeremy Benthamin mukaan hyödyllisin ja oikein teko on se, joka tuottaa yhteiskunnassa mahdollisimman paljon hyvää tai hyötyä mahdollisimman suurelle määrälle ihmisiä (Hardin 1988, 20–21). Benthamin avainkäsitteinä olivat etu, mielihyvä – tai mielihäpän poissaolo – sekä ennen kaikkea onnellisuus, ja tavoitteena onnellisuuden maksimointi yhteiskunnassa (Bentham 1962, 34–35). Nykyaikaisissa utilitarismin versioissa maksimoitava ”hyvä” tai ”hyöty” on tyypillisesti hyvinvointia (Griffin 1986, 7–8; Hardin 1988, ix, xv–xvi). Hyvinvointi voidaan puolestaan määritellä esimerkiksi tarpeiden tyydyttymisenä, vaikkakin myös tarpeen käsite on tunnetusti osoittautunut filosofisesti varsin ongelmalliseksi (Griffin 1986, 40–55). Koska inhimillisiä tarpeita ei ole pystytty yleispätevästi määrittelemään tai luettelemaan, hyvinvoinnin käsitettä päädytään monasti tarkastelemaan mitattavissa ja tutkittavissa olevien preferenssien kautta. Preferensseihin pohjautuvan hyvinvoinnin edistämistä on kuitenkin vaikea pitää kenenkään moraalisena velvoitteena.

Edellä esitetyn hyvinvoinnin käsitteen sekä sen filosofisen ja yhteiskunnallisen kontekstin kuvauksen perusteella hyvinvoinnin käsitteen yhteydet estetiikkaan eivät välttämättä vaikuta ilmeisiltä, jos ajattelemme estetiikkaa perinteisessä kantilaisessa merkityksessään. Kun hyvinvointikeskustelun lähtökohta on fyysisessä hyvässä olossa, modernin estetiikan katsantokulma on päinvastainen: estetiikka on Kantin jälkiä seuraten kohottanut esteettisen mielihyvän puhtaasti henkiselle tasolle jopa kieltäen sen yhteydet ruumiillisiin nautintoihin. Moderni estetiikan traditio ei myöskään ole perinteisesti keskittynyt tarkastelemaan yksinomaan mielihyvää, vaan huomiota on kohdistettu myös kokemuksen negatiivisiin ja haastaviin, jopa mielihäpään kytkeytyviin ulottuvuuksiin,

jotka nousevat esille ylevään, kauneuden vastapariin, liittyvässä teoreettisessa keskustelussa. Silloinkin kun estetiikassa keskitytään mielihyvään, esteettinen mielihyvä ymmärretään tyypillisesti pyyteettömäksi mielihyväksi. Tästä syystä utilitaristinen pyrkimys mielihyvän maksimointiin näyttytyy osittain yhteensopimattomana perinteisen estetiikkakäsityksen kanssa. Esteettisiä kokemuksia ei perinteisen näkemyksen mukaan saavuteta tietoisesti hyötyä tai mielihyvää tavoitellen.

Estetiikassa ei myöskään yleensä ole ensisijaisesti kyse utilitaristeille keskeisistä yksilöiden mielihyvistä tai preferensseistä, vaan jo Kant korosti, että esteettisiin arvostelmiin sisältyy oletus mielihyvän potentiaalisesta yleistettävyydestä. Kun puhumme kauneudesta, emme puhu vain subjektiivisesta miellyttävyydestä, vaan jostain oletetusti yleisestä ja yhteisestä asiasta ja arvosta. (Kant 1952, 57–60, 132–162, 204–206.) Estetiikan näkökulma eroaa ratkaisevasti preferenssiutilitaristien tai tarpeiden käsitteen varaan rakentavien utilitaristien näkökulmasta myös siksi, että estetiikka kytkeytyy luovuuteen ja uuden etsintään. Tästä syystä esteettisessä toiminnassa ja sen teoreettisessa tarkastelussa ei voida keskittyä vain jo valmiiksi olemassa oleviin ja tunnettuihin tarpeisiin ja preferensseihin, vaan esteettisen toiminnan tarkoituksena voisi pikemminkin olla tulevien preferenssien kartoittaminen sekä elämäntapaamme liittyvien arvojen tutkiminen ja näkyväksi tekeminen ennen kuin itsekään olemme vielä täysin tietoisia niistä. (Ks. esim. Scruton 1980, 30–36.)

Kaikki esteetikot eivät ole kuitenkaan olleet yksimielisiä esteettisen mielihyvän sekä käytännöllisten tarpeiden ja ruumiillisen mielihyvän kahtiajaon mielekkyydestä. Nykyisessä esteettisessä keskustelussa erityisesti pragmatistiseen filosofiaan nojaavat teoretikot ovat tuoneet esille, että perinteinen jyrkkä erottelu estetiikan ja käytännöllisten tarpeiden välillä tuottaa kestäättömiä seurauksia sekä esteettiselle toiminnalle että elämänlaadulle. Pragmatistit ovatkin pyrkineet palauttamaan estetiikan samaan jatkumoon muun inhimillisen kokemusmaailman, käytännön toiminnan ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin kanssa. (Ks. esim. Dewey 1980, 3–34, 252–253; Shusterman 2000, 3–33.) Pragmatistisen ajattelun vaarana on kuitenkin, että estetiikan ja käytännöllisen elämän yhteyksiä korostettaessa unohdetaan esteettisiin kysymyksiin liittyvät erityispiirteet.

Monroe Beardsleyn esittelemä esteettisen hyvinvoinnin käsite voidaan nähdä osana esteettisten käytäntöjen ja elämänlaadun välisiä yhteyksiä painottavaa pragmatistista estetiikkakeskustelua, vaikka Beardsleyn filosofian ja esteettisen ajattelun pohjana on ensisijaisesti käsiteanalyttisen filosofian traditio ja vaikka Beardsley myös pitää suurelta osin kiinni esteettisen toiminnan omalakisuuudesta toisin kuin useimmat pragmatistit. Artikkelissaan ”Aesthetic Welfare, Aesthetic Justice and Educational Policy” Beardsley väittää, että mahdollisuus esteettisiin kokemuksiin on oleellinen osa hyvää elämää ja että tästä syystä yhteiskunnan hyvinvointipolitiikassa olisi kiinnitettävä huomiota siihen, miten mahdollisuudet esteettisiin kokemuksiin jakautuvat yhteiskunnassa. Beardsley ei kuitenkaan pyri sulauttamaan estetiikkaa saumattomasti osaksi muuta inhimillistä hyvinvointia vaan väittää, että esteettiset kokemukset muodostavat omanlaisensa kokemustyyppin ja että esteettisen kokemisen tuottamaa hyvinvointia ei voi korvata muunlaisilla hyvän elämän rakennusosilla. Tälle hyvinvoinnin lajille on siis varattava oma erityinen käsitteensä. (Beardsley 1982, 111–113; ks. myös Mattila 2002.)

Esteettinen hyvinvointi muodostuu Beardsleyn määritelmän mukaan ”kaikentasoisista esteettisistä kokemuksista yhteiskunnassa tietynä ajanhetkenä”. Esteettisten kokemusten taustalla on puolestaan yhteiskunnan ”esteettinen varallisuus” (*aesthetic wealth*), joka koostuu yhteiskunnan kaikista esteettisesti arvokkaista kohteista. (Beardsley 1982, 113–114.) Esteettisen hyvinvoinnin jakamisen keskeisenä ongelmana on, etteivät esteettisesti arvokkaat kohteet synnytä esteettisiä kokemuksia automaattisesti, vaan kokijoiden vaihteleva kyky ja kiinnostus esteettisiin kokemuksiin vaikuttavat siihen, miten kohteiden esteettiset arvot realisoituvat kokemuksellisella tasolla. Esteettisen hyvinvoinnin oikeudenmukaista jakautumista ei voi siis suoraan saada aikaan jakamalla tasapuolisesti esteettisesti arvokkaita kohteita. Kykyjen ja kiinnostuksen jakautumiseen voi kuitenkin Beardsleyn mukaan vaikuttaa etenkin esteettisen kasvatuksen avulla. Esteettisiä kohteita koskevan tiedon lisääminen ja kokijoiden huomion kiinnittäminen kohteiden esteettisiin ominaisuuksiin voi hänen mielestään edistää esteettisen hyvinvoinnin määrää ja tasapuolista jakautumista yhteiskunnassa. (Beardsley 1982, 113–124.)

Beardsley puolustaa estetiikan omalakisuuutta erityisesti korostaessaan, että esteettisen hyvinvoinnin edistämispolitiikan tulee pitäytyä esteettisesti arvokkaiden kohteiden jakautumisen säätelyssä ja esteettisten kokemusten edellytysten parantamisessa. Hänen mukaansa esteettisten kohteiden tuottamista ei voi eikä pidä ohjata toimintaohjelmilla, sillä tämä johtaisi konservatiivisiin ja mielenkiinnottomiin lopputuloksiin. Innovatiivisten lopputulosten saavuttamiseksi tulee jättää luovalle esteettiselle toiminnalle mahdollisuus myös kokeiluihin ja epäonnistumisiin. (Beardsley 1982, 117.) Vaikka Beardsleyn mielestä esteettisten kohteiden tuotantoa ei siis tulisi alistaa yleisön preferensseille, hän myöntää, että kansalaisten mahdollisuus luovaan esteettiseen toimintaan arkiympäristössään edistää myös omalta osaltaan esteettistä hyvinvointia yhteiskunnassa (Beardsley 1982, 119–120). Tästä näkökulmasta katsottuna rakennetun ympäristön estetiikkakaan ei voi olla puhtaasti asiantuntija-asia.

Yhdyskuntasuunnittelu – taidetta, sosiaalitekologiaa vai yhteiskunnallista arvokeskustelua?

Nykyaikaisen yhdyskuntasuunnittelun katsotaan syntyneen 1800-luvun lopulla, jolloin suunnittelu ymmärrettiin ennen kaikkea kaupunkirakennustaiteena. Kaupunkiympäristön esteettisen laadun ajateltiin jo tuolloin olevan hyvän elämän perusedellytys. Esteettisesti laadukkaalla elinympäristöllä ei kuitenkaan pyritty lisäämään pelkästään ”esteettistä hyvinvointia” vaan kokonaisvaltaista hyvinvointia ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta. (Taylor 1998, 10.) 1900-luvun alkupuolen estetiikkakeskeisen kaupunkisuunnittelun heikkoutena oli, että tämän suunnittelunäkemyksen puitteissa yritettiin ratkaista estetiikan keinoin sellaisia ongelmia, jotka eivät kuulu estetiikan piiriin. Ympäristön esteettisen laadun kohentaminen ei ole riittänyt poistamaan sosiaalisia ongelmia sellaisilta asuinalueilta, joille huono-osaisuus on keskittynyt. Estetiikkakeskeiseen suunnittelukäsitykseen on liitetty muitakin ongelmia: sitä on pidetty epätieteellisenä ja liian vahvasti suunnittelijan taiteellisen auktoriteetin varaan rakentuvana suunnittelutapana, sen on ajateltu tuottavan

toiminnallisesti epäonnistuneita lopputuloksia ja väitetty johtaneen myös epäviihtyisien ympäristöjen syntyyn. (Taylor 1998, 38–51.)

Näkemyksistä suunnittelusta taiteena siirtyi 1900-luvun jälkipuolella taiteen alalle, ja suunnittelua ryhdyttiin tieteellistämään ja teknistämään, jotta sen yhteiskunnallinen oikeutus saataisiin kestävämmälle pohjalle (Hall 1989, 320–341; Taylor 1998, 59–74). Vaikka suunnittelua koskevassa teoreettisessa keskustelussa huomio kiinnittyi suunnittelun tietopohjaan, arvonäkökulmakin oli käytännön suunnittelussa mukana. Jälkeenpäin on väitetty, että vaikka 1900-luvun jälkipuolen suunnittelukeskustelussa arvovalinnat kuuluivat poliittiselle päätöksentekokoneistolle, tekniseen rationaliteettiin näennäisesti nojaavat asiantuntijakulttuurit oppivat käyttämään poliittista valtaa verhoamalla teknis-tieteelliseen asiantuntijuuteen erilaisia yhteiskunnallisia arvovalintoja. (Fischer 1990; Taylor 1998, 77–81.) Tässä mielessä teknis-tieteellinen suunnittelukäsitys ei eroa taiteellispainotteisesta suunnittelukäsityksestä, jossa yhteiskunnalliset arvovalinnat kätkeytyivät esteettiin valintoihin ja taiteellisiin tavoitteisiin.

Hallinnon tutkimuksessa on kohdistettu huomiota tapoihin, joilla hallinnon asiantuntijakulttuurit ovat onnistuneet laajentamaan omaa vaikutusvaltaansa ja naamioineet tärkeitäkin poliittisia valintoja tietokysymyksiksi – siis kysymyksiksi, joiden ratkaisemisessa ei tarvita poliittisia päätöksiä tai yhteiskunnallista arvokeskustelua vaan tutkimus- ja selvitystietoa ja sen soveltamista. Suunnittelu- ja hallintotutkija Frank Fischerin mukaan asiantuntijakulttuurin filosofisena perustana on tyyppillisesti utilitaristinen ajattelu. Asiantuntijakulttuureille on ominaista muuntaa arvokysymykset tietokysymyksiksi. Ihmisten mieltymykset tai toiveet yleistetään preferenssiutilitarististen laskelmien mukaisesti arvoiksi, joita julkishallinnon tulisi toiminnassaan seurata. (Fischer 1990, 72–75.) Käytännön suunnittelutyössä arvovalintoja ”tieteellistetään” tai ”teknistetään” esimerkiksi sisällyttämällä ne kustannus-hyöty-suhdetta koskeviin laskelmiin avaamatta juurikaan hyödyn käsitteen sisältöä (Fischer 1990, 26, 165–169; Taylor 1998, 68, 79–81).

Vuorovaikutteinen eli kommunikatiivinen suunnittelu on ollut puheenaiheena kaupunkisuunnittelijoiden keskuudessa. Kommunikatiivinen suunnittelu pyrkii haastamaan tietoa ja sen teknistä sovellettavuutta

painottavan suunnittelukulttuurin ja tuomaan esille suunnittelun arvosidonnaisen luonteen ja julkisen arvokeskustelun tarpeen. Kommunikatiivisen suunnittelun puolestapuhujat ovat usein vedonneet filosofi Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriaan. Sen mukaan rationaalisuuden ei katsota rajoittuvan pelkkään päämäärarationaalisuuteen, vaan rationaalinen arvokeskustelu on mahdollista myös moraalisten – lähinnä oikeudenmukaisuutta koskevien – ja kulttuuristen ja esteettisten arvovalintojen kohdalla. (Habermas 1984; 1987; Forester 1993; Healey 1997.) Tunnetuimpiin kommunikatiivisen suunnittelun kehittäjiin lukeutuva John Forester on Habermasin teoriaan nojaten korostanut tarvetta erottaa toisistaan epävarmuutta (*uncertainty*) ja epäselvyyttä (*ambiguity*) koskevat kysymykset. Forester esittää, että epävarmuutta koskevat kysymykset voidaan ratkaista asiantuntijavoimin tekemällä tutkimuksia ja selvityksiä, kunnes varmuus saavutetaan. Epäselvyyttä koskevissa kysymyksissä tarvitaan arvovalintoja, joiden yhteydessä suunnittelun asiantuntijoiden, poliittisten päätöksentekijöiden ja kansalaisten olisi käytävä yhteistä arvokeskustelua. (Forester 1993, 9, 88–90, 104.) Habermaslaisen kommunikatiivisen toiminnan teorian ja siihen liittyvän diskurssietiikan mukaan rationaaliseen arvokeskusteluun voidaan tuoda yksityisiä intressejä ja preferenssejä, joista julkisessa argumentaatioprosessissa seulotaan esiin sellaisia intressejä ja normeja, joita voidaan pitää yhteisinä ja jaettuina preferensseinä (Habermas 1990; White 1988). Habermasin ajattelun juuret ovat Kantin moraalifilosofiassa, joka edustaa velvollisuuseettistä perinnettä toisin kuin utilitarismi. Tästä huolimatta myös normien seuraukset ovat keskeisessä osassa Habermasin teoriassa.

Yleistettävyyden vaatimus pohjautuu Kantin käytännöllisessä filosofiassaan esittelemään kategoriseen imperatiiviin, jonka mukaan moraaliset toimintaohjeet on yleistettävä kaikkia sitoviksi yleispäteviksi velvollisuuksiksi (ks. esim. Habermas 1990, 196; White 1988, 48–50). Kant ei esitä käytännöllisessä filosofiassaan julkisen koettelemisen vaatimusta, mutta hänen estetiikassaan tämä ajatus on läsnä: kategorisen imperatiivin avulla on mahdollista perustella moraalisten normien yleistettävyyttä, mutta estetiikan alueella kokija ei voi samanlaisin päättelyketjuin perustella arvostelmiaan sen enempiä itselleen kuin muillekaan. Koska

kokemuksen perustana on ainoastaan subjektin oma kokemus, yleistettävyys kiinnittyy julkisesti esitettyihin esteettisiin arvostelmiin, joille haetaan muiden kokijoiden hyväksyntää. (Kant 1952, 58–59, 136–137.) Juuri tätä on esteettisiin arvostelmiin kuuluva julkisen koettelemisen vaatimus. Habermasin mukaan kantilaisista lähtökohdista käsin voidaan perustella yleisen edun yleisyys – sen rationaalinen perusta ja pakottomasti velvoittava luonne – huomattavasti vakuuttavammin kuin utilitaristista lähtökohdista, joissa yksityisten etujen tai intressien välille voidaan kyllä synnyttää kompromisseja, mutta viime kädessä intressit jäävät silti perustavalla tasolla yksityisiksi (Habermas 1987, 92–93).

Habermas perustelee normatiivisia kysymyksiä koskevan yhteisymmärryksen mahdollisuuden viittaamalla kielen olemukseen, mutta hän ei kuitenkaan väitä, että kielenkäyttömme tähtäisi aina yhteisymmärrykseen (Habermas 1984). Kommunikatiivisen suunnittelun kannalta on ongelmallista, että etenkin kaavoitukseen liittyvät kaupunkisuunnittelukysymykset ovat yleensä vahvasti sidoksissa maanomistajien ja muiden osallisryhmien intresseihin, jolloin päätöksentekoa on vaikeaa muuttaa yhteisymmärryshakuiseksi. Esimerkiksi maanomistajien intresseissä on yleensä saada maalleen sen arvoa lisäävää rakennusoikeutta, kun taas lähialueiden asukkaat saattavat toivoa maa-alueen säilyttämistä virkistyskäyttöön. Maanomistajalla on oikeutensa, eikä osallisiakaan voi pakottaa perustelevaan intressiensä yleistettävyttä edes lainsäädännön keinoin. Habermaslainen kommunikatiivisen suunnittelun teoria ei kuitenkaan ole suunnittelun käytäntöjen kannalta täysin utopistinen ja hyödytön, sillä se antaa mahdollisuuden arvioida arvovalintojen rationaalisuutta ainakin jälkikäteen ja kehittää suunnitteluorganisaation toimintaa pitkällä tähtäimellä. (Forester 1993; ks. myös Healey 1997.)

Suomessa kommunikatiivinen suunnittelu nousi keskusteluihin 1990-luvun alkupuolella ja saman vuosikymmenen loppupuolella se sisällytettiin uudistettuun Maankäyttö- ja rakennuslakiin (1999/132). Kommunikatiivisen suunnittelun vastaanotto on kuitenkin ollut ristiriitaista. Jotkut suunnittelijat ovat kokeneet, että heidän asemansa yleisen edun ja sen yhden aineellistuman, hyvän ympäristön, puolustajina on uhattuna, jos suunnittelua koskevaan päätöksentekoon tuodaan entistä enemmän yksityisiä intressejä. (Puustinen 2006, 165–170, 214–227.)

Kommunikatiivinen suunnittelu onkin saanut Suomessa ja maailmalla uusliberalistisia tulkintoja, jotka antavat sijan yksityisille intresseille ja etäännyttävät kommunikatiivisen suunnittelun sen alkuperäisestä kantilais-habermaslaisesta taustasta. Esimerkiksi Suomessa pääkaupunkiseudulla on korostettu kansalaismielipiteiden merkitystä ja vedottu tutkimuksiin asumismielityksistä, joiden mukaan omakotiasuminen sekä asumisen väljyys ovat kansalaisten suosimia tavoitteita. Preferenssitutkijat ovat itsekin arvostelleet suunnittelijoita pyrkimyksistä tiivistää ja kaupunkimaistaa yhdyskuntarakennetta vallitsevien mieltymysten vastaisesti. (Kortteinen & et. al 2005.)

Tutkimuksissa ei juurikaan ole kysytty, olisivatko vastaajat valmiita habermaslaisittain puolustamaan omien asumismielitystensä ja intressiensä yleistettävyyttä. Onko mieltymys väljään omakotiasumiseen kaupunkirakenteiden ulkopuolella enemmänkin preferenssiutilitaristinen yksityisten mieltymysten summa, jonka yhteys yleiseen etuun ja yhteisiin arvoihin voidaan kyseenalaistaa? Tätä olisi syytä kysyä, sillä haja-asumisen yleistyminen tuo mukanaan lisääntyvää moottori-liikennettä, kasvavia päästöjä, kalliimpia julkisia palveluja, lisääntyvää infrastruktuurin tarvetta sekä luonnonympäristöjen ja kulttuurimaisemien pirstoutumista. Yksityiset preferenssit tuntuvat haja-asumisen tapauksessa asettuvan törmäyskurssille yleisen edun ja yhteisten arvojen kanssa, jotka julkinen sektori on asettanut suunnittelun perustaksi. Jos preferenssit ovat ristiriidassa yhteisön yleisen edun kanssa, tuskin edes utilitaristien mukaan näiden preferenssien tyydyttyminen edistäisi kansalaisten hyvinvointia.

2000-luvun alkupuolella kaupunkiseutujen lievealueille syntyneiden haja-asutusalueiden suosion syyt ovat luultavasti hyvin moniulotteiset. Tärkeimmät syyt liittynevät talouteen sekä liikenneverkoston kehitykseen, mutta ympäristön esteettisillä ominaisuuksilla näyttää myös olevan oma osuutensa haja-asumisen yleistymisessä. Luonnonympäristöjen kauneus- ja virkistysarvot ovat perinteisestikin olleet suomalaisille tärkeitä. Lisäksi viime vuosina kaupunkien ulkopuolille syntyneiden pientaloalueiden ilmiäsuista voi päätellä, että ihmiset haluavat nykyään myös oman kotinsa arkkitehtuurilta jotain muuta kuin mitä kaupunkimaisilla ja tiiviillä alueilla on tarjolla. Yhtäältä voi ajatella, että ihmiset

Sipooseen 2000-luvulla rakentunut, nykyisin Helsinkiin kuuluva Landbo on esimerkki pientaloalueesta, jolla asukkaat ovat saaneet melko vapaasti toteuttaa asumiseen liittyviä ihanteitaan. Alueen ilmiasusta näkee myös, että asukkailla on ollut käytettävissään paljon taloudellisia resursseja. Asukkaat kokevat alueen viihtyisäksi, mutta seudullisen suunnittelun näkökulmasta Landbon kaltaisia tiiviin kaupunkirakenteen ulkopuolelle sijoituvia, yksityisautoliikenteen varaan rakentuvia asuinalueita on pidetty kestäväen kehityksen tavoitteiden ja samalla myös yleisen edun vastaisina.

toivovat mahdollisuutta lisätä esteettistä hyvinvointiaan luovan esteettisen toiminnan ja oman elinympäristönsä personoinnin avulla. Toisaalta omakotirakentaminen haja-asutusalueilla pohjautuu monasti talotehtaiden valmiisiin pakettiratkaisuihin. Haluavatko ihmiset mahdollisuuksia luovaan toimintaan, vai haluavatko he sittenkin toteuttaa omia yksityisiä kuluttajapreferenssejään ilman kaupunkimaisessa ympäristössä vallitsevaa pakkoa priorisoida yhteiseen kulttuuriympäristöömme – maisemaan tai kaupunkikuvaan – liittyviä arvoja?

Rakennetun ympäristön estetiikka ja kommunikatiivinen päätöksenteko

Vaikka rakennetun ympäristön visuaaliseen ilmeeseen kiinnitetään nykyään huomiota ehkä enemmän kuin koskaan aikaisemmin, ympäristön saamaa ilmiä tuntuu määrittävän entistä vahvemmin yksityiset tarkoitusperät – sekä yritysten intressit että kuluttajien preferenssit. Vaarana on tällöin, että rakennettu ympäristö valjastetaan heijastelemaan yhteisten kulttuuriarvojemme sijaan esimerkiksi asumisen ja rakentamisen ohimeneviä muoti-ilmiöitä. Tämä saattaa olla esimerkiksi rakennusteollisuuden tavoitteiden mukaista, mutta edistää tuskin ihmisten esteettistä hyvinvointia kovin kestävällä tavalla.

Kommunikatiivinen suunnittelu ja yhteinen arvokeskustelu puoltaisivat paikkaansa myös ympäristön esteettisestä ilmiästä päätettäessä. Kommunikatiivinen päätöksenteko näyttäytyy kuitenkin erityisen ongelmallisena esteettisissä kysymyksissä, mikä johtuu Beardsleynkin painottamasta esteettisen toiminnan kytköksestä uuden luomiseen ja yksilöllisten ratkaisujen etsimiseen. Kommunikatiivisella päätöksenteolla voitaisiin ehkä karsia räikeimmät muotioikut rakennetun ympäristön estetiikasta, mutta jos suunnittelun täytyisi perustua konsensukseen, päädyttäisiinkö samalla väistämättömästi tavanomaisiin ja keskinkertaisiin lopputuloksiin?

Esteettisiä kysymyksiä koskevaa argumentaatiota käsitellessään Habermas ajattelee Beardsleyn tavoin, ettei esteettisten kohteiden tuottamista voi eikä pidä suoraan alistaa kommunikatiiviselle ohjaukselle. Estetiikan alueella rationaalinen keskustelu koskee ensisijaisesti olemassa olevia kohteita, jolloin keskustelun merkityksen voi tulkita liittyvän lähinnä esteettiseen kritiikkiin ja kasvatukseen. Habermasin mukaan estetiikkaa koskevassa keskustelussa perustelujen tehtävänä on ohjata havaintojamme ja tuoda jo olemassa olevista kohteista esille uusia ulottuvuuksia. (Habermas 1984, 20.) Roger Scruton on korostanut rakennetun ympäristön estetiikassa järkipäristä ajattelua ja perustelemista. Keskusteltaessa kohteiden esteettisistä arvoista pätevä perustelun tunnistaa siitä, että se saa aikaan muutoksen esteettisessä kokemuksessa. (Scruton 1980, 130.) Kokija saattaa siis onnistuneen perustelun myötä havaita ja ymmärtää

sellaisia arvoja tai ominaisuuksia, jotka eivät ole hänelle aikaisemmin näyttäytyneet. Tässä mielessä argumentaation voi väittää lisäävän esteettistä hyvinvointia ja edistävän sen jakautumista uusille kohderyhmille yhteiskunnassa. Scruton kuitenkin painottaa myös, että estetiikan alueella johtopäätökset ja havainnon kautta saadut todisteet koskevat vain yksittäistapauksia, eivätkä ole kohteiden yksilöllisyydestä johtuen yleistettävissä (Scruton 1980, 130). Argumentaation kautta ei näytä löytyvän yleispäteviä ohjeita ympäristön esteettisten arvojen synnyttämiseksi, joten järkipäisen ja keskusteleavan päätöksenteon keinot tuottaa sisältöä esteettistä hyvinvointia edistäviin toimintaohjelmiin ovat rajalliset.

Filosofisesta näkökulmasta näyttää siltä, että esteettisiä arvoja koskeva keskustelu toimii lähinnä olemassa olevan ympäristön ja arkkitehtuurin kokemista kehittävästä ja jalostavana esteettisen kasvatuksen välineenä. Nykyään rakennetun ympäristön ja arkkitehtuurin laatua ohjataan myös vuorovaikutteisilla menetelmillä, muun muassa arkkitehtuuripoliittisilla ohjelmilla. Ohjelmien tarkoitus ei tosin ole ainoastaan määrittää syntyvien ympäristöjen ominaisuuksia, vaan myös esittää toimintaprosesseja laadun saavuttamiseksi tai ylipäätään vain korostaa ympäristön ja sen laadun merkitystä ihmisten hyvinvoinnille. (Mattila 2004.)

Ympäristön laatua pohtivien arkkitehtuuripoliitikkojen ongelmana on, kuinka puhua yksilöllisistä ja ainutkertaisista asioista yleisellä tasolla. Ympäristön laadusta puhuttaessa apuna ovat esteettiset käsitteet, jotka ovat filosofi ja esteetikko Frank Sibleyn mukaan merkitykseltään avoimia ja määrittelemättömiä mutta joita käytämme ja ymmärrämme sujuvasti, mikäli meillä on esteettistä herkkyyttä tai makua (Sibley 1993; Mattila 2007, 13–15). Suomalaisen kaupunkien arkkitehtuuripoliittisissa ohjelmissa on päädytty yksimielisesti tavoittelemaan esimerkiksi ”tasapainoisia”, ”ajattomia” ja ”omaleimaisia” ympäristöjä, jotka voivat käsitteiden väljyyden takia toteutua monella tavalla. Väljyydestään huolimatta käsitteet eivät ole hyödyttömiä, sillä niitä käytetään usein havaintojemme suuntaajina ja ohjaajina esimerkiksi esteettisessä kasvatuksessa tai muissa esteettisiä kysymyksiä koskevissa keskusteluissa. (Mattila 2007.)

Esteettisten käsitteiden varaan rakentuvat arkkitehtuuripoliittiset ohjelmat väistävät siis Beardsleyn mainitseman uhkakuvan esteettistä tuotantoa ohjaavista ohjelmista ja toimintapolitiikoista, jotka tukahduttavat

luovuuden. Toisaalta voidaan kysyä, ohjaavatko esteettiset käsitteet rakennetun ympäristön esteettistä tuotantoa lainkaan, ja miksi ohjelmia ylipäätään laaditaan, jos niiden ohjausvaikutuksen on tarkoitus jäädä vähäiseksi.

Syntykö laadukas ympäristö keskustelemalla vai yhdessä tekemällä?

Kaupunkisuunnittelun esteettisistä ulottuvuuksista keskusteleminen on epäilemättä tarpeellista. Kaupunkitilojen ja rakentamisen ohjaaminen keskustelun pohjalta syntyneiden periaatteiden avulla on kuitenkin ongelmallista, koska suunnittelutyössä tarvitaan luovaan työhön liittyvää vapautta. Kaupunkisuunnittelussa luovaan prosessiin liittyvän vapauden tarkoituksena ei ehkä ensisijaisesti ole edistää taiteellista luovuutta Beardsleyn esiin nostamassa merkityksessä, vaan antaa mahdollisuus rakennuskohteiden yksilöllisyyden ymmärtämiseen. Toisaalta suunnittelijoiden luova vapaus ei takaa sitä, että suunnittelukohteesta syntyy asianmukainen tulkinta ja sen myötä esteettisesti laadukas ympäristö.

Hyödyllisimmillään suunnittelun esteettistä ulottuvuutta koskeva keskustelu lienee silloin, kun sen kohteena ovat olemassa olevat ympäristöt ja keskustelua käydään ympäristökritiikin tai esteettisen ympäristökasvatuksen hengessä. Olemassa olevia ympäristöjä arvioimalla on vaikea löytää yleisiä periaatteita hyvän ympäristön muotoilulle, sillä ratkaisujen onnistuneisuus on aina sidoksissa niiden kontekstiin. Silti voidaan ajatella, että suunnitteluinstituutio oppii ja kehittyy hyviä esimerkkejä tutkimalla. Tästä syystä myös arkkitehtuuripoliittisissa ohjelmissa nostetaan usein esimerkinomaisesti esille onnistuneita ympäristökokonaisuuksia. (Mattila 2004.)

Suunnittelussa eri ulottuvuudet ja lähtökohdat kietoutuvat yhteen, minkä vuoksi kommunikatiivista suunnittelua ei voida soveltaa rajattomasti. Koska kaupungin esteettinen muodonanto vaikuttaa kaupungin teknis-toiminnallisiin ominaisuuksiin, suunnittelun esteettistä ulottuvuutta ei voida kokonaan rajata keskustelevan päätöksenteon ulkopuolelle. Silloin kun esteettinen muodonanto koskettaa suunnittelun eettisiä

ja käytännöllisiä arvovalintoja, suunnittelulle reunaehdoja asettavalle arvokeskustelulle on jätettävä tilaa. Näin on siitäkkin huolimatta, että monet käytännöllis-eettisin perustein tehdyt ratkaisut rajaavat hyvinkin ratkaisevasti kaupungin esteettisen muodonannon mahdollisuuksia. Tällaisia ovat muun muassa päätökset ekologisesta kestäväydestä ja liik-kumismahdollisuuksien tehostamisesta, joiden avulla pyritään tiiviimpään yhdyskuntarakenteeseen.

Vaikka suunnittelun esteettiselle ulottuvuudelle on välttämätöntä asettaa monenlaisia käytännöllisiä reunaehdoja, tiukatkaan reunaehdot eivät välttämättä heikennä lopputuloksen esteettistä laatua. Toisin kuin taiteissa, joiden ihanteena on perinteisesti ollut vapaus käytännöllisistä ja teknis-taloudellisista rajoitteista. Design-aloilla työskentelyn luonteeseen kuuluu teknisten ja käytännöllisten näkökulmien yhdistäminen. Usein oletetaan, että väljästi rakennettu asuinympäristö on kaunis ja luonnonläheinen ja että tiivistävä suunnittelu heikentää ympäristön esteettistä laatua. On kuitenkin syytä muistaa, että ”tiiviyys” voi esteettisenä käsitteenä saada hyvin monenlaisia ilmiäsuja. Osaavien suunnittelijoiden käsissä tiivis kaupunkitila voi muotoutua hyvinkin viihtyisäksi, kun taas väljä ympäristö voi puolestaan muuttua ohjaamattoman kehityksen seurauksena jäsentymättömäksi ja hajanaiseksi. Tiiviyys ja viihtyisyys eivät ole toisensa poissulkevia ominaisuuksia, vaikka tiivistämiseen tähtäävät kaa-voitushankkeet pyritään usein torjumaan kansalaiskeskustelussa vetoamalla tiiviiden betonilähiöiden ankeuteen ja epäviihtyisyyteen. Esimerkiksi Helsingin kantakaupungin asuin ympäristöjen arvostus, joka näkyy myös asuntomarkkinoilla, on jo pitkään todistanut kaupunkimaisen ympäristön viihtyisyydestä. Suunnittelijoille tulisikin suoda mahdollisuuksia luoda myös uusia ja luovia tulkintoja tiiviistä asuin ympäristöstä.

Yhdyskuntarakenteen tiiviyys ei myöskään lähtökohtaisesti sulje pois asukkaiden mahdollisuuksia vaikuttaa oman elinympäristönsä esteettiseen ilmiäsuun. Vaikka keskusteluperustaisessa vuorovaikutuksessa on puutteita luovaa esteettistä toimintaa ajatellen, kaupunkitilan esteettisessä muodonannossa voidaan harjoittaa vuorovaikutusta ja yhteistyötä muillakin keinoin. Yhdessä tekeminen – esimerkiksi havainnekuvien tai pienoismallien yhteinen työstäminen – sopii etenkin pienimittakaavaisen suunnitteluongelmien ratkaisemiseen.

Vantaan Kartanonkoski on esimerkki uudesta asuinalueesta, jolla on pystytty toteuttamaan melko tiivistä kaupunkia asukkaiden viihtymistä ja esteettistä hyvinvointia edistävällä tavalla. Vaikka kerrostaloasuminen ei kyselytutkimuksissa vastaa suomalaisten asumispreferenssejä, kerrostalovaltainen Kartanonkoski on tutkimusten mukaan saavuttanut asukkaiden suosion (Hentilä & Wiik 2003). Suosiota selittää suurelta osin Kartanonkosken suomalaisittain poikkeuksellisen ilmeikäs ja värikäs kaupunkikuva sekä huolellisesti jäsennelty kaupunkitila.

Pienilläkin lähiympäristön yhteissuunnitteluhankkeilla voi olla suuri merkitys asukkaiden viihtymisen ja esteettisen hyvinvoinnin kannalta. Tiiviissä ympäristössä ja julkisessa kaupunkitilassa tapahtuva esteettinen toiminta ei kuitenkaan voi perustua yksilöiden tai ryhmien vapaaseen itsensä toteuttamiseen tai subjektiiviseen preferenssien tyydyttämiseen. Kaupunkimaisessa ympäristössä yhteissuunnittelun tavoitteena on pyrkiä etsimään ratkaisuja, jotka tyydyttävät kaikkia osapuolia. Myös estetiikan teoriassa on korostettu, että kun puhutaan estetiikasta eikä henkilökohtaisista mieltymyksistä, luovan toiminnan luonteeseen kuuluu jo lähtökohtaisesti pyrkimys saattaa yksilöllinen ilmaisu yleispätevään muotoon, jota tulee arvioida myös julkisesti.

Helsingissä toimiva arkkitehti Peter Tattersall on kehittänyt diplomityössään ryhmätyöskentelyyn perustuvaa wikisuunnittelua, jossa osalliset työstävät suunnitelmiaan vuorovaikutteisesti ja yhteistyössä asiantuntijoiden kanssa. Jaetun ja yhteisen suunnittelutyön lisäksi osallistujat keskustelevat syntyneistä ratkaisuista ja arvioivat niitä yhdessä. (Tattersall 2010.) Wikisuunnittelussa osalliset asettuvat suunnittelijoiden kanssa samanlaisiin valintatilanteisiin, sillä osalliset eivät voi pelkästään puolustaa omia preferenssejään, vaan heidän on sovittava omat preferenssinsä osaksi kokonaisratkaisua ja saatava ratkaisuille muiden osallistujien hyväksyntä. Wikisuunnittelun välityksellä osalliset voivat välittää omia näkemyksiään suunnittelusta vastaaville asiantuntijoille, mutta samalla osalliset oppivat itse ymmärtämään suunnitteluun liittyviä valintatilanteita ja reunaehtoja. Kuvissa työskentelyä Aalto-yliopiston Design Factoryssa keväällä 2008 järjestetyssä wikisuunnittelutyöpajassa. Työpajan tuloksena syntyi suunnitelma Helsingin Herneasaaresta: pienenomalli ja Tattersallin puhtaaksi piirtämä havainnekuva.

Lopuksi

Esteettisen hyvinvoinnin lisääminen ja sen oikeudenmukainen jakaminen kuuluvat ympäristösuunnittelun ja kaupunkisuunnittelun keskeisiin tavoitteisiin. Vaikka esteettisen hyvinvoinnin käsitteen lanseerannut Monroe Beardsley keskittyy tarkasteluissaan taidemaailmaan, on perusteltua ajatella, että esteettisesti laadukkaat lähiympäristöt ja julkiset kaupunkitilat palvelevat ihmisten esteettistä hyvinvointia ja sen oikeudenmukaista jakautumista taideobjekteja tehokkaammin. Onhan julkinen ympäristö ainakin periaatteessa tasapuolisesti kaikkien kokioiden saavutettavissa – tai toisin päin, esteettisesti laadukas ympäristö tavoittaa sellaisetkin kokijat, jotka eivät muutoin hakeutuisi esteettisten kohteiden pariin. Hyvinvointivaltion suunnitteluperinteelle onkin ollut tyypillistä, että ympäristön esteettistä laatua on pyritty kehittämään erityisesti sellaisilla alueilla, joille ei ole kasautunut hyväosaisuutta ja joilla kulttuurin kulutus on keskimääräistä vähäisempää.

Koska suunnittelun ja kaavoituksen asiantuntijat eivät aina pysty täysin ennakoimaan, millaiset ympäristöt tuottavat ihmisille esteettisiä kokemuksia, esteettisen hyvinvoinnin edistämisen keinoihin tulisi sisällyttää myös vuorovaikutteisen suunnittelun menetelmiä. Sekä vuorovaikutteisen suunnittelun että esteettisen hyvinvoinnin käsitteiden varjopuolena on kuitenkin, että ne voivat saada preferenssiutilitaristisesti

sävyttyneitä tulkintoja. Jos yleisön mieltymykset tuodaan sellaisinaan suunnittelua ohjaaviin toimintaohjelmiin, estetiikka saattaa menettää – kuten Beardsley varoittaa – uuden luomiseen kytkettyvän ominaisuoluonteensa. Esteettinen toiminta saattaa myös kadottaa sille ominaisen julkisen luonteen ja kytköksen yhteisiin ja yleisiin arvoihin. Tällöin uhkana on, ettei suunnittelun lopputuloksena synny tulevaisuuden kulttuuriympäristöjä, vaan pahimmassa tapauksessa ympäristöistä muotoutuu yksittäisten kuluttajien mieltymyksiä heijastelevia kertakäyttötuotteita.

Kommunikatiivisen suunnittelun teoreetikoiden esiintuoma habermaslainen arvokeskustelu tarjoaa mahdollisuuden seuloa yksityisistä preferensseistä ja intresseistä esille yleistettäviä arvoja ja tulkintoja yleisestä edusta, joiden varaan julkisen sektorin suunnittelun ja muun toiminnan tulisi perustua. Habermaslaiseen arvokeskusteluun olisikin syytä turvautua, kun tehdään käytännöllisiä ja normatiivisia valintoja, jotka rajaavat kaupungin esteettistä muodonantoa. Kun puhutaan nimenomaisesti kaupunkiympäristön esteettisten arvojen synnyttämisestä, habermaslaisen järkipärisen keskustelun mahdollisuudet näyttävät rajallisilta. Argumentoiva keskustelu on hyödyllistä jo olemassa olevien kohteiden arvioinnissa, mutta se ei tuota kovin täsmällisiä ohjeita ja suuntaviivoja rakennetun ympäristön esteettisten arvojen lisäämiseksi. Olemassa olevien ympäristöjen arviointi voisi kuitenkin edistää kaupunkisuunnittelun ja kaupunkitilan esteettisen muodonannon kehitystä ja yhteisen ”esteettisen varallisuutemme” kertymistä. Arvokeskustelu palvelee lisäksi ympäristökasvatuksellisia tavoitteita ja voi näin ollen lisätä esteettisen varallisuutemme realisoitumista esteettisinä kokemuksina ja sitä kautta beardsleyläisenä esteettisenä hyvinvointina.

Mikäli kaupunkitilan esteettinen suunnittelu halutaan avata vuorovaikutukselle, vuorovaikutuksen keinoja voidaan laajentaa myös keskusteluun perustuvien menetelmien ulkopuolelle. Keskustelun lisäksi voidaan käyttää erilaisia toiminnallisempia yhteissuunnittelun menetelmiä, joissa ihmiset osallistuvat suunnitteluratkaisujen muotoiluun, visualisointiin, arviointiin ja vertailuun. Tässäkin tapauksessa suunnittelu on yhdeltä osaltaan esteettistä kasvatusta, sillä se edistää osallisten ymmärtämystä siitä, millaiset reunaehdot rajaavat kaupunkitilan suunnittelua. Osallisten ei tarvitse olla suunnitteluhankkeissa ainoastaan oppijoina,

Espoon Säterinmetsään on rakentunut yhteissuunnittelun tuloksena ilmeikkäitä kaupunkipientaloja. Pientaloja rakentaneilla tai rakennuttaneilla asukkailla oli käytössään omia arkkitehteja, ja suunnittelussa tehtiin myös tiivistä yhteistyötä kaupungin suunnitteluorganisaation kanssa. Vaikka yksityiskohdissa näkyy asukkaiden kädenjälki, kaupungin varsin tiukka kaavatason ohjaus on luonut alueelle tiiviin kaupunkirakenteen.

vaan he voivat myös tuoda suunnitteluun ja kaupunkitilan esteettiseen muodonantoon uusia aineksia, joita ei aina ole mahdollista löytää suunnittelun asiantuntijakulttuurin sisältä. Osallisten panos on erityisen tärkeää yksityiskohdissa, jotka jäävät usein liian vähälle huomiolle sekä suunnittelussa että toteutuksessa. Kaupunkilaisten mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa sitouttaa heitä myös havainnoimaan ympäristöään ja huolehtimaan siitä pitkäjänteisesti. Julkishallinnon ympäristösuunnittelulla on varsin vähäiset keinot turvata, että suunnitelmien mukaiset esteettiset arvot toteutuvat ympäristöjen rakentamisvaiheessa. Myös ympäristön kunnossapidon ja arvojen säilymisen varmistaminen on haastavaa. Osallistava suunnittelu tarjoaa yhden vaikutuskeinon: samalla kun suunnittelun osalliset ovat mukana huolehtimassa yhteisestä ympäristöstämme ja turvaamassa esteettisen varallisuutemme säilymistä, heillä on myös mahdollisuus edistää omaa esteettistä hyvinvointiaan luovalla esteettisellä toiminnalla.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Beardsley, Monroe C. 1982: *Aesthetic Welfare, Aesthetic Justice and Educational Policy*. Teoksessa *The Aesthetic Point of View. Selected Essays: Monroe C. Beardsley*. Toimittaneet Michael J. Wreen ja Donald M. Callen. Cornell University Press, Ithaca N.Y.
- Bentham, Jeremy 1962: *Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (chapters I–V). Teoksessa *John Stuart Mill: Utilitarianism, including Mill's On Liberty, and Essay on Bentham and Selections from the writings of Jeremy Bentham and John Austin*. Toimittanut Mary Warnock. William Collins Sons & Co., Glasgow.
- Dewey, John 1980: *Art as Experience*. Perigee Books, New York.
- Fischer, Frank 1990: *Technocracy and the Politics of Expertise*. Sage, Newbury Park.
- Forester, John 1993: *Critical Theory, Public Policy and Planning Practice. Toward a Critical Pragmatism*. State University of New York Press, Albany.
- Goodin, Robert E. 1995: *Utilitarianism as a Public Philosophy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Griffin, James 1986: *Well-being. Its Meaning, Measurement, and Moral Importance*. Clarendon Press, Oxford.
- Habermas, Jürgen 1984: *The Theory of Communicative Action Volume 1. Reason and the Rationalization of Society*. Kääntänyt Thomas McCarthy. (Alkup. teos *Theorie des kommunikativen Handelns, Band 1. Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*, 1981). Polity Press, Cambridge.
- Habermas, Jürgen 1987: *The Theory of Communicative Action Volume 2. The Critique of Functionalist Reason*. Kääntänyt Thomas McCarthy. (Alkup. teos *Theorie des*

- Kommunikativen Handelns, Band 2. Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*, 1981). Polity Press, Cambridge.
- Habermas, Jürgen 1990: *Moral Consciousness and Communicative Action*. Kääntäneet Christian Lenhardt & Shiery Weber Nicholse. (Alkup. teos *Moralbewusstsein und kommunikatives Handeln*, 1983). Polity Press, Cambridge.
- Hall, Peter 1989: *Cities of Tomorrow. An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Blackwell, Oxford.
- Hardin, Russell 1988: *Morality within the Limits of Reason*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Healey, Patsy 1997: *Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies*. Macmillan Press, London.
- Hentilä, Helka-Liisa & Maarit Wiik 2003: *Kaupunkikuva asukkaiden kokemana. Vantaan kokeiluprojektin kuvaus. Suomen ympäristö 619*. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Kant, Immanuel 1952: *The Critique of Judgment*. Kääntänyt James Creed Meredith. (Alkup. teos *Kritik der Urteilskraft*, 1790). Clarendon Press, Oxford.
- Kortteinen, Matti & Matti Tuominen & Mari Vaattovaara 2005: Asumistoiveet, sosiaalinen epäjärjestys ja kaupunkisuunnittelu pääkaupunkiseudulla. – *Yhteiskuntapolitiikka* 70(2) 2005, 121–131.
- Low, Nicholas 1994: *Planning and Justice*. Teoksessa *Values and Planning*. Toimittanut Huw Thomas. Avebury, Aldershot.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki* (1999/132). [www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132] (viitattu 12.8.2015)
- Mattila, Hanna 2002: Aesthetic Justice and Urban Planning. Who Ought to Have the Right to Design Cities? – *GeoJournal* 58(2–3) 2002, 131–138.
- Mattila, Hanna 2004: Arkkitehtuuripolitiikka osana suomalaisen kaupungin menestysstrategiaa. – *Rakennettu ympäristö* 3/2004, 30–33.
- Mattila, Hanna 2007: Mistä puhutaan, kun puhutaan ympäristön laadusta? Arkkitehtonista laatua kuvaavat käsitteet strategisen ja kommunikatiivisen suunnittelun työvälineinä. Teoksessa *Laatua kaupunkiin*. Toimittanut Liisa Knuuti. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja C 64. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Puustinen, Sari 2006: *Suomalainen kaavoittajaprofessio ja suunnittelun kommunikatiivinen käänne. Vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat ja mahdollisuudet suurten kaupunkien kaavoittajien näkökulmasta*. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja A 34. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Scruton, Roger 1980: *The Aesthetics of Architecture*. Princeton University press, Princeton.
- Shusterman, Richard 2000: *Pragmatist Aesthetics. Living Beauty, Rethinking Art (second edition)*. Rowman & Littlefield, Lanham.
- Sibley, Frank 1993: Esteettiset käsitteet. Teoksessa *Kauneudesta kauhuun. Taide ja filosofia 2*. Toimittaneet Arto Haapala ja Markus Lammenranta. Gaudeamus, Helsinki.
- Tattersall, Peter 2010: *Wikiplanning: Co-Creation in Urban Planning and Design*. Diplomityö. Espoo: Aalto-yliopisto, Insinööritieteiden ja arkkitehtuurin tiedekunta, Arkkitehtuurin laitos. [http://www.slideshare.net/ptatters/diplomity-ptattersall-a4optimised] (viitattu 2.2.2015)
- Taylor, Nigel 1998: *Urban Planning Theory since 1945*. Sage, London.
- White, Stephen K. 1988: *The Recent Work of Jürgen Habermas. Reason, Justice and Modernity*. Cambridge University Press, Cambridge.

Kaupunkiympäristön estetiikka hyvinvointikysymyksenä

Esteettinen laatu maankäyttö- ja rakennuslaissa

Vesa Vihanninjoki

Vuosituhanneen vaihteessa voimaan tullut maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL; 1999/132) on tärkein ympäristönkäytön ohjauskeino Suomessa, ja lain merkitys hyvinvointia edistävän ympäristön tuottamisessa on keskeinen. Lain yleisenä tavoitteena on ”järjestää alueiden käyttö ja rakentaminen niin, että siinä luodaan edellytykset hyvälle elinympäristölle sekä edistetään ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävää kehitystä” (MRL 1 §). Laissa määritellään ympäristön suunnittelun kannalta välttämättömät osatekijät ja ulottuvuudet, ja näitä osatekijöitä ja ulottuvuuksia koskevien määräysten ja normien avulla on mahdollista saada aikaan hyvää elinympäristöä. Erilaiset määräykset ja normit voidaan tulkita osaksi normiperustaista laatuajattelua, jonka mukaisesti elinympäristön laatu on normitettua ja suunnittelun päämääränä on ennalta määrätyn laadun tavoittelu (ks. Staffans 1991, 8). Tässä mielessä maankäyttö- ja rakennuslaki edustaa rationalistisen suunnittelun traditiota, vaikka sen sisältämät määräykset ja normit ovatkin joustavampia ja mahdollistavat entistä laajemman tapauskohtaisen harkinnan aiempaan lainsäädäntöön verrattuna (Syrjänen 1999, 31).

Maankäyttö- ja rakennuslaissa otetaan kantaa myös hyvän elinympäristön esteettisyyteen ja esteettiseen laatuun, vaikka tämä tapahtuukin

usein epäsuorasti ja erilaisten kiertoilmausten kautta. Ilmiön taustalla vaikuttaa se, että ympäristön esteettisyys on osoittautunut vaikeasti määritettäväksi ja että esteettiset käsitteet ovat luonteeltaan huomattavan tulkinnallisia ja kontekstisidonnaisia. Ympäristön esteettisyys ymmärretään laissa tyypillisesti osaksi laajempia kulttuuristen, kulttuurihistoriallisten ja taiteellisten arvojen kokonaisuuksia, mikä voi kuitenkin vaikeuttaa nimenomaan ympäristön esteettistä ulottuvuutta koskevien vaatimusten tulkintaa ja soveltamista. Ongelmia suunnittelussa on aiheuttanut erityisesti se, että myös ympäristön esteettinen laatu on monimerkityksinen ja tulkinnallinen määre, joka taipuu huonosti normiperustaiseen laatuajatteluun. Ympäristön esteettistä ulottuvuutta koskevia laatukriteerejä onkin käytännössä hyvin hankala määrittää tarpeeksi yksiselitteisesti, jotta esteettistä laatua olisi rationalistisen suunnittelu-ihanteen edellyttämällä tavalla mahdollista tavoitella.

Tässä artikkelissa tarkastelen hyvinvointia edistävän ympäristön esteettistä laatua kaupunkisuunnittelun ja sen lainsäädännölliset puitteet määrittävän maankäyttö- ja rakennuslain perspektiivistä. Keski-tyn ennen kaikkea rakennettuun ja kaupunkiympäristöön, sillä näissä ympäristöissä inhimillinen ja intentionaalinen toiminta määrittää hyvin pitkälti ympäristökokonaisuuden esteettisyyden. Myös esteettistä ulottuvuutta koskevalla ohjauksella ja kontrollilla on erityisen suuri merkitys rakennetussa kaupunkiympäristössä. Aluksi esittelen esteettisen laadun käsitettä ja siihen liittyviä ongelmia käyttämällä lähtökohtana fenomenologisen ympäristöestetiikan näkökulmaa ja sille ominaista tapaa ymmärtää esteettinen kokeminen. Koska fenomenologisen ympäristöestetiikan perspektiivistä ympäristön esteettinen kokeminen on aina sosiokulttuurisesti määrittynyt kokonaisvaltainen ilmiö, sitä analysoitaessa tulee ottaa huomioon joukko sellaisia tekijöitä, joiden yhteys kokemuksen esteettiseen ulottuvuuteen ei aina ole itsestään selvä.

Ympäristön esteettisyyden kannalta erityisen keskeisiä tekijöitä ovat sosiaaliset rakenteet ja hierarkiat, paikka ja paikallisuus, aika ja ajallisuus sekä arkkitehtonisuus ja rakennustaiteellisuus. Pyrin kuitenkin osoittamaan, että mikään näistä osatekijöistä ei itsessään riitä ympäristön esteettisen kokemuksen perustaksi. Argumentoin sen puolesta, että ympäristön esteettinen kokeminen on pikemminkin eräänlainen synteesi,

jossa kaikki edellä mainitut tekijät vaikuttavat. Myös ympäristön esteettinen laatu on monisyinen ilmiö, johon monet osatekijät vaikuttavat. Tällaista näkemystä puoltaa se, että myös maankäyttö- ja rakennuslaisissa ympäristön esteettisyys nivotaan osaksi laajempia arvokokonaisuuksia; havainnollistan tätä viittauksilla keskeisiin lainkohtiin. Ympäristön esteettisen ulottuvuuden käsittely maankäyttö- ja rakennuslaissa on ongelmallinen, koska ympäristön esteettisyyden yhteyksiä muihin relevantteihin ilmiöihin ei lähtökohtaisesti eksplikoida, vaan asia jätetään tapauskohtaisen, asiantuntijuutta edellyttävän tulkinnan ja harkinnan varaan. Vaikka ympäristön esteettisyys ilmiönä olisikin tulkintaa vaativa ja kontekstisidonnainen, huomioitavia tekijöitä olisi hyvä eritellä entistä selvemmin myös lainsäädännön tasolla. Tällä tavoin voitaisiin muodostaa mahdollisimman hyvät ja kattavat lähtökohdat hyvinvointia edistävän kaupunkiympäristön suunnittelulle ja tuottamiselle.

Esteettinen laatu sosiokulttuurisena ilmiönä

Fenomenologisen ympäristöestetiikan lähtökohtana toimii konkreettisesti paikassa oleva ja ajallisesti ympäristöään jäsentävä inhimillinen kokija, jonka yksilöllinen kokemuksellinen perspektiivi tai horisontti määrittynyt aina osana laajemmin jaettuja sosiaalisia ja kulttuurisia konventioita. Tällöin myös esteettinen kokeminen on sosiokulttuurisesti määrittynyt ilmiö, joka sisältää runsaasti erilaisia viittauksia yksittäistä kokemusta määrittävän ajanhetken ja paikan ulkopuolisiin ilmiöihin ja asiakokonaisuuksiin. Ymmärtääksemme ympäristön esteettistä kokemista ja siihen perustuvaa ympäristön esteettistä laatua meidän on tarkasteltava taustarakenteita, jotka jäsentävät yksittäistä kokemusta ja ovat luonteeltaan implisiittisiä. Nämä taustarakenteet ovat välttämättömiä kaikelle merkitykselliselle kokemiselle.

Jokainen kokija ja kokemus ovat periaatteellisella tasolla yksilöllisiä, mutta tämä yksilöllisyys ei suinkaan tarkoita yksittäisiä kokijoita ja kokemuksia yhdistävien tekijöiden puuttumista. Yksilöllinen kokemus toteutuu aina jossain määrin yhteisöllisesti jaettujen merkitysrakenteiden puitteissa, mikä lähtökohtaisesti mahdollistaa kokemuksen ja sen

sisältämien merkitysten kollektiivisen reflektoinnin. Yksilön ja yhteisön kokemushorisonttien välisistä yhteyksistä Pentti Tuovinen on todennut, että ”yksilön situaatio on ainutlaatuinen, mutta yksilöiden situaatioilla on yhteisiä tekijöitä, jotka määrittyvät sosiokulttuurisesti”, ja vaikka ”yksilöiden tulkinnat voivat poiketa toisistaan suurestikin, [...] ne ovat yleensä hyvin samanlaisia samaan referenssiryhmään kuuluvilla” (1991, 156).

Se mitä edellä mainitut viiteryhvät referenssiryhvät lopulta tarkoittavat ja kuinka ne muodostetaan, on kiistanalainen seikka. Kyse on joka tapauksessa aina tietynlaisesta roolituksesta eli erilaisten referenssiryhmien sekä niille oletettujen ominaisuuksien ja funktioiden sosiaalisesta konstruoinnista. Mitään yleispätevää kategorisointiperiaatetta ei ole mielekäästä määrittää, ja jaottelun olisi aina jollain tavoin kummuttava kulttuurisen yhteisön itsensä rakenteesta ja toiminnasta. Referenssiryhmien avulla on tarkoitus löytää nimenomaan sellaisia sosiaalisia jakolinjoja, jotka ovat relevantteja kokemuksen ja koettujen merkitysten kannalta: eri referenssiryhmille projisoidaan siinä määrin erilaisia ominaisuuksia ja taustatekijöitä, että ryhmien välisiä kokemuksellisia eroja saadaan kasvatettua ja ryhmien sisäisiä eroja vastaavasti pienennettyä.

Kokemuksellisten seikkojen perusteella muodostetut referenssiryhvät ovat keskeisiä myös ympäristön esteettistä laatua ja siihen vaikuttavia tekijöitä arvioitaessa, sillä esteettinen laatu on korostetusti kokemuksellista: ympäristön esteettinen laatu perustuu ympäristön esteettiseen kokemiseen, joka puolestaan on sosiokulttuurisesti määritettyä. Käytännössä tällainen referenssiryhmiä – esimerkiksi arkkitehteja, ympäristötaiteilijoita, kaavoitus- ja rakennusinsinöörejä ja niin kutsuttuja maallikoita – hyödyntävä ympäristön ja sen esteettisyyden kokemista kartoittava analyysi voisi tarkoittaa erilaisten esteettisten laatu-profiilien määrittämistä. Laatuprofiili viittaa ensisijaisesti siihen, että eri laatutekijöillä on erilainen merkitys erilaisille viiteryhville (Staffans 1991, 87). Esteettinen laatu puolestaan on mahdollista ymmärtää joko yhdeksi laatutekijäksi muiden joukossa, tai vaihtoehtoisesti esteettinen laatu voidaan yrittää purkaa pienempiin osatekijöihin, jotka tuottavat esteettistä kokonaislaatua tai esteettisesti laadukkaan kokonaisuuden.

Esteettisten laatu-profiilien perusteella ei kuitenkaan ole mahdollista luoda minkäänlaista optimoitavissa olevaa laskennallista laatumallia

(jota pidettiin muun muassa 1980- ja 1990-lukujen vaihteen ESSU-hankkeen alkuperäisenä tavoitteena; ks. Norvasuo 1991, 14), sillä esteettistä laatua ei voi yksiselitteisesti purkaa osiin ja mitata. Esteettisen laadun kannalta keskeiset tekijät ovat voimakkaasti tulkinnallisia, mikä näkyy niiden käsitteiden ominaislaadussa, joilla ympäristön esteettisyyttä on pyritty ottamaan haltuun. Näin ollen esteettistä laatua mittaava laatumalli ei itse asiassa ole laatumalli lainkaan, sillä sen keskeiset mittarit ja näiden mittareiden sisältöä määrittävät käsitteet vaativat aina tulkintaa ja tapauskohtaista harkintaa.

Normatiivisen laatuikäsitteen näkökulmasta ympäristön esteettinen laatu muodostaa ongelmallisen kokonaisuuden. Sen poikkeuksellisuutta voi lähestyä tarkastelemalla sitä, kuinka jonkin asian tai esineen laatu tai laadukkuus tyypillisesti on ymmärretty. Laadusta puhuttaessa pitäisi pystyä määrittelemään ja osoittamaan sellaiset kriteerit, joita noudattamalla voidaan taata jokin tietty laatutaso; tämä on käsitteen ”laatu” tavanomainen käytötapa (Burman & Säätelä 1991, 74). Laadukas tuote tai muu vastaava on valmistettu suunnitelmallisesti ja tarkoituksenmukaisesti – laadun kriteereitä noudattaen – jotain tiettyä käyttöä tai tarkoitusta varten. Hyvän laadun tunnusmerkkinä voidaan pitää yleistä hyväksyntää ja tyytyväisyyttä: laadun hallittu valmistaminen ja sen kriittinen arvioiminen ovat olemuksellisissa yhteydessä toisiinsa (Staffans 1991, 15). Näin ei kuitenkaan ole esteettisyyden ja esteettisen laadun kohdalla, mikä johtuu esteettisen ulottuvuuden erityisestä suhteesta kokemismaailmaamme.

Esteettisen laadun käsite on hyvin lähellä esteettisen arvon käsitettä (Burman & Säätelä 1991, 89). Esteettisen arvon puolestaan voi nähdä viittaavan esteettisen arvostamisen kohteena olemiseen, kunhan otetaan huomioon se, että esteettisen arvostamisen kohde ja siihen liittyvä esteettinen arvo voivat olla jotain hyvin abstraktia ja kokemukseen nähden vaikeasti jäsennettävää. Fenomenologisen ympäristöestetiikan mukaisesti estetiikkaa ja esteettisyyttä käsitellään osana laajempaa kokemuksellista kokonaisuutta, ja kokemuksen esteettisyyden välttämättömät yhteydet muihin kokemuksen osa-alueisiin ovat keskeisessä osassa esteettisyyden tutkimista.

Kun kokemus ymmärretään kokonaisvaltaisesti, on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, kuinka kokemuksen eri osa-alueet voidaan

ylipäänsä erottaa toisistaan. On siis aiheellista kysyä, mikä lopulta tekee kokemuksesta juuri esteettisen ja mitä kokemuksen esteettisyys tarkoittaa suhteessa kokemukselliseen kokonaisuuteen. Lähtökohdaksi otettu kokemuksen kokonaisvaltaisuus johtaa käytännössä sen hyväksymiseen, että kokemuksen eri osa-alueet voivat olla osittain päällekkäisiä ja vaikeasti toisistaan erottuvia, mutta tästä huolimatta voi olla mielekästä ja perusteltua puhua esimerkiksi kokemuksen esteettisestä ulottuvuudesta.

Kuten Pauline von Bonsdorff (1998, 59) asian ilmaisee, kokonaisvaltainen kokemus itsessään ei ole valmiiksi jakautunut eri osa-alueisiin kuten esimerkiksi esteettiseen, uskonnolliseen tai moraaliseen ulottuvuuteen. Kuitenkin refleктоimalla kokemustamme voimme soveltaa siihen käsitteitä ja käsitteellisiä kategorioita, jotka elävyydestään ja epämääräisyydestään huolimatta voivat auttaa jäsentämään kokemuksellista kokonaisuutta entistä mielekkäämmin ja tarkoituksenmukaisemmin. Vaikka ”esteettinen” onkin reflektion myötä konstruoitu käsite, kokemuksen esteettisyys ja esteettinen ulottuvuus itsessään eivät ole tämän konstruoinnin tulosta: nimeämällä kokemuksesta esteettisen ulottuvuuden voimme tavoittaa jotain todellista ja täten ymmärtää paremmin ihmisen olemista ja olemisen tapaa. Näin ollen myös ympäristön esteettinen laatu voi kuvata jotain sosiokulttuurisesti määrittäneen kokemusmaailmamme kannalta todellista ja merkityksellistä ilmiötä, vaikka emme esteettisen laadun kriteereitä kykenisikään yksiselitteisesti ja tyhjentävästi määrittämään.

Esteettiset asiantuntijat ja auktoriteetit esteettisen laadun määrittäjinä

Yhtenä keskeisenä jakolinjana referenssiryhmiä muodostettaessa käytetään usein erottelua ammattilaisiin tai asiantuntijoihin ja maallikkoihin. Ammattilaisten tai asiantuntijoiden ja maallikoiden oletetaan kokevan ja jäsentävän yhteinen ympäristö eri tavoin tai ainakin näkevän siinä erilaisia ulottuvuuksia. Tällaisen jaon taustalla on oletus formaalin ja teoreettisen koulutuksen vaikutuksesta yksilöllisen kokemuksen sisältöön ja laatuun.

Asiantuntijuuteen perustuvaan roolitukseen liittyy kuitenkin useita avoimia kysymyksiä. Asiantuntijuutta voidaan ajatella olevan kahdenlaista, formaalia ja sisällöllistä. Formaali ja sisällöllinen asiantuntijuus eivät välttämättä korreloi toisiinsa; ne voivat olla jopa toisilleen vastakkaisia, ja juuri formaaliin asiantuntijuuteen vedoten sisällöllinen asiantuntijuus voidaan usein sivuuttaa. Formaali asiantuntijuus ei tässä tapauksessa perustu formaaliin koulutukseen, jonka voi nähdä olevan enemmänkin sisällöllisen asiantuntijuuden taustalla vaan lähtökohtaisesti muilla keinoin saavutettuun statukseen valtaa käyttävässä elimessä. (Ekroos 1995, 391–392.)

Erityisesti esteettisten kokemisen ja laadun kysymyksissä asiantuntijuuteen perustuvan kategorisoinnin soveltaminen ei kuitenkaan ole itsestään selvää: voidaan ajatella, että jokainen on lähtökohtaisesti esteettisissä (maku)asioissa asiantuntija ja että jokaisella on oikeus omaan yksilölliseen esteettiseen kokemukseen ja tältä pohjalta muodostettuun mielipiteeseen (Ekroos 1995, 392). Niin sanottua ”väärää makua” ei yleisesti (ainakaan haluta) ajatella olevan olemassa. Kyseenalaistamaton oikeus yksilölliseen makuun on siinä mielessä ongelmallinen, että rakennettuun ympäristöön liittyviä makuasioita pitäisi käytännössä pystyä käsittelemään argumentatiivisesti, jotta ympäristön esteettisyyttä pystyttäisiin edes jollain tavoin hallitsemaan. Toisaalta on mahdollista ajatella, että kaikki esteettisyyteen liittyvä hallinta ja rajoittaminen ovat lähtökohtaisesti pahasta, mutta käytännössä tilanne ei ole tällainen: esteettinen kontrolli ja esteettisen vapauden jonkinasteinen rajoittaminen koetaan yhteiskunnan toimivuuden kannalta oikeutetuksi ja perustelluksi (Ekroos 1995, 26–29).

Konkreettisenä esimerkkinä kaupunkiympäristössä harjoitetusta esteettisestä kontrollista voi pitää kaupunkikohtaisia rakennusjärjestyksiä sekä niiden perusteella annettuja alueellisia rakennus- ja korjaustapaohjeita, jotka voivat olla hyvinkin yksityiskohtaisia esteettisissä seikoissa. Tällaisten alueellisten ohjeistusten täsmällisyys ja sitovuus on luonnollisesti kytköksissä paikallisiin piirteisiin kuten rakennuskannan ja käytettyjen rakennustapojen yhtenäisyyteen: alueella, jossa rakennukset ovat suunnilleen saman ikäisiä ja pääpiirteissään samantyyllisiä – eli rakennusten väliset erot ovat vähäisiä ja hillittyjä – erityisesti visuaalisiin

muutoksiin suhtaudutaan usein kriittisesti. Esimerkiksi Helsingin Etu-Töölössä alueellinen korjaustapaohje sisältää muun muassa ikkunoiden ja ikkunanpuitteiden uusimisen osalta detaljitason määräyksiä: vanhat puuikkunat tulee ensisijaisesti säilyttää, mutta välttämättömäksi arvioidun uusimisen yhteydessä tulee selvittää alkuperäisten ikkunoiden malli karmi- ja puitejakoineen sekä alkuperäinen väri; uusien ikkunoiden yksityiskohdat tulee suunnitella huolellisesti alkuperäisen ratkaisun perusteella, ja neuvotteluja rakennusvalvontaviranomaisten kanssa suositellaan avoimesti (Helsingin kaupunki: Etu-Töölön korjaustapaohjeet, 15).

Myös esteettisistä kysymyksistä ja makuasioista tulisi pystyä keskustelemaan. Yksilölliseen ja täysin subjektiiviseen makuun vetoaminen ei ole hedelmällinen lähtökohta, sillä silloin keskustelu voi tyrehtyä jo ensimmäiseen mielipide-eroon, ja mielipide-eroja konkreettisen tason esteettisissä kysymyksissä esiintyy runsaasti: esimerkiksi yksittäisten rakennusten kauneudesta ja rumuudesta ollaan usein eri mieltä. Käytännössä tämä johtaa siihen, että on erotettava toisistaan oikeus esteettiseen mielipiteeseen ja tämän mielipiteen todellinen arvo sekä relevanssi suhteessa esteettisyydestä käytyyn keskusteluun. Jokaisella saa siis olla mielipiteensä, mutta jotta mielipiteellä olisi merkitystä käydyn keskustelun kannalta, se tulee kyetä perustelemaan. Perustelut ovat itse asiassa välttämätön edellytys esteettisten arviointien mielekkyydelle; vasta perustelujen kautta esteettiset arvioinnit saavat varsinaisen sisältönsä.

Tätä taustaa vasten voidaan arvioida esteettisen asiantuntemuksen merkitystä yhteiskunnassa käytävässä esteettisessä keskustelussa. Esteettinen asiantuntemus on nähtävästi yhteydessä kykyyn antaa esteettisiä perusteluja, mutta esteettisen asiantuntemuksen ja käsitteellisen argumentaation välinen suhde ei ole itsestään selvä asia. Esteettinen asiantuntemus voidaan nähdä korostetun kokemuksellisenä, niin sanottuna hiljaisena tietona; tällöin varsinainen sisällöllinen esteettinen asiantuntemus ei rajoitu käsitteelliseen argumentaatioon, vaan sillä on huomattava kielellisen ulottuvuuden ylittävä merkitys (ks. Mattila 2003). Esteettisellä asiantuntijalla ajatellaan siis olevan sellaisia tietoja ja taitoja, jotka koskevat kulttuurisidonnaista esteettistä kokemista eli tarkemmin sanottuna sitä, kuinka esteettisyys ilmenee jollekin kulttuurille ominaisessa tavassa kokea ja jäsentää todellisuus. Näitä tietoja ja taitoja

voi puolestaan olla mahdotonta ilmaista tai välittää käsitteellisesti, mikä asettaa haasteita esteettisen asiantuntemuksen huomioon ottamiselle ja täysimittaiselle hyödyntämiselle.

Esteettisten asiantuntijoiden ja esteettisen asiantuntijuuden lisäksi voidaan puhua esteettisistä auktoriteeteista. Esteettinen asiantuntijuus on ilmiönä hyvin abstrakti, kun taas esteettiset auktoriteetit viittaavat konkreettisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin, joita ovat esimerkiksi lainsäädännön tukemat viranomaiset ja oikeudelliset tuomioistuimet. Esteettinen asiantuntijuus ja esteettiset auktoriteetit ovat monessa tapauksessa päällekkäisiä, sillä esteettinen asiantuntijuus on usein sijoittunut juuri esteettisten auktoriteettien alaisuuteen. Modernilla aikakaudella esteettisten auktoriteettien asema esteettisen laadun määrittäjänä on ollut keskeinen, minkä voi nähdä liittyvän esteettiseen objektivismiin ja pyrkimykseen löytää mahdollisimman yksiselitteinen ratkaisu esteettisiin kysymyksiin. Käytännössä tämä on tarkoittanut tieteeseen ja tieteellisyyteen perustuvan objektivistisen auktoriteettiargumentaation korostumista esteettisten kysymysten käsittelyssä. (Ekroos 1995, 29–30.)

Esteettiset auktoriteetit ja esteettisyyden tieteellinen selittäminen ovat osa myös kaupunkisuunnittelun esteettisiä ulottuvuuksia ja kaupunkiympäristön esteettistä laatua. Kaupunkisuunnittelusta ovat monopoliasemansa turvin vastanneet kuntien ja kaupunkien suunnitteluorganisaatiot (kaupunkisuunnitteluvirastot ja muut erilaiset kaavoitusyksiköt) sekä muunlaiset asiantuntijaorganisaatiot ja -toimielimet (Museovirasto, rakennusvalvontavirastot, kaupunkikuvatoimikunnat), ja tietystä mieles- sä ne myös edustavat tieteelliseen tutkimukseen perustuvaa esteettistä kontrollia. Suomalaisen kaupunkisuunnittelun kentällä toimivien esteettisten auktoriteettien asema on ollut vahva, ja voisi olla jopa aiheellista puhua eräänlaisesta ”auktoriteettikulttuurista”. Osaltaan tämä esteettisten auktoriteettien keskeinen rooli kaupunkiympäristön ja sen esteettisyyden määrittämisessä on johtunut yleisemminkin (kansainvälisesti) vallalla olleesta modernistisesta ja objektivistisesta suunnittelukäsityksestä (ks. esim. Vuorela 1991, 95), mutta myös kulttuurisilla ja kansallisilla tekijöillä – kuten legalismin perinnöllä (ks. esim. Puustinen 2006, 42–55) ja suomalaisen kaupunkikulttuurin nuoruudella sekä ”ohuudella” (ks. esim. Ilmonen 1993) – on varmasti osansa asiassa.

Tieteellisyyttä ja tieteen objektiivisuutta koskevien käsitysten muuttuminen on edesauttanut yhteiskunnan moniarvoistumista. Tieteen ja tieteellisyyden ”yksinoikeus totuuteen” on murentunut, minkä myötä erilaisten lähestymistapojen kirjon laajuus ja monimuotoisuus ovat tulleet keskeiseksi osaksi yhteiskunnallista keskustelua (Puustinen 2006, 55–57). Yhteiskunnallisen moniarvoistumisen seurauksena myös esteettisten auktoriteettien ja objektiivisten esteettisten selitysten asema on heikentynyt (Ekroos 1995, 29). Esteettisten auktoriteettien merkityksen vähenemisen on johtanut eräänlaiseen esteettisen selittämisen legitimitiiteettikriisiin, jonka myötä on syntynyt tilaus lähestyä esteettisyyttä uudella tavalla.

Esteettisen selittämisen legitimitiiteettikriisi liittyy oleellisesti esteettisen maun pirstaloitumiseen tai oikeastaan siihen, ettei mistään universaalista esteettisestä mausta puhuminen ole enää mielekästä. Esteettisten auktoriteettien yhtenä keskeisenä funktiona on yhtenäisen esteettisen maun ja tämän mukaisen esteettisen laadun ylläpitäminen.

Esteettisten auktoriteettien murtuminen on usein tulkittu kääntymiseksi esteettisestä objektivismista esteettiseen subjektivismiin, minkä puolestaan on nähty helposti johtavan jonkinlaiseen esteettiseen relativismiin (Ekroos 1995, 30). Nykyään ei ole itsestään selvää, onko esteettisiä asioita koskeva argumentatiivisesti saavutettu yhteisymmärrys enää mielekäs lähtökohta tai tavoite estetiikan ja esteettisyyden käsittelylle: estetiikasta keskustellaan yhä harvemmin yleistettäviin esteettisiin arvoihin vedoten, ja estetiikka nähdään tyypillisesti osana yksilöllistymisen ja erottautumisen sosiaalisia mekanismeja (Mattila 2007, 61). Tämä on ongelmallista ennen kaikkea kaupunkiympäristöjen esteettisyyden ja esteettisen laadun näkökulmasta, sillä yhteiskunnan moniarvoisuudesta huolimatta erityisesti kaupunkiympäristön esteettisen kontrollin tarkoitus on ajaa kaikkien yhteiskunnan jäsenten etua eli ns. yleistä etua (ks. Mattilan artikkeli tässä teoksessa).

Esteettisen laadun suhde paikkaan ja paikallisuuteen

Fenomenologiselle ympäristöestetiikalle paikan käsite on hyvin keskeinen, sillä inhimillisen kokijan ruumiillisuudesta johtuen kokemus on aina sidottu konkreettiseen paikkaan (ks. esim. Forss 2010, 10–12). Tämä tarkoittaa sitä, että todellisuus on jäsenetty aina jostain paikasta käsin ja että kokemuksella on aina paikallisia piirteitä, eli kokemus on partikulaarisen paikan ominaispiirteiden määrittämää ja läpäisemää. Oikeastaan juuri näihin seikkoihin perustuu kulttuurien ja täten myös kaiken kulttuurisen kokemuksen paikallisuus.

Kysymys kulttuurien paikallisuudesta on hyvin kompleksinen globalisoituneessa maailmassa, mutta tästä huolimatta voidaan todeta, että kokemuksen paikallisuus asettaa aina tiettyjä ehtoja kokemukselle ja sen laadulle. Esimerkkinä voisi pitää kokemusta kaupunkimaisesta ympäristöstä, joka on huomattavan erilainen kaupungissa oleskelemaan ja toimimaan tottuneen ja tottumattoman henkilön perspektiivistä: siinä missä kaupunkiin tottunut henkilö osaa tulkita erilaisia konventionaalisia symboleita sekä muiden kaupunkilaisten automatisoituneita eleitä ja liikehdintää, kaupunkiin tottumaton henkilö näkee vain voimakkaita aistiärsyksiä ja hektistä mutta hyvin määrätietoista toimintaa. Voisikin sanoa, että kaupunkiin tottumaton henkilö näkee vain kaupunkielämän ja sille ominaisten symbolisten merkkien ”pinnan”, eikä osaa tulkita tämän ”pinnan” alle kätkeytyvää rutinoitujen käytäntöjen muodostamaa todellisuutta (ks. esim. Uimonen 2006).

Kokemuksen paikallisuus tarkoittaa sitä, että periaatteessa sama ympäristö on mahdollista jäsentää lukemattomin eri tavoin, ja paikallisuuden vaikutus kokemuksen jäsentymiseen on huomattava. Ympäristö on siis aina jäsennettävä jollain tavoin eli ”otettava haltuun”, ja kokijalle tyypillistä jäsennystepä määrittävät paikalliset ominaisuudet. Paikallisuuden vaikutus ympäristön kokemiseen näkyy myös maankäyttö- ja rakennuslain käsitteistössä; esimerkiksi käsitteet ”kaupunkikuva” ja ”maisema” kertovat siitä, että ympäristö koetaan eri tavoin eri yhteyksissä. Ympäristön urbaanisuuden asteen perusteella erilaiset ympäristön elementit ovat ympäristön kokemuksen ja jäsentämisen kannalta keskeisiä: kaupunkimaisessa ympäristössä erilaiset ihmisen pystyttämät

rakennukset ja rakenteet sekä niiden muodostama kaupunkitila ovat tärkeitä, kun taas maaseutumaisessa ympäristössä luonnon omat ominaisuudet – kuten esimerkiksi kasvillisuustyypit, topografia ja erilaiset vesistöt – tekevät ympäristöstä omanlaisensa ja tunnistettavan (vrt. Ekroos & Majamaa 2005, 591–592).

Koska kokemus on fenomenologisen käsityksen mukaan kokonaisvaltainen ilmiö, kokemuksen jäsentämisen kannalta olennainen paikallisuus vaikuttaa myös kokemuksen esteettiseen ulottuvuuteen ja ympäristön esteettiseen laatuun. Ympäristön esteettistä laatua voidaan pohtia yksittäisen rakennuksen ja sen ympäristösuhteen perspektiivistä. Maankäyttö- ja rakennuslain perusteella yksittäisen rakennuksen esteettisyyden kannalta olennaista on se, kuinka rakennus sopii ympäristöönsä: ”rakennuksen tulee soveltua rakennettuun ympäristöön ja maisemaan sekä täyttää kauneuden ja sopusuhtaisuuden vaatimukset” (MRL 117 §). Käytännössä tämä tarkoittaa rakennuksen esteettisyyden paikallisuutta ja paikkasidonnaisuutta kaikkein vahvimmissa mielessä, ja kyseessä on tietoisesti velvoittavaan muotoon kirjoitettu ehto – ei suositus tai tavoite. Huomattavaa tulkinnallisuutta luo myös se, että soveltuvuus on määritelty suhteessa rakennettuun ympäristöön ja maisemaan, jotka on mahdollista jäsentää monella eri tavalla. Joka tapauksessa konkreettisella paikallisympäristöllä on nähtävästi hyvin suuri merkitys yksittäisten rakennusten esteettisyyttä ja yleisemmin ympäristön esteettistä laatua koskevan lainsäädännön ja oikeudellisen harkinnan kannalta.

Ajallisuus ja historiallisuus kaupunkiympäristössä

Aika ja ajallisuus ovat ympäristön ja sen esteettisyyden kokemuksen kannalta keskeisiä tekijöitä. Ympäristön esteettiseen kokemukseen liittyvän aikaulottuvuuden voi nähdä viittaavan ainakin kahteen eri asiakokonaisuuteen. Toisaalta ympäristön esteettisessä kokemisessa korostuu juuri kokemuksen perusluonne ajallisena tapahtumana tai tapahtumisena: itse kokemuksen kokemuksellisuus tai kokemuksellinen laatu on usein esteettisen kokemuksen keskiössä, eikä esteettisellä kokemuksella välttämättä ole selväpiirteistä kohdetta. Toisaalta sekä kokija että koettu ympäristö

ovat ajallisesti määrittäneitä historiallisia entiteettejä; ne muuttuvat ja kehittyvät ajan kuluessa, eikä mitään ajattoman absoluuttista ja ahistoriallista kokijaa tai ympäristöä ole mahdollista kuvitella. Ympäristön esteettinen kokeminen on itse asiassa kokijan ja ympäristön sekä ennen kaikkea niiden vuorovaikutuksen kehityshistorian tulosta, minkä vuoksi ympäristön esteettisyyttä ja esteettistä kokemista ei voi ymmärtää ilman tätä ajassa realisoitunutta prosessia.

Ympäristö on täynnä erilaisia jälkiä ja merkkejä ajallisuudesta ja ajan kulumisesta – ympäristö sisältää lukemattomia ajallisia kerrostumia – jotka voivat olla erottamaton osa esteettistä kokemista: kokemuksen ja sen kohteen esteettinen ja historiallinen ulottuvuus voidaan kyllä kokemusta reflektoimalla erottaa toisistaan, mutta itse kokemuksessa nämä ulottuvuudet ovat päällekkäisiä ja vuorovaikutuksessa keskenään (Forss 2010, 196). Erilaiset ajalliset ja historialliset tekijät ympäristössä voivat itse asiassa olla hyvin oleellisia esteettisen kokemuksen kannalta, koska aika ja ajan kuluminen ovat meille historiallisille ihmisille ilmiöinä merkityksellisiä. Kyseessä on oikeastaan ajan ja sen kulumisen ymmärtäminen esteettisen kokemuksen kautta.

Ympäristön ajalliset kerrostumat voivat olla joko tiedostettu tai tiedostamaton osa kokonaisvaltaista kokemista. Kerrostumissa ilmenevä ajallisuus voi siis olla joko kokemuksen reflektoitu kohde tai kokemusta abstraktimmalla ja yleisemmällä tasolla jäsentävä ulottuvuus. Voimme halutessamme kiinnittää erityistä huomiota arkisen toimintaympäristömme rakennuskannan ikärakenteeseen; vaihtoehtoisesti voimme vain elää ja toimia eri-ikäisissä, -kokoisissa ja vaihtelevankuntoisissa rakennuksissa, ilman eksplisiittistä tietoisuutta rakennusten ja ympäristön historiallisuudesta ja sen vaikutuksista nykypäivään. Näin ollen myös historiallinen tieto ajallisista kerrostumista voi vaikuttaa ympäristön kokemiseen usealla eri tavalla, sillä tieto ohjaa kokemuksemme tietoista ja tarkoituksellista suuntaamista johonkin kohteeseen. Tieto vaikuttaa myös siihen, kuinka kokemuksemme ylipäänsä jäsentyy. Ympäristön esteettinen kokeminen voi olla mahdollista molemmissa tapauksissa – siis keskittyttäessä tietoisesti ajalliseen kerrostumaan tai ilman varsinaista tietoisuutta siitä.

Ympäristön ajalliset kerrostumat tarkoittavat erilaisissa ympäristöissä eri asioita. Luonnollisessa ja luonnollisia elementtejä sisältävässä

ympäristössä ajallinen kerrostuneisuus voi tarkoittaa esimerkiksi vuodenaikojen kiertokulusta aiheutuvaa syklistä, mutta silti eri vaiheidensa osalta limittyntä muutosta. Myös puiden elinkaari kuvaa ajallista muutosta. Kyseessä ovat von Bonsdorffin (1998, 129) käsitteistöä mukailleen prosessuaaliset muutokset, jotka tapahtuvat tietyn säännöllisyyden sekä lainalaisuuden mukaan ja joiden piiriin kuuluu kaikki, jolle luonnollinen kasvu ja rappio ovat ominaista. Prosessuaaliset muutokset koskevat luonnollisten elementtien (kasvit ja eläimet) lisäksi myös keinotekoisia ja ihmisperäisiä esineitä ja rakennelmia, jotka niin ikään ovat luonnonvoimien ja -lakien mukaisen kehityksen ja kulumisen alaisia. Prosessuaaliset muutokset viestivät ajan kulumisesta, ja muutosten kohteena olevat entiteetit toimivat ajallista perspektiiviä osoittavina mittatikuina.

Kulttuurisessa ja rakennetussa ympäristössä ajalliset kerrostumat viittaavat erityisesti rakennusten ja rakenteiden vanhenemiseen sekä vuorovaikutukseen luonnollisen ympäristön ja luonnonvoimien kanssa. Rakennetun ympäristön ajallisuutta ja ajallista kerrostuneisuutta tarkasteltaessa on mielekästä kiinnittää huomiota yksittäiseen rakennukseen, rakennuskantaan ja kaupunkirakenteeseen sekä rakennusten ja ympäröivien luonnonelementtien vuorovaikutukseen kuhunkin erikseen.

Yksittäisen rakennuksen kohdalla keskeistä on rakennusmateriaalien eläminen ja kulumisen luonnonvoimien ja inhimillisen käytön seurauksena. Materiaalit kestävät luonnollista ja ihmisperäistä kulutusta eri tavoin, mutta eläminen ja kulumisen kuuluvat väistämättä jokaisen rakennuksen ja rakenteen elinkaareen: mikään materiaali ei kestä ikuisesti, vaikka joidenkin materiaalien elinkaari voi kieltämättä olla huomattavan pitkä suhteessa ihmiselämään. Jos materiaalien elämisen ja kulumisen estäminen otetaan lähtökohdaksi rakentamisessa, toimitaan luonnon lakien ja prosessien vastaisesti. Tällöin myös menetetään yksi ympäristöön kuuluva aikaulottuvuus: historia yritetään korvata jatkuvalla nykyhetkellä. (Stenros & Aura 1987, 184.) Tuloksena on ajallisesta ulottuvuudesta irrallaan oleva, historiaton ja monesti myös tulevaisuudeton rakennus.

Vaikka ajalliseen ulottuvuuteen liittyvät arvostukset ovat vaihdelleet historian saatossa, ajallisten kerrostumien kautta realisoituvaa historiallista jatkuvuutta on usein pidetty suuressa arvossa (von Bonsdorff

1998, 112). Ajallisen ulottuvuuden ja siihen monesti liitetyn arvokkuuden yhteys rakennusmateriaaleihin ilmenee havainnollisesti termissä ”patina”: yhtäältä puhutaan kauniisti patinoituneesta esineestä tai rakennuksesta, toisaalta patina tarkoittaa erityisesti kuparin pintaan ajan myötä muodostuvaa – aluksi tummaa ja lopulta sinertävän vihreää – lukuisista kemiallisista komponenteista koostuvaa kerrosta, joka syntyy kuparin reagoidessa ilman sekä sadeveden kanssa ja jota käytetään paljon rakennustaiteellisena tehokeinona. Tässä esimerkissä materiaalin tai tästä materiaalista työstetyn esineen/rakenteen esteettinen arvo liittyy oleellisesti ajan kulumiseen. Aikaulottuvuus halutaankin monesti tuoda konkreettisesti aistittavaksi, ja sitä pidetään tärkeänä esteettisenä elementtinä. Materiaalivalinnoilla voi näin ollen vaikuttaa huomattavasti siihen, miten jonkin rakennuksen esteettinen arvo tulee säilymään ja kehittymään.

Kaupunkisuunnittelussa yksittäistä rakennusta ja siihen liittyvää ajallista kerrostuneisuutta tärkeämpää on kuitenkin rakennuskannan ja kaupunkirakenteen suhde aikaan. Tällöin puhutaan käytännössä rakennuskannan ajallisesta heterogeenisyydestä ja siitä, kuinka eri-ikäiset rakennukset asemoituvat toisiinsa nähden. Sekä yksittäisen rakennuksen että rakennuskannan suhde ajalliseen kerroksellisuuteen on ollut kiistelty aihe: siitä kuinka ajan kulumisen ja historian halutaan rakennuksessa tai rakennuskannassa ja kaupunkikuvassa näkyvän, on oltu montaa mieltä (ks. esim. Mattinen 1987). Tästä huolimatta on mahdollista esittää painavia perusteita sille, että ajallinen monikerroksisuus on pitkällä aikavälillä arvioituna eheän ja kestävän rakennuskannan ja tämän muodostaman kaupunkirakenteen välttämätön edellytys tai vähintäänkin keskeinen tekijä.

Siinä missä ajallisuus ja sen näkyminen ovat yksittäisen rakennuksen kohdalla ennen kaikkea luonnon kiertokulkuun ja kulumiseen liittyviä rakennustaiteellisia ja esteettisiä seikkoja, kaupunkirakenteen ajallinen ulottuvuus muodostaa kollektiivisen muistin perustan. Kaupunkirakenne ja sen ajallinen kerroksellisuus ilmentävät sosiaalisia Aspekteja – kuten erilaisia luokkarakenteita sekä -hierarkioita – ja yhteiskunnan historiaa yleisemminkin. Vaalimalla tätä monikerroksisuutta ja säilyttämällä menneisyydestä kertovia elementtejä tehdään näkyväksi se, mistä

lähtökohdista ja minkä kehityskulun kautta yhteisö ja yhteiskunta ovat nykyiselleen muotoutuneet. Uuden ja vanhan välisen suhteen arviointi on vastuullinen tehtävä, kuten Helmer Stenros ja Seppo Aura kirjoittavat: ”ottamalla kantaa siihen, mikä on säilyttämisen arvoista ja mikä ei, jokainen kulttuuri määrittelee samalla sen, ’mikä on muistamisen arvoista’” (1987, 180).

Kerralla suunniteltu ja rakennettu, täysin historian kaupunkiympäristö on tässä mielessä hyvin ongelmallinen asuin- ja toimintaympäristö, sillä ajallisesti yksiulotteinen ympäristö ei mahdollista muistamista ja historiallista itseymmärrystä: ajallinen yksiulotteisuus kaventaa niin henkilökohtaisen kuin kollektiivisenkin aikaperspektiivin olemattomiin. Aikaperspektiivin kapeudesta aiheutuva historiallisen itseymmärryksen puuttuminen puolestaan koetaan tyyppillisesti ahdistavana ja kestäättömänä tilanteena. Modernistisen ihanteen mukaista kerralla suunniteltua ja rakennettua kaupunkia onkin pidetty irrallisuutta ja juurettomuutta aiheuttavana ympäristönä, jossa ihmiset eivät osaa suhteuttaa omaa olemistaan mihinkään välittömästi havaittavissa olevaa laajempaan kokonaisuuteen (ks. esim. Passinmäki 2002).

Tietoisuus aikaperspektiivistä liittyy oleellisesti paikallisidentiteettiin ja paikallisuuteen eli kokemukseen johonkin tiettyyn paikkaan kuulumisesta. Tässä suhteessa kaupunkirakenteen uudistuksen yhteydessä säilytetyllä yksittäisellä, sinänsä tavanomaisella rakennuksella voi olla merkittävä tehtävä (Stenros & Aura 1987, 181). Kaupunkisuunnittelun kannalta on keskeistä ymmärtää, että monesti kysymys kaupunkirakenteen ja kaupunkikuvan ajallisesta monikerroksisuudesta konkretisoi-tuu juuri yksittäisten rakennusten suojelun kautta. Luotaessa ajallisesti moniulotteista kaupunkiympäristöä joudutaan kuitenkin aina ottamaan kantaa vanhojen ja uusien rakennusten välisiin suhteisiin sekä siihen, kuinka vanhoja rakennuksia tulisi kunnostaa (Mattinen 1987).

Rakennusten ja luonnollisen ympäristön vuorovaikutteisuuden kuuluvan ajallisen kerroksisuuden voi tulkita viittaavan kysymykseen maisemasta ja sen ajallisesta moniulotteisuudesta. Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen mukaan maisemaan kuuluu lähtökohtaisesti luonnon elementtien lisäksi kulttuurin eli ihmisperäisen toiminnan vaikutukset, joita erilaiset rakennukset ja rakennelmat edustavat

(Rakennusperinto.fi). Monet yksittäisen rakennuksen ja kaupunkiympäristön aikaulottuvuutta koskevat huomiot pätevät sellaisenaan myös maisemaan, mutta maiseman kohdalla luonnon merkitys on ymmärrettävästi suurempi. Koska keskityn tarkastelussani kaupunkiympäristöön, en käsittele maisemassa huomioitavia erityistekijöitä tämän tarkemmin.

Ympäristön ajalliseen monimuotoisuuteen liittyvät tekijät on kattavasti sisällytetty maankäyttö- ja rakennuslakiin, ja ne ilmenevät useissa eri lain kohdissa, vaikkakin epäsuorasti. Vaatimus ajallisen monimuotoisuuden vaalimisesta esiintyy hierarkkisen suunnittelujärjestelmän kaikilla tasoilla – aina alueiden käytön suunnittelun yleisistä tavoitteista konkreettista rakentamista ohjaavaan lainsäädäntöön. Portaittaisen kaavajärjestelmän osalta tämä tarkoittaa sitä, että vaatimus on kirjattu kaikentasoisten kaavojen – maakunta-, yleis- ja asemakaavojen – sisältövaatimukseen (MRL 28 §, 39 § ja 54 §). Myös rakennussuojelukysymykset on tarkoitettu ratkaistavaksi ensisijaisesti maankäyttö- ja rakennuslain puitteissa (ks. eri kaavatasoilla annettavat suojelua koskevat kaavamääräykset MRL:ssä; 30 §, 41 § ja 57 §), vaikka on olemassa erityisiä suojelulakejakin, joista keskeisimpänä voidaan pitää lakia rakennusperinnön suojelusta (2010/498).

Ympäristön ajallinen ja historiallinen ulottuvuus sekä niihin kuuluvat arvot huomioidaan lainsäädännössä osana laajempia arvokokonaisuuksia. Lain mukaan alueiden käytön suunnittelun tulee edistää erityisten kulttuuri- ja luonnonarvojen vaalimista, jolloin se myös edellyttää ajallisen monimuotoisuuden ja siihen liittyvän arvon pohtimista. Ympäristöön ja yksittäisiin rakennuksiin liittyviä historiallisia arvoja käsitellään eksplisiittisesti lähinnä rakentamista – ei niinkään alueellista suunnittelua – koskevien määräysten yhteydessä; esimerkiksi rakentamisen yleisiä edellytyksiä määrittävän maankäyttö- ja rakennuslain pykälän mukaan ”rakentamisessa, rakennuksen korjaus- ja muutostyössä ja muita toimenpiteitä suoritettaessa samoin kuin rakennuksen tai sen osan purkamisessa on huolehdittava siitä, ettei historiallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaita rakennuksia tai kaupunkikuvaa turmella” (MRL 118 §).

Arkkitehtuurin ja rakennustaiteen merkityksestä

Rakennetussa ja kaupunkiympäristössä edellä käsitellyt ympäristön ja rakennuskannan historialliset arvot voivat tarkoittaa joko laajempia kulttuurihistoriallisia arvoja tai kapeammin rajattuja (rakennus)taidehistoriallisia arvoja, eikä täsmällinen rajanveto näiden välillä ole aina helpoa tai edes mielekäästä. Esimerkiksi historialliset ja rakennustaiteelliset arvot on usein niputettu yhteen kulttuuriarvoiksi, eikä niitä lainsäädännön tasolla erotella kovinkaan selvästi tai systemaattisesti. Ympäristön esteettisyyden ja esteettisen laadun määrittämisen kannalta voisi olla aiheellista käsitellä historiallisia ja rakennustaiteellisiä arvoja toisistaan erillään. Vaikka nämä molemmat arvokokonaisuudet ovat oletettavasti keskeisiä tekijöitä suhteessa ympäristön esteettiseen ulottuvuuteen, niihin liittyvät käsitteellistykset ja muut merkitysrakenteet voivat olla huomattavan erilaisia.

Oman haasteensa kaupunkiympäristön esteettisyyden käsittelylle asettaa se historiallinen tosiasia, että estetiikka on pitkälti ymmärretty taidefilosofiaksi ja että esteettisyys on liitetty hyvin voimakkaasti taiteeseen. Kaupunkiympäristön esteettisyyden samaistaminen rakennustaiteeseen on tarkoittanut ennen kaikkea sitä, että kaupunkiympäristön esteettisyys ja esteettinen laatu on ymmärretty huomattavan kapeasti verrattuna siihen, miten laajasta ilmiökentästä lopulta voi olla kyse. Fenomenologisen ympäristöestetiikan perspektiivistä on kuitenkin perusteltua pitää kaupunkiympäristön esteettisyyttä ja rakennustaiteellisuutta erillisinä, joskin toisiaan sivuavina ilmiöinä, sillä esteettisyyden ja taiteellisuuden osalta relevantit perustelut – ja jopa näiden perustelujen laatu – voivat olla hyvinkin erilaisia.

Lainsäädännössä ja sen tulkinnassa ympäristön esteettisyyden suhde rakennustaiteeseen ja arkkitehtuuriin ei ole selvä tai yksiselitteinen, ja monesti rakennustaiteen ja arkkitehtuurin käsitteitä käytetään sekaisin ja toistensa synonyymeinä. Esimerkiksi Ari Ekroos ja Vesa Majamaa (2005, 592) toteavat maankäyttö- ja rakennuslain kommentaarissa, että lainsäädännön mukaisilla esteettisillä vaatimuksilla on ympäristöön soveltumisen lisäksi (vrt. MRL 117 § edellä) oma itsenäinen merkityksensä, joka puolestaan hallituksen esityksen (HE 191/1998) muotoilun

mukaan tarkoittaa ”rakentamisen rakennustaiteellista ulottuvuutta, jolla arkkitehtonisesti on katsottava olevan myös yleisesti päteviä arvosteluperusteita”. Tämän katkelman perusteella voisi ajatella, että ympäristön käyttöä ohjaavat esteettiset vaatimukset koskevat nimenomaan arkkitehtuuria ja rakennustaidetta, jolloin myös kysymys ympäristön esteettisyydestä ja esteettisestä laadusta tulisi ratkaista ensisijaisesti arkkitehtuurin ja rakennustaiteen kontekstissa.

Tässä kuitenkin kiteytyy esteettiseen argumentointiin liittyvä legitimien perustelujen ongelma eli kysymys siitä, miten kaupunkiympäristön esteettisyyttä koskevia näkemyseroja sekä kiistoja ratkaistaan ja mitä eri osa-alueita tällaisissa tarkasteluissa tulisi ottaa huomioon. Ongelma liittyy keskeisesti siihen, kuinka universaaleja ja yleistettäviä keskustelussa käytetyt argumentit ja arvosteluperusteet ovat. On oletettavaa, että jonkin kohteen taiteellisen ulottuvuuden osalta on olemassa verrattain yleisesti päteviä arvosteluperusteita, jotka juontavat juurensa taidehistoriaan ja erilaisiin taideteorioihin. Tällöin kohde voi siis kiistatta olla objektiivisesti arvioituna taiteellisesti laadukas jonkin taideparadigman kriteerien mukaisesti.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kyseinen kohde olisi esteettisesti laadukas, sillä esteettisen laadun ”paradigma” ei lähtökohtaisesti ole sidottu mihinkään yksittäiseen teoriaan tai viitekehukseen vaan huomattavasti laajempaan sosiokulttuuriseen kokemukselliseen taustaan. Ongelmana onkin, että mitään esteettisen laadun ”paradigmaa” ja sen kriteereitä ei välttämättä olekaan olemassa – ainakaan samalla tavalla kuin taideparadigman tapauksessa – tai ne eivät ole tarpeeksi tyhjentävästi käsitteellistettävissä.

Esimerkiksi Helsingin keskustassa sijaitseva ”Makkaratalo” on kohde, jossa taiteellinen ja esteettinen laatu ovat ristiriidassa keskenään. Vuonna 1967 valmistuneen rakennuksen suunnittelivat nimekkäät arkkitehdit Viljo Revell ja Heikki Castrén, ja se on brutaalin muotokielensä sekä alun perin esiin jätettyjen betonisten autoramppiensä puolesta 1960-luvun modernistisen ja autoistumiseen nojaavan suunnitteluideologian edustava ja puhdastyylinen ilmentymä. Makkaratalolla on tässä mielessä huomattavaa rakennustaiteellista tai ainakin taidehistoriallista arvoa, ja kyseessä on etenkin paikallisessa mittakaavassa merkittävä

kohte. Tästä huolimatta Makkarataloa on pidetty epäesteettisenä ja paikkaansa sopimattomana, ja rakennus onkin voittanut monta yleisöäänestystä Helsingin rumimpana rakennuksena. (Helsingin kaupungin-museo: ”Helsinki kehyksissä.”)

Oma moniulotteinen keskustelunsa liittyy siihen, mikä on arkkitehtuurin ja rakennustaiteen tai ylipäätään taiteen välinen suhde. Toisaalta arkkitehtuurin taiteellisuutta on erityisesti arkkitehtuurimodernismissa pyritty korostamaan (ks. esim. Mattila 2007, 19–26), ja arkkitehtuuria sekä rakennustaidetta pidetään tyypillisesti merkityssisällöltään yhtäläisinä ilmaisuina: esimerkiksi Suomen rakennustaiteen museo vaihtoi nimensä vuoden 2012 alussa Suomen arkkitehtuurimuseoksi, vaikka mitään merkittävää sisällöllistä uudistusta ei tapahtunut ja museon muunkieliset nimet pysyivät samoina (Arkkitehtuurimuseon tiedote). Toisaalta myös arkkitehtuurin kentän sisältä on esitetty painavia argumentteja sen puolesta, että arkkitehtuuri ei konkreettisuudessaan ja käytännönläheisyydessään ole ainakaan ns. vapaa taiteenlaji: esimerkiksi Kaj Nymanin mukaan arkkitehtuuri on ensisijaisesti käyttötaidetta, ”jonka kontekstina on käyttäjien elämä kaikessa monimuotoisuudessaan” (2008, 108).

Näin ollen arkkitehtuurinkaan paradigma ei voi olla mikään tarkasti rajattu taiteen paradigma, vaan kyseessä on aina jokin oleellisesti laajempi sosiokulttuurinen kokonaisuus. Myös erilaisilla konkreettisilla käytännöillä ja tavanomaisilla käyttäjillä on hyvin merkittävä asema ympäristön arkkitehtonisen laadun määrittämisessä, mikä voidaan tulkita yhdeksi keskeiseksi yhdistäväksi tekijäksi ympäristön arkkitehtonisen ja esteettisen laadun välillä. Olennaista on ymmärtää, että kaupunkiympäristön esteettisyyden, arkkitehtonisuuden ja rakennustaiteellisuuden väliset yhteydet ovat kompleksisia ja että huomattavia näkemyseroja on esiintynyt myös arkkitehtuurin kentän sisällä.

Kaupunkisuunnittelun estetiikan ja kaupunkiympäristön esteettisen laadun kannalta on tärkeää, että kaupunkisuunnittelu mielletään kaupunkirakentamisen taiteeksi. Tällöin taideteos ei ole yksittäinen rakennus tai rakennuskompleksi vaan koko kaupunki ja sen rakenne itsessään. Ajatus kaupunkirakentamisen taiteesta ja kaupungista kokonaistaideteoksena eli ”taideluomana” on ollut hyvin vaikutusvaltainen

modernin kaupunkisuunnittelun historiassa (ks. esim. Nikula 1993). Kaupunkiympäristön esteettisyydestä ja esteettisestä laadusta on mielekästä puhua, vaikkei vetoaisikaan käsitykseen kaupungista taideteoksena. Kokonaisvaltaista kaupunkitaideteosta on itse asiassa usein pidetty myös elitistisenä ja moraalisesti arveluttavana suunnittelun päämääränä. (Ks. esim. Mattila 2006, 141–147.) Tässä suhteessa arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun taiteellinen ulottuvuus voi olla ristiriidassa esteettisesti laadukkaiden kaupunkiympäristöjen tuottamisen kanssa, sillä kaupunkiympäristön esteettisen laadun kriteereiksi ei – yllä esitelmistäni syistä – voida hyväksyä vain jonkin kapean suunnittelijaeliitin käsityksiä taiteellisesta arkkitehtuurista.

Lopuksi: esteettinen laatu ja normiperusteinen ympäristölainsäädäntö

Suomessa ympäristönkäytön tärkein yksittäinen ohjauskeino on maankäyttö- ja rakennuslaki, jonka yleisenä ja keskeisimpänä tavoitteena voidaan pitää hyvän elinympäristön – eli hyvinvointia edistävän ympäristön – tuottamista kestäväällä tavalla. Lainsäädännön uudistumisesta huolimatta maankäyttö- ja rakennuslaki edustaa lähtökohdiltaan normiperusteista laatuajattelua, jonka mukaisesti elinympäristön hyvyys ymmärretään laaduksi, joka on enemmän tai vähemmän ennalta määrättävissä ja jota erilaisten määräysten ja normien avulla tavoitellaan. Laissa annetaan myös ympäristön esteettistä ulottuvuutta koskevia määräyksiä ja normeja, mutta ympäristön esteettinen laatu on vaikeasti lähestyttävä ja ongelmallinen ilmiö kahdesta eri syystä. Ensinnäkään esteettistä laatua ja sen kriteereitä ei ole mahdollista määritellä tarpeeksi yksiselitteisesti, jotta ympäristön esteettinen ulottuvuus voitaisiin ympäristön muiden ulottuvuuksien tavoin tuoda osaksi rationaalista suunnittelujärjestelmää ja -koneistoa. Toiseksi ei ole itsestään selvää, kuinka ympäristön esteettinen ulottuvuus ylipäänsä liittyy elinympäristön hyvyyteen eli kuinka esteettisesti laadukas ympäristö edistää hyvinvointia. Nämä kaksi ongelmaa kytkeytyvät tiiviisti toisiinsa, sillä ympäristön esteettisyyteen sisältyvän moniulotteisuuden vuoksi myös sen lopullinen merkitys ihmisten

hyvinvoinnille on vaikeasti hahmotettavissa. Lähden lopuksi purkamaan ongelmavyöhytettä tekemällä synteessin siitä, mitä ympäristön esteettinen laatu voisi tekemieni huomioiden perusteella tarkoittaa. Tältä pohjalta tulee paremmin ymmärrettäväksi myös se, miksi esteettisellä laadulla on oletettavasti huomattavia hyvinvointiin kohdistuvia vaikutuksia. Aivan lopuksi palaan vielä lyhyesti kysymykseen siitä, kuinka esteettisen laadun tuottamista kaupunkisuunnittelussa voisi edistää.

Tähänastisen perusteella on selvää, että kaupunkiympäristön esteettistä laatua ei voi tyhjentävästi analysoida arkkitehtuurin, rakennustaitteen tai kaupunkirakentamisen taiteen avulla, vaikka toki näillä ilmiöillä on oma osansa kaupunkiympäristön estetiikassa ja esteettisessä kokemisessa. Juuri esteettisen laadun ”kriteerittömyys” erottaa esteettisen taitteesta ja esteettisen laadun taiteellisesta laadusta. Kaupunkiympäristön esteettinen laatu perustuu ihmiselle ominaiseen tapaan kokea ympäristöään esteettisesti, ja tällaista kokemista on mahdotonta sitoa minkään yhteiskunnallisen instituution tai organisaation alaisuuteen. Ympäristön esteettinen kokeminen on hyvin laaja-alainen ilmiö, eikä se rajoitu pelkästään rakennus- ja maisemataiteeseen tai muihin institutionaalisesti kanonisoitujen kulttuuristen entiteettien konkreettisiin ilmentymiin, joita ”viralliset” kulttuurimaisemat ja -ympäristöt edustavat.

Ympäristön esteettisessä kokemisessa sekä paikallisuus että ajallisuus ovat keskeisiä, ja ympäristön esteettisyyden voikin nähdä liittyvän oleellisesti identiteettikysymyksiin. Juuri ympäristön esteettisyyden kautta koemme tiettyä yhteenkuuluvuutta ympäristöön niin sosiaalisen, paikallisen kuin ajallisen ulottuvuuden osalta: kokiessamme ympäristöä esteettisesti ymmärrämme lopulta paremmin omaa olemassaoloamme eli sitä, keitä olemme, mistä tulemme ja mihin olemme matkalla. Näin ollen kaupunkiympäristön esteettinen laatu liittyy siihen, kuinka koemme jonkin tietyn ympäristön omaksemme ja kuinka jokin tietty ympäristö meitä ”puhuttelee”. Esteettisesti laadukas ympäristö on sellainen, joka mahdollistaa kulttuurisen itseymmärryksemme kehittymisen – eräänlaisen hermeneuttisen reflektion. Esteettisesti laadukas ympäristö ei tämän näkemyksen mukaan ole pelkästään (visuaalisesti) kaunis ja sen takia aistejamme miellyttävä. Tämä ei tarkoita sitä, että esteettisesti laadukas ympäristö ei olisi kaunis: esteettinen laatu voi kyllä

ilmetä aistimellisena kauneutena, mutta käsitteen ”esteettinen laatu” on nimenomaan tarkoitus kiinnittää huomiota kauneuden kokemisen taustalla oleviin, kulttuurisidonnaista kokemusta implisiittisesti määrittäviin rakenteisiin eli erilaisiin kulttuurisiin konnotaatioihin.

Ympäristön esteettisyys on tietystä mielessä arvo itsessään, mutta ennen kaikkea ympäristön esteettisyydessä on kyse siitä, kuinka muut meille keskeiset arvot ja päämäärät – lähtökohtaisesti ei-esteettiset – ilmenevät jokapäiväisessä elinympäristössämme. Mitään monoliittista arvokokonaisuutta ei kuitenkaan ole olemassa, ja ”meille keskeiset arvot” viittaakin siihen monenkirjavaan ja jatkuvan muutoksen alla olevaan arvopohjaan, joka ylipäänsä mahdollistaa ympäristön esteettisyydestä ja esteettisestä laadusta käydyn keskustelun. Esteettinen laatu on tällöin erittäin keskeinen tekijä hyvinvointia edistävän ympäristön tuottamisessa, sillä esteettisesti laadukas ympäristö tarkoittaa omaksi ja arvokkaaksi koettua ympäristöä, joka puolestaan luo puitteet merkitykselliselle ja arvokkaalle elämälle. Tätä puolestaan voi pitää inhimillisen hyvinvoinnin korkeimpana muotona.

Kun lähtökohdaksi otetaan edellä kuvailtu käsitys ympäristön esteettisyydestä ja esteettisestä laadusta, voidaan aiheellisesti kysyä, millainen ympäristölainsäädäntö tukee parhaiten ympäristön esteettisyyden tavoittelua ja edistämistä, ja kuinka esteettisyyttä ja siihen vaikuttavia osatekijöitä tulisi eritellä lainsäädännön tasolla. Ensinnäkin jos esteettisessä laadussa on kyse enemmän reflektiivisestä prosessista kuin staattisista ja ennalta määritettävistä arvoista, normiperusteiseen laatuajatteluun perustuva ympäristölainsäädäntö ei välttämättä ole kovinkaan tehokas ja tarkoituksenmukainen tapa esteettisen laadun tuottamiseksi. Toiseksi maankäyttö- ja rakennuslaissa ei ole kovinkaan tarkasti määritelty ympäristönkäytössä huomioitavien esteettisten tekijöiden ja arvojen luonnetta, vaan siinä turvaudutaan merkitykseltään hyvin laajoihin kattokäsitteisiin, joiden yksityiskohtaisen ja tapauskohtaisen sisällön tunteminen edellyttää käytännössä asiantuntijatasoista osaamista.

Normiperusteiseen laatuajatteluun tukeutuvan esteettisen ohjaamisen ja kontrollin ongelmana voikin pitää juuri asiantuntijalähtöisyyttä ja normikeskeisyyttä: lainsäädännössä keskeisiä ovat erilaisten asiantuntijoiden määrittämät tavoitteet ja päämäärät, eivät niinkään ne käytännöt

ja prosessit, joiden kautta näitä tavoitteita ja päämääriä luodaan, edistetään ja mahdollisesti uudistetaan. Ympäristölainsäädännön normit eivät juurikaan ota kantaa siihen, kenellä on lopullinen valta ja oikeus määrittää suunnittelun tavoitteiden ja päämäärien yksityiskohtainen sisältö suunnitteluprosessin edetessä – näin siis vaikka lainsäädäntöä uusittaessa suunnitteluprosessia on pyritty kommunikatiivisen suunnitteluhanteen hengessä avaamaan (ks. esim. Puustinen 2006, 15). Tämä on ongelmallista erityisesti ympäristön esteettisen ulottuvuuden kannalta, sillä ympäristön esteettisen kokemisen kannalta tietty omakohtaisuus ja käyttäjälähtöisyys näyttäisivät olevan välttämättömyyksiä (käyttäjälähtöisyydestä ja käyttäjien osallistumisen mahdollisuuksista tarkemmin ks. Mattilan artikkeli tässä teoksessa). Vaikka ympäristönkäytön suunnitteluprosessi on kiistatta hyvin monimutkainen kokonaisuus, jossa asiantuntevilla ammattiosajilla on oma keskeinen asemansa, asiantuntijälähtöisyys ei voi olla itseisarvo. Uudenlaisen, suunnittelun tavoitteiden ja päämäärien osalta läpinäkyvän keskustelukulttuurin luominen onkin perusteltua ja hedelmällistä myös hyvinvointia edistävän, esteettisesti laadukkaan ympäristön tuottamisen kannalta.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Arkkitehtuurimuseon tiedote. www.mfa.fi/lehdistotiedote?lid=26591169
von Bonsdorff, Pauline 1998: *The Human Habitat. Aesthetic and Axiological Perspectives*. International Institute of Applied Aesthetics, Lahti.
- Burman, Christian & Säätelä, Simo 1991: Rakennetun asuinympäristön laatutaso. Suom. Salmela, Pia. Teoksessa *Rakennetun ympäristön kauneus ja laatu. Esteettisesti ja laadullisesti korkeatasoinen fyysinen ympäristö ja uudet suunnittelutekniikat*. Osa 1. VTT Tiedotteita 1234. Valtion teknillinen tutkimuskeskus (VTT), Espoo.
- Ekroos, Ari 1995: *Kauneus ja rumuus ympäristöoikeudessa*. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Ekroos, Ari & Majamaa, Vesa 2005: *Maankäyttö- ja rakennuslaki*. Toinen laitos. Edita Publishing, Helsinki.
- Forss, Anne-Mari 2010: *Paikan estetiikka*. Gaudeamus, Helsinki.
- Ilmonen, Mervi 1993: Suomalaisuuden myytit kaupungissa. Teoksessa *Kaupunkikulttuuriin! Toimittaneet Tuukka Haarni ja Liisa Knuuti*. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja C17. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.

- Hallituksen esitys Eduskunnalle rakennuslainsäädännön uudistamiseksi (HE 101/1998). www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1998/19980101
- Helsingin kaupunki: Etu-Töölön korjaustapaohjeet. Helsingin Kaupunkisuunnitteluvirasto ja Rakennusvalvontavirasto. http://www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/esitteet/etu_toolo_korjaustapaohje.pdf
- Helsingin kaupunginmuseo: Helsinki kehyksissä. www.hel.fi/hel2/kaumuseo/kehyksissa/kluuvi/makkaratalo_2.html
- Maankäyttö- ja rakennuslaki (1999/132). www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132
- Mattila, Hanna 2003: Vuorovaikutteinen suunnittelu ja kaupunkisuunnittelun esteettinen asiantuntemus. – *Yhdyskuntasuunnittelu* 41, 2003:2, s. 55–71.
- Mattila, Hanna 2006: Puutarhakaupunki utopiana. Teoksessa *Paradokseja paratiisissa*. Toimittaneet Arto Haapala ja Mia Kunnaskari. Kansainvälinen soveltavan estetiikan instituutti, Lahti.
- Mattila, Hanna 2007: Kaupungin estetiikka kommunikatiivisen suunnittelun ongelmana. Lisensiaatintyö. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Mattinen, Maire 1987: Rakennussuojelu kaupunkisuunnittelun lähtökohdaksi. Teoksessa *Rakennussuojelu*. Toimittaneet Jussi Rautsi ja Kaija Santaholma. Ympäristöministeriön Kaavoitus- ja rakennusosaston tiedotus. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Nikula, Riitta 1993: Kaupunki taideluomana. Teoksessa *Kaupunkikulttuuriin!* Toimittaneet Tuukka Haarni ja Liisa Knuuti. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja C17. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Norvasuo, Markku 1991: Johdanto. Teoksessa *Rakennetun ympäristön kauneus ja laatu. Esteettisesti ja laadullisesti korkeatasoinen fyysinen ympäristö ja uudet suunnittelutekniikat*. Osa 1. VTT Tiedotteita 1234. Valtion teknillinen tutkimuskeskus (VTT), Espoo.
- Nyman, Kaj 2008: *Arkkitehtuurin kadotettu kieli*. Multikustannus, Helsinki.
- Passinmäki, Pekka 2002: *Kaupunki ja ihmisen kodittomuus*. Eurooppalaisen filosofian seura, Tampere.
- Puustinen, Sari 2006: *Suomalainen kaavoittajaprofessio ja suunnittelun kommunikatiivinen käänne. Vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat ja mahdollisuudet suurten kaupunkien kaavoittajien näkökulmasta*. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja A34. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Rakennusperinto.fi. Kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteitä. www.rakennusperinto.fi/kulttuuriymparisto/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto
- Staffans, Aija 1991: Asuinympäristön laadun arviointi Pohjoismaissa. VTT Tiedotteita 1286. Valtion teknillinen tutkimuskeskus (VTT), Espoo.
- Stenros, Helmer & Aura, Seppo 1987: *Aika, liike ja arkkitehtuuri: tutkimus ajan ja liikkeen merkityksestä arkkitehtuurissa ja ympäristösimulaattorin käytöstä suunnittelun apuvälineenä*. Amer Group, Helsinki.
- Syrjänen, Olavi 1999: *Harkintavalta kaavoituksessa ja rakentamisessa*. Rakennustieto Oy, Helsinki.
- Tuovinen, Pentti 1991: Ympäristönkuvan ja siihen liittyvien merkitysten analysointimetodista. Teoksessa *Ympäristön kokeminen ja havainnollistaminen. Esteettisesti ja laadullisesti korkeatasoinen fyysinen ympäristö ja uudet suunnittelutekniikat*. Osa 2. VTT Tiedotteita 1235. Valtion teknillinen tutkimuskeskus (VTT), Espoo.

- Uimonen, Laura 2006: Kaupunki liikkumisen kertomuksena. Teoksessa *Mobiiliestetiikka*. Toimittaneet Arto Haapala ja Ossi Naukkarinen. Kansainvälisen soveltavan estetiikan instituutti, Lahti.
- Vuorela, Pertti 1991: Rakennetun ympäristön suunnittelun johtavista periaatteista Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa *Rakennetun ympäristön kauneus ja laatu. Esteettisesti ja laadullisesti korkeatasoinen fyysinen ympäristö ja uudet suunnittelu-tekniikat*. Osa 1. VTT Tiedotteita 1234. Valtion teknillinen tutkimuskeskus (VTT), Espoo.

Esteettisen jalanjäljen jäljillä

Ossi Naukkarinen

Johdanto

Elämme keskellä maailmanlaajuisia ympäristöongelmia. Vaikka tutkijat ja poliitikot eivät ole päässeet yksimielisyyteen läheskään kaikista yksityiskohdista, päähaasteet ovat selvillä. Ihmisiä on enemmän kuin koskaan aikaisemmin, ja osa meistä kuluttaa luonnonvaroja niin paljon, että se muuttaa lähes kaikkien elävien olentojen elinolosuhteita – usein huonompaan suuntaan. Siitä, miten ilmaston lämpeneminen tulee vaikuttamaan maailman eri osiin ja missä määrin ihmiset ovat vastuussa siitä, ei ole tarkkaa tietoa. Se kuitenkin tiedetään, että ihmiset ovat jo nyt saastuttaneet ja kuluttaneet suuria osia maapallosta. Geologit ovat alkaneet pohtia, onko planeettamme siirtynyt kokonaan uuteen aika-kauteen, antroposeeniin¹, jota leimaa ihmisen ennennäkemätön vaikutus kokonaisuuteen.

Myös estetiikassa on käsitelty monia ympäristökysymyksiä. Ympäristöestetiikan varhaiset edeltäjät kuten Henry David Thoreau, Aldo Leopold, Reino Kalliola ja Yrjö Kokko sekä erityisesti heidän nykyiset perillinsensä kuten Arnold Berleant (mm. 2005), Allen Carlson (mm. 2000), Ronald Moore (2008), J. Douglas Porteous (1996) ja Yrjö Sepänmaa (mm. 1986 ja 1994) ja monet muut ovat todenneet, että hyvän ympäristön yksi keskeinen piirre on sen esteettinen arvo, joka ei ole riippumaton ympäristön muista arvoista, ja kun ympäristöä suojellaan, täytyy kiinnittää huomiota

¹ Esim. Zalasiewicz, Williams, Haywood & Ellis (2011).

myös sen esteettisiin ulottuvuuksiin. Luonto ja muut ympäristöt tarvitsevat huolenpitoa, joka edellyttää ympäristöjen moniulotteista ymmärtämistä. Ymmärtäminen vahvistaa suojelumotivaatiota, mutta ymmärrys on vajavaista, jos siitä puuttuu esteettinen taso.

Eri kirjoittajien välillä on suuria eroja sen suhteen, miten he ymmärtävät luonnontieteellisen tutkimustiedon ja vapaan mielikuvituksen sekä kauneuden ja muiden esteettisten arvojen aseman tässä keskustelussa. Mikä on paras tapa lähestyä ympäristöä esteettisesti? Onko ympäristöestetiikka aivan toisenlaista kuin taiteen estetiikka vai onko niissä yhteisiä piirteitä? Miten eri ympäristöestetikot näihin kysymyksiin suhtautuvatkin, he ovat perillä todellisista ja potentiaalisista ympäristöongelmista yhtä hyvin kuin muutkin. Silti useimmat heistä eivät ole käsitelleet ongelmia pääteemanaan tai yrittäneet löytää ratkaisuja niihin, vaan he ovat kenties olleet kiinnostuneempia filosofisista kysymyksistä kuten siitä, mitä käsite ”ympäristö” tarkoittaa tai mitä on luonnon kauneus. Tällaiset filosofiset kysymykset ovat tärkeitä, mutta niihin keskittyttäessä ekologiset ja muut ympäristöongelmat saattavat helposti jäädä jonkinlaiseksi taustakumukseksi.

Kun globaalit ympäristöongelmat ovat viime vuosina muuttuneet yhä vakavammiksi ja niistä tiedetään entistä enemmän, ympäristöestetikot ovat alkaneet käsitellä niitä suuremmin ja rakentaa vahvempia yhteyksiä ympäristöestetiikan ja muun ympäristökeskustelun välille. Yksi tärkeä kysymys näissä pohdinnoissa on, miten esteettinen lähestymistapa voi auttaa ympäristön suojelua. Eugene C. Hargroven kirja *Foundations of Environmental Ethics* käsiteli tätä problematiikkaa jo vuonna 1989, ja viime vuosina filosofit Emily Brady (2003, 225–260), Sheila Lintott (2006), David W. Orr (2002) ja Yuriko Saito (2007a) ovat pohtineet, miten esteettiset arvot pitäisi ymmärtää nykytilanteessa.² He näkevät karkeasti katsottuna kaksi vaihtoehtoa: esteettiset arvot kiihdyttävät ympäristöongelmia ”kulutusestetiikan” voimistuessa, tai ne voivat auttaa löytämään ympäristöystävällisempiä toimintatapoja korostamalla ”vihreää” tai ”ympäristöystävällistä” estetiikkaa. Molemmissa vaihtoehdoissa

2 Muista viimeaikaisista julkaisuista, joissa yhdistetään ongelmalähtöinen ympäristökeskustelu, ympäristöestetiikka ja joskus myös taide, mainittakoon Blanc (2012), Drenthen & Keulartz (2014), Morton (2007), Naukkarinen (2003, 2007 ja 2008), Simus (2008) ja Spaid (2002).

esteettiset arvot nähdään tärkeinä toimintaa motivoivina tekijöinä, ja koska ne ohjaavat toimintaa, ne vaikuttavat sitä kautta myös ympäristön tilaan. Analysoin tuonnempana erityisesti Saiton ajatuksia.

Olisi kaikkien kannalta toivottavaa, että ympäristöystävällinen esteetiikka pääsisi vähitellen voitolle. Silloin estetiikkaa tai esteettisyyttä ei voisi nähdä autonomisena kulttuurin alueena, vaan se limittyisi muihin kulttuuris-käsitteellisiin alueisiin ja keskusteluihin kuten ekologiaan, ekonomiaan ja politiikkaan. Estetiikalla voisi kuitenkin olla oma roolinsa tässä laajemmassa keskustelussa; limittymisen ei tarvitsisi tarkoittaa täydellistä sekoittumista. Tätä roolia voi selventää käyttämällä hyväksi Frank Sibleyn jo 1950-luvun lopussa esittämiä huomioita siitä, että esteettinen lähestyminen asioihin on tyypillisesti säännötöntä, tapauskohtaista (partikulaaria) ja se on sidoksissa henkilökohtaisiin havaintokokemuksiin arvioitavista asioista. Kehittelen näitä huomiota tuonnempana ja yhdistän ne muutamiin Nelson Goodmanilta omaksumiini ajatuksiin ns. esteettisen symptomeista. Jos esteettinen suhtautuminen ympäristöihin on Sibleyn ja Goodmanin kuvaaman kaltaista, sen huomioiminen esimerkiksi poliittisessa ja taloudellisessa kontekstissa aiheuttaa päänvaivaa, sillä niissä operoidaan yleistyksillä ja mitattavilla suureilla eikä painoteta henkilökohtaisen havaintokokemuksen merkitystä. Tärkeytensä takia esteettisyys kuitenkin pitäisi pystyä ottamaan huomioon: jos ja kun ympäristön esteettinen laatu vaikuttaa elämisen laatuun, esteettisyyden käsittelyä ei pitäisi sivuuttaa missään, missä vaikutetaan ympäristön tilaan.

Tarkoitukseni on kartoittaa mahdollisuuksia sisällyttää vahva esteettinen näkökulma nykyiseen ongelmalähtöiseen ympäristökeskusteluun. Painotan erityisesti esteettisen jalanjäljen käsitettä, ja esittelen sen työkaluna, jonka avulla voi korostaa esteettisyyden merkitystä irrottamatta sitä muista ympäristön kannalta tärkeistä näkökohdista.³

3 Tietääkseni esteettisen jalanjäljen käsitettä ei ole juuri analysoitu tutkimussuuntautuneissa julkaisuissa, vaikka vastaavaa englanninkielistä sanaparia *aesthetic footprint* joskus näkeekin käytettävän kevyemmässä kirjoittelussa. Ks. esim. <http://www.dailyscoff.com/?p=198> tai <http://www.examiner.com/x-3237-Winter-Park-Examiner-y2009m7d13-The-ArtsHub-expands-Orlandos-art-scene> (ladattu 5.1.2015). Lyhyt oma tekstini aiheesta on Naukkarinen (2009), ja pitempi englanninkielinen artikkeli, josta tämä teksti on suomenkielinen versio, on Naukkarinen (2011). Yhdysvaltalainen filosofi Jonathan Maskit on käsitellyt hieman samantyyppistä problematiikkaa, mutta eri terminologialla artikkelissaan Maskit (2011).

Esteettinen jalanjälki

Esteettisen jalanjäljen voi määritellä minkä tahansa teon tai toiminnan esteettiseksi vaikutukseksi ympäristöön. Se on toiminnan esteettinen kokonaisvaikutus. Miten T-paidan ostaminen Helsingistä vaikuttaa ympäristöön Intian tai Pakistanin puuvillaviljelmillä? Miten se vaikuttaa mihin tahansa ympäristöön milloin ja missä tahansa? Millaisen jäljen paidan valmistus, markkinointi ja käyttö jättävät maailmaan ja siihen, miten havaitsemme maailman esteettisesti jossakin tilanteessa?

Esteettisen jalanjäljen käsite viittaa korostetusti toiminnan esteettiin vaikutuksiin eikä eettisiin, taloudellisiin, ekologisiin tai joihinkin muihin vaikutuksiin – vaikka nämä muutkin vaikutukset ovat tietenkin tärkeitä eivätkä täysin erillisiä esteettisistä. On selvä, että millä tahansa teolla on monenlaisia vaikutuksia tai ehkä pikemminkin jonkinlainen vaikutusryhmä. Jos ostan auton ja käytän sitä, se tarkoittaa rahan ja luonnonvarojen – eri puolilta maailmaa hankittujen teräksen ja öljyn – käyttöä, se ei vaikuta vain omaan elämäni ja lähiympäristöni vaan myös muihin eliöihin ja kaukasiinkin paikkoihin. On olemassa hyviä käsitteellisiä välineitä arvioida ekologisia ja materiaalisia vaikutuksia kuten ekologinen jalanjälki ja MIPS (*Material Input Per Unit of Service*).⁴ Tällaiset analyysivälineet ovat erittäin hyödyllisiä, mutta ne eivät kuitenkaan huomioi toiminnan esteettisiä vaikutuksia.

Esteettinen vaikutus tarkoittaa sitä, miten toiminta vaikuttaa sekä ympäristöihin että siihen, miten ihmiset niitä aistinvaraisesti ja esteettisesti kokevat (tai voivat kokea). Vaikutus voi olla positiivinen tai negatiivinen: T-paita voi auttaa minua näyttämään paremmalta muiden silmissä, mutta mitä tapahtuu puuvillaviljelysten tai vaatevalmistajien ympäristöille? Uusi auto voisi olla hienon näköinen ja hyvä ajaa, mutta onko se esteettisesti negatiivisen vaikutuksen arvoinen, jota öljy-, muovi- ja kaivosteollisuuden eri muodot aiheuttavat maisemille jossakin päin maailmaa? Yksi T-paita tai auto ei vaikuta paljoakaan, mutta ne on syytä ymmärtää osiksi paljon laajempia materiaali- ja energiavirtoja. Olennainen kysymys

4 Näistä esim. <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/glossary/> sekä <http://www.factorio-institute.org/terms.html> (5.1.2015).

on, mitä tapahtuu, kun ihmiset ostavat tuhansia ja miljoonia tehokasvatetusta puuvillasta halpatuotannossa valmistettuja paitoja?

On arvioitava, ovatko positiiviset vaikutukset merkittävämmät kuin negatiiviset. Päämääräkseen voi kenties asettaa toiminnan, joka ei David W. Orrin sanoja mukaillen ”aiheuta inhimillistä tai ekologista rumuutta”, ei missään eikä milloinkaan (Orr 2002, 4). Tässä ”kauneus” ja ”rumuus” kannattaa ymmärtää hyvin laajasti jonkinlaiseksi esteettiseksi positiivisuudeksi tai palkitsevuudeksi ja negatiivisuudeksi tai palkitsemattomuudeksi. Yleispäteviä kriteerejä niille on turha määritellä. Näin siksi, että esteettisesti positiiviset tai palkitsevat asiat eivät kaikkien mielestä ja aina ole kauniita, vaan ne voivat olla vaikkapa yleviä tai kiinnostavalla tavalla rumiakin.

Jos on syytä uskoa, että toiminta aiheuttaa enemmän negatiivisia kuin positiivisia esteettisiä ympäristövaikutuksia, sitä on vältettävä. Miksi? Ensinnäkin siksi, että ihmisillä on taipumus suojella esteettisesti hyviä ympäristöjä ja pitää niistä parempaa huolta kuin huonoista. Kenties kuuluisin esimerkki tästä toimintaperiaatteesta on yhdysvaltalaisen Yellowstonen kansallispuiston perustamisprosessi, jossa esteettisillä arvoilla oli merkittävä rooli (Hargove 1989, 92–93). Suuri osa ihmisistä noudattaa samaa periaatetta kotonaan: teemme kodistamme haluamamme oloisen ja huolehdimme siitä. Tästä syystä olisi hyvä toimia niin, että mahdollisimman monet ympäristöt muuttuisivat esteettisesti mahdollisimman positiivisiksi ja että ne säilyisivät pilaamattomina. Toiseksi voidaan ajatella, että ”esteettinen hyvä” tai esteettinen positiivisuus on itseisarvo eikä ainoastaan ympäristön suojelun väline tai motivaatio-tekijä. Sellaista toimintaa, jolla on esteettisesti negatiivisia vaikutuksia paikallisesti mutta merkittäviä positiivisia vaikutuksia muualla, tulisi suosia. Se on tärkeämpää kuin paikallisesti positiivinen mutta globaalisti negatiivinen tai vähävaikutuksinen toiminta.

On myös arvioitava, onko toiminnan tai tuotteen esteettinen jalanjälki maantieteellisesti ja ajallisesti suuri vai pieni. Kun teen jotakin tässä ja nyt, vaikuttaako se ympäristön esteetisiin ulottuvuuksiin monissa paikoissa ja pitkän aikaa vai vain hyvin paikallisesti ja ohimenevästi? Ekologisen jalanjäljen on syytä olla pieni, mutta esteettisen jalanjäljen kohdalla tämä ei ole yhtä yksioikoista. Jos esteettinen jalanjälki on

positiivinen, sen on kenties hyvä olla iso, mutta jos se on negatiivinen, pieni on parempi.

Entä onko jalanjälki syvä vai matala, eli vaikuttaako toiminta ympäristön esteettisyyteen voimakkaasti vai vain vähän? Talonrakennushankkeen esteettinen jalanjälki on syvä ja suuri, ja siinä on todennäköisesti sekä positiivisia että negatiivisia puolia. Se ei muuta ainoastaan rakennuspaikkaa ja sen lähiympäristöä, vaan myös ympäristöjä, joista rakennusmateriaalit on saatu. Muutos on voimakas ja pitkävaikutteinen, ja sen luonteeseen vaikuttaa olennaisesti jo päätös siitä, mihin rakennus sijoitetaan. Talo voi näyttää upealta, mutta jos se sijaitsee paikassa, johon pääsee vain omalla autolla, se lisää ilmansaasteita ja haittaa ympäristöä, todennäköisesti myös esteettisesti.

Pyrkiminen esteettiseen kokonaisuuteen siten, että saadaan aikaan suuria, syviä ja positiivisia esteettisiä jalanjälkiä, saattaa estää lyhytnäköisiä ratkaisuja, jotka tarjoavat väliaikaista esteettistä mielihyvää jossakin, mutta vähentävät sitä toisaalla. Jos toiminnalla ei aiheuteta esteettisesti huonoa ympäristöä, se lisää väistämättä esteettistä hyvinvointia. Usein tällainen toiminta on myös ekologisesti kestävämpää kuin sellainen, jossa toisaalle sijoittuvat negatiiviset esteettiset vaikutukset jätetään kokonaan huomiotta. Hyvään esteettiseen ympäristöön pyrkiminen ja huonon välttäminen voi vähentää materiaalien käyttöä. Se ei kuitenkaan ole automaattista, ja tätä avaan myöhemmin lisää.

On joka tapauksessa helppo nähdä, että näin hahmoteltuna esteettisen jalanjäljen käsite herättää kiinnostavia lisäkysymyksiä. Ensinnäkin kuka voi sanoa ja millä perusteella, millainen jalanjälki on esteettisesti positiivinen ja kenelle? Kysymykseen ei ole yleispätevää vastausta. On ihmisiä, jotka esteettisessä mielessä aidosti pitävät teollisuusympäristöistä, vaikka ne ovat usein ympäristölle haitallisia ja useimpien mielestä ne ovat myös esteettisesti epämiellyttäviä. Ja kuten sanottu, joidenkin mielestä jopa äärimmäisen rumat asiat voivat joissakin tilanteissa olla esteettisesti positiivisia. Keskusteluun esteettisistä kysymyksistä kuuluu se, ettei tiukassa mielessä pystytä todistamaan, onko jokin mielipide oikea tai väärä. Voidaan antaa hyviä perusteluja näkemyksille, mutta se on eri asia kuin niiden oikeaksi todistaminen. Esteettistä jalanjälkeä ja sen laatua ei voi mitata samalla tavalla kuin ekologista jalanjälkeä, mutta

sitä voi arvioida ja siitä voi keskustella. Loppujen lopuksi on kysyttävä, onko edes hyviä perusteita ajatella, että iso, syvä ja positiivinen esteettinen jalanjälki on hyvä tavoite? Joskus voi olla parempi tavoitella hyvin pientä, mahdollisimman huomaamatonta esteettistä jalanjälkeä. Lisäpohdintoja aiheuttavat digitaaliset ympäristöt, joissa nykyisin vietämme suuren osan ajastamme: onko niiden estetiikka radikaalisti erilaista kuin muiden ympäristöjen vai onko kyse vain kokonaisympäristön estetiikan yhdestä variaatiosta?

Tärkeintä on kehittää välineitä, joilla huomio ohjataan tällaisiin esteettikan kannalta väistämättömiin kysymyksiin, sillä kaikella toiminnalla on myös esteettisiä vaikutuksia ympäristöön. Jos oletetaan, että ympäristön esteettiset piirteet vaikuttavat hyvinvointiin ja motivoivat myös ympäristönsuojelua, ne on syytä ottaa huomioon. Vaikka esteettisistä piirteistä ei olisi helppo päästä yksimielisyyteen, jätämme väistämättä esteettisiä jalanjälkiä, joiden luonne olisi hyvä ymmärtää ainakin tapauskohtaisesti. Jos on mahdollista, että jokin toiminta pilaa jonkin ympäristön esteettisesti – vaikkei tuhoaisi sitä esimerkiksi saastuttamalla – olisi syytä ymmärtää, mistä on kyse. Sitä, mikä on esteettisesti hyvää, mikä huonoa, positiivista tai negatiivista, ei pitäisi jättää ympäristökeskusteluissa käsittelemättä, koska silloin jätetään käsittelemättä yksi tärkeä ympäristön ja ihmisten hyvinvoinnin ulottuvuus. Juuri tätä ajan takaa vahvan esteettisen näkökulman herättämisellä: se on esteettisiin kysymyksiin kuten kauneuteen ja rumuuteen kohdistuvaan aktiiviseen keskusteluun ja pohdiskeluun kannustamista ilman mihinkään tiettyyn yleispätevään esteettisyyden määrittelyyn sitoutumista.

Mielenkiintoinen kysymys on myös, miten voi esteettisesti arvioida jotakin, jota ei ole itse omin aistein kokenut? Jotakin, joka täytyy vain kuvitella? Etymologisesti ajatellen sana ”esteettinen” viittaa nimenomaan henkilökohtaisiin aisti-, havainto- ja tunnekokemuksiin – mutta esteettisen jalanjäljen idea usuttaa arviomaan sitä, miten jokin toiminta vaikuttaa esteettisesti ympäristöön missä tahansa. On mahdotonta mennä kaikkialle omin aistein toteamaan, miten oma toiminta on ympäristön esteettisyyteen vaikuttanut. On vain kuviteltava. Mutta tämä on hyvin lähellä sitä, mitä teemme jatkuvasti: suunnittelemme ja kuvittelemme esteettisiä objekteja ja kokonaisia ympäristöjä. Ideoimme puutarhoja

mielessämme, ajattelemme etukäteen miten pukeutua päivälliselle, ta-
juamme minkälainen koti täysin sanoista luodulla romaanihenkilöllä
on. Joskus suunnitelma ja sen toteutus ovat kaukana toisistaan, mutta on
aivan yhtä mahdollista, että onnistumme jo etukäteen luomaan itsellem-
me hyvän kuvan siitä, mikä toteutetaan vasta myöhemmin tai jostakin
sellaisesta, jota emme itse pääse koskaan kokemaan. Tällainen kuvittelu-
kyky on tavallinen, ja juuri sitä joudutaan käyttämään myös esteettisiä
jalanjälkiä pohdittaessa. Mielikuvituksen käyttö ei liity vain satumaisten
fiktiiivisten asioiden hahmotteluun vaan on osaa arkipäiväistä ajattelua.

Ajateltaessa esteettisyyttä ensimmäiseksi tulee usein mieleen jotakin
paikallista – tässä ja nyt -asioita, jossakin tietyssä paikassa sijaitsevia
taideteoksia tai tiettyjä maisemia. Tällainen asenne ei kuitenkaan riitä.
Koska muussakin nykyaikaisessa ympäristökeskustelussa lähdetään sii-
tä, että teot, objektit ja organismit ovat mukana laajoissa, viime kädessä
globaaleissa verkostoissa ja vuorovaikutussuhteissa, myös ympäristö-
estetiikan tulisi kytkeytyä tällaiseen ajatteluun. Se ei tarkoita, että hen-
kilökohtaiset esteettiset kokemuksemme eivät tapahtuisi paikallisesti ja
partikulaarisia olosuhteita korostaen vaan sitä, että mitä tahansa teem-
mekin, se voi vaikuttaa omiin ja muiden paikallisiin ja partikulaareihin
ympäristökokemuksiin myös muualla ja muina aikoina.

Esteettisen jalanjäljen käsite sopii hyvin korostamaan yllä esiteltyjä
ajatustapoja. Sitä on kuitenkin valaisevaa verrata myös toisiin, lähellä
oleviin käsitteellisiin malleihin, ja seuraavissa luvuissa suhteutan sitä
Yuriko Saiton huomioihin ns. vihreästä estetiikasta.

Vihreä estetiikka

Käsitellessään ”vihreää estetiikkaa” (*green aesthetics*) kirjassaan *Every-
day Aesthetics* yhdysvaltalaisen filosofin Yuriko Saiton lähtökohtana on
näyttää ”esteettisyyden voima, joka vaikuttaa asenteisiimme ja toiminn-
taamme, joskus määräävällä tavalla” (Saito 2007a, 55).⁵ Hän ei väitä, että

5 Kaikki sitaattisuomennotukset teoksista, joiden kohdalla ei lähdeluettelossa mainita kääntäjää, ovat omiani.

esteettisyys olisi ainoa tai edes tärkein toimintaan vaikuttava seikka, mutta on helppo olla samaa mieltä, että se on yksi hyvin tärkeä tekijä. Kaikki ostavat vaatteita, sisustavat kotinsa, käyvät parturissa ja tekevät lukemattomia muita asioita ainakin osittain esteettisistä syistä.

Ongelmallista on, että usein esteettisesti motivoitunut toiminta on ympäristön kannalta haitallista. Syynä on esimerkiksi se, että esteettiset valinnat voivat kuluttaa paljon energiaa ja materiaaleja, jotka täytyy tuottaa jollakin tavalla, usein jonkin ekosysteemin hyvinvoinnin kustannuksella. Lisäksi käytetyt materiaalit voivat olla myrkyllisiä tai muuten haitallisia. Arkielämässä esteettisesti motivoituneen toiminnan haitalliset ekologiset vaikutukset tulevat esiin, kun halutaan golfkenttämäisiä nurmikointa, harvinaisista puulajeista tehtyjä huonekaluja tai hohtavan valkoista paperia kierrätyspaperin sijaan – nämä ovat Saiton esimerkkejä, mutta myös suuret autot kuluttavat paljon polttoainetta ja vaatteiden ja ruoan huoleton kuluttaminen syö luonnonvaroja.

Vihreän estetiikan tehtävä on osoittaa ihmisille, miten heidän esteettiset arvonsa voivat vaikuttaa ympäristöön haitallisesti. Jos vihreässä estetiikassa onnistutaan, ihmisten esteettiset asenteet voivat muuttua. Joku voi alkaa nähdä golfkenttämäisen nurmikon räikeänä, monotonisena ja typeränä öykkärimäisenä tajuttuaan, kuinka paljon kastelua, kemikaaleja ja mekaanista hoitoa se vaatii, ja oppia esteettisestikin arvostamaan monipuolisempaa ja vähemmän hoitoa vaativaa pihaa.

Ongelmien ja niiden syiden osoittaminen on hyvä alku, mutta tarvitaan myös ratkaisuja. Toisin kuin monet muut Saito yrittää löytää niitä. Käsitellessään erityisesti muotoilua ja kulutustavaroita hän erittelee kolme tapaa, joilla esteettiset arvot voivat liittyä kestävämpään elämäntapaan. (Saito 2007a, 84–103.) Yksi ratkaisu on pitää yllä totuttuja makutottumuksia ja kehittää niiden mukaista mutta ympäristöystävällisempää tuote- ja palvelusuunnittelua. Toisin sanoen ihmiset haluavat edelleen saman näköisiä, tuntuksia, kuuloisia, hajuisia ja makuisia asioita kuin ennenkin, mutta sellaisten asioiden tuottamiseen yritetään löytää teknisiä ja muita ratkaisuja, joilla niistä saataisiin ympäristöystävällisempiä. Silloin ei muutettaisi esteettisiä asenteita ja haluja vaan ainoastaan tapoja tyydyttää niitä. Se ei kuitenkaan aina ole mahdollista. Saito huomauttaa, että esimerkiksi monia vaatteissa käytettyjä värejä on

erittäin vaikea tuottaa ympäristöystävällisesti, ja on kai myönnettävä, että ekologisesti kestävä golf-kenttä on mahdottomuus. Kaiken lisäksi tällainen asenne voi jopa lisätä materiaalista kuluttamista, joka on yksi ympäristöongelmien keskeisistä aiheuttajista. Ihmiset tottuvat siihen, että kaikki esteettiset mielihalut ovat saavutettavissa, koska muotoilijat ja insinöörit löytävät niille joka tapauksessa energia- ja materiaalitehokkaat toteutustavat.

Toinen vaihtoehto on kallistua perinteisen mutta suhteellisen epäsuositun ”ekotyylin” suuntaan ja koettaa opettaa mahdollisimman monet pitämään siitä. Se ei kuitenkaan ole helppoa. Saito siteeraa erästä kirjoittajaa, joka kuvaa tyyliä ironisesti: ”... yksivärisiä ruskeita, kompostoituvia mekkoja ja jäykistä ja valkaisemattomista, mielikuvituksettomista kankaankaistaleista tehtyjä kierrätyspuuvillaisia ekopaitoja, jotka on värjätty ympäristöystävällisillä väreillä; punajuurimehusta tehtyjä huulipunia ja kaurajauhosta tehtyä puuteria; myrkyttömiä ja formaldehydittömiä villapyjamia” (Saito 2007a, 87). Tällaiset tuotteet ovat hyviä ympäristönsuojelun näkökulmasta, mutta harvat pitävät niitä esteettisesti onnistuneina, ja se on yksi syy, miksei niistä ole tullut valtavirtaa. Koska ne myös todennäköisesti pysyvät marginaalissa, ne eivät auta kääntämään tilannetta laajassa mitassa paremmaksi.

Kolmanneksi Saito kysyy, miten objektien ympäristöarvoa (*environmental value*) voitaisiin ilmentää objektien havaittavassa pinnassa (*sensuous surface*) niin, että vaikutelma olisi esteettisesti positiivinen. (Saito 2007a, 88.) Tämä on tärkeää, koska ympäristöarvot eivät yksin riitä muuttamaan asenteita ja toimintatapoja. ”Ympäristöajattelun (*environmentalism*) edistäminen on paljon tehokkaampaa, jos esteettinen houkuttelevuus saadaan yhdistettyä rakenteisiin, tiloihin ja esineisiin, jotka ovat ympäristön kannalta parempia” (Saito 2007b, 207). Nähdäkseni tavoitteena olisi loppujen lopuksi luoda objekteja, tapahtumia ja prosesseja, jotka ovat samanaikaisesti ympäristöystävällisiä ja ”paremman näköisiä” kuin ympäristön kannalta huonommat ratkaisut. Jos tähän päästäisiin, kuluttajat valitsisivat ympäristöystävällisiä tuotteita siksi, että ne ovat ”hyvän näköisiä”. Tämä auttaisi ympäristöä, vaikka kuluttajat olisivat kiinnostuneita vain ja ainoastaan estetiikasta. Saitolaisittain ajateltuna kuluttajien tulisi kuitenkin oppia arvostamaan ”havaittavia pintoja”,

jotka ilmentävät ”ympäristöarvoja”. Samalla heidän täytyisi tuntea, että asiat, jotka ”ilmentävät ympäristöarvoja”, myös tekevät sen esteettisesti positiivisella tavalla – eli mikä tahansa esteettinen houkuttelevuus ei käy. Saitolle ei kelpaa, että tuote on ympäristön kannalta ja esteettisesti hyvä, mutta tavalla, jossa esteettinen houkuttelevuus ei lainkaan ilmennä ympäristöarvoa vaan mahdollisesti jotakin aivan muuta – esimerkiksi juuri perinteistä makua. Saito siis kaipaa näiden kahden arvon jonkinlaista yksilinjaisuutta. Mitä se sitten tarkoittaisi, jos ei perinteisen maun palvelemista uusilla teknisillä ratkaisuilla tai epäsuositun ekotyylin edistämistä?

Saito luettelee arvoja, jotka kulutuskontekstiin sovellettuina auttavat luomaan vihreämpää estetiikkaa ja siten ympäristöystävällisempää käyttäytymistä. Nämä arvot ovat minimalismi (*minimalism*); kestävyys ja pitkäikäisyys (*durability and longevity*); sopivuus, tarkoituksenmukaisuus ja paikkaspesifisyys (*fittingness, appropriateness and site-specificity*); menneen ja nykyisyyden vastakohtaisuuden arvostaminen (*contrast between past and present*); luonnon toimintatapojen havaittavuuden arvostaminen (*perceivability of nature’s function*); terveys (*health*); huolehtiminen ja herkkä asennoituminen (*caring and sensitive attitude*). Minimalismi tarkoittaa mahdollisimman vähien materiaalien käyttöä ja sen näyttämistä ”havaittavalla pinnalla”. Kestävyys ja pitkäikäisyys viittaavat tyylikkääseen ikäänymiseen ja lyhytikäisten tuotteiden vastakohtaan. Sopivuus, tarkoituksenmukaisuus ja paikkaspesifisyys korostavat paikallisuutta ja diversiteettiä ja vastustavat universaalia yksikulttuurisuutta. Menneen ja nykyisyyden kontrastin arvostaminen tarkoittaa historian ja sen eri vaiheiden avointa näyttämistä. Luonnon toimintatapojen havaittavuuden periaate ohjaa etsimään esimerkiksi rakennusratkaisuja, joissa käytetään hyväksi ja näytetään tuulen, vesivirtojen tai kasvien luonnollisia ominaisuuksia: sadevesiä ei ohjata suoraan piilotettuun viemäriverkkoon vaan kerätään näkyvästi talteen. Myös terveys on helppo ymmärtää arkkitehtuurissa terveinä rakennuksina, joissa käytetään luonnonmukaista tuuletusta, valaistusta ja lämmön säätelyä (rakennuksia viilentävät kasvit). Saiton mukaan myös huolehtiminen ja herkkä asennoituminen voidaan ymmärtää esteettisiksi asioiksi, jos ne voidaan nähdä esineiden havaittavassa pinnassa.

Tämä kaikki tarkoittaa, että jos opitaan esteettisesti arvostamaan asioita, jotka ilmentävät minimalismia ja muita juuri mainittuja tekijöitä, saadaan vahva emotionaalinen motivaatio suojella ja ylläpitää tällaisia asioita. Ja jos näin tapahtuu, ollaan lähempänä kestävämpää, ympäristöystävällisempää elämäntapaa. On käytännöllinen ongelma, miten tällaiset arvot saadaan opetettua enemmistölle – jos mitenkään. Mutta on myös filosofisempia ongelmia, joiden kanssa painia.

Yksi tärkeä kysymys on, ovatko Saiton esiin ottamat seikat todella esteettisiä. On täysin selvä, että hänen esittelemänsä asiat ovat vakavan huomion arvoisia. Olen samaa mieltä, että minimalistiset ja kestävät kulutustavarat sopivat edistämään ympäristöystävällisempää elämäntapaa ja siksi ne ovat tervetulleita. Mutta en ole lainkaan varma, onko Saiton lista tarpeeksi esteettispainotteinen, jotta se voisi palvella parhaalla mahdollisella tavalla hänen oman lähtökohtansa – eli sitä, että esteettiset arvot ohjaavat ihmisiä kohtelemaan ympäristöä tietyllä tavalla – ymmärtämistä. Epäilykseni johtuu siitä, että esimerkiksi minimalismi ja kestävyys voidaan käsittää täysin mitattaviksi, ei-esteettisiksi asioiksi. Jotta esteettisen jalanjäljen luonnetta saataisiin valaistua lisää, Saiton ajatuksia on vielä hieman kritisoitava ja täydennettävä.

Esteettinen

Kuvaillessaan, mitä esteettinen on, Saito viittaa asioiden aistinvaraiseen lähestymiseen: ”Sisällytän esteettisen alueelle kaikki reaktiot (*reactions*), joita muodostamme minkä tahansa objektin, ilmiön tai toiminnan aistitavista ja/tai muotoiluominaisuuksista (*sensuous and/or design qualities*)” (Saito 2007a, 9). Hän myös toteaa, että esteettiset reaktiot ja tuntemukset tapahtuvat usein arkisissa tilanteissa, eivätkä ne välttämättä ole erityisen poikkeuksellisia eivätkä aina positiivisia, vaan ne voivat olla yhtä hyvin negatiivisia, melko huomaamattomia tai jopa automaattisia. Saiton käsitys esteettisestä on siis lähellä kreikan kielen *aisthētikos*-sanana käyttöä siinä merkityksessä kuin sitä on estetiikan tieteenalan perinteessä käytetty. Saito samastaa esteettisen lähestymisen mihin tahansa henkilökohtaiseen aistihavaintoon tai -reaktioon.

Tämäntyyppisen ajattelutavan ongelma on, että se tekee esteettisestä hieman liiankin laajan ja epäselvän käsitteen. Tarkempi ja kapeampi käsite on tarpeen, jos verrataan esteettistä lähestymistä esimerkiksi mitataavaan ajatteluun tai esteettistä jalanjälkeä ekologiseen jalanjälkeen. Seuraavat yleiset huomiot esteettisyydestä voivat auttaa tässä: esteettinen lähestyminen edellyttää tyyppillisesti henkilökohtaista aistikokemusta, se on arvottavaa, sille ei ole yleispäteviä sääntöjä, se on selvästi tunteisiin kytkeytyvää ja siinä käytetään tiettyä historiallisesti kehittynyttä terminologiaa eli puhutaan esimerkiksi kauneudesta ja rumuudesta. Saitokaan ei itse asiassa näyttäisi kiistävän näiden luonnehdintojen pitävyyttä, mutta hän ei korosta niiden asemaa esteettisyyttä hahmoteltaessa. Minä taas uskon, että korostaminen auttaa esteettisyyden ymmärtämisessä, erityisesti laaja-alaisen ympäristökeskustelun kontekstissa. Huomioita voi täsmentää myös Frank Sibleyn ja Nelson Goodmanin ajatuksilla.

Sibley tunnetaan parhaiten artikkelistaan ”Esteettiset käsitteet” (1993/1959), mutta hän kehittää samantyyppisiä ajatuksia muissakin teksteissään (Sibley 2001). Häntä kiinnostaa, miten esteettisiä käsitteitä käytetään ja miten ne eroavat muista käsitteistä. Yksi keskeinen ajatus on, että esteettiset käsitteet kuten ”tyyneys”, ”räikeys” tai ”tasapainoisuus” eivät ole säännönmukaisia. Tällä hän tarkoittaa, että vaikka asioiden esteettiset piirteet ovat riippuvaisia ei-esteettisistä eli ne ovat ns. emergenttejä, ”ei-esteettiset ominaisuudet eivät *missään* olosuhteissa ole esteettisten termien käytön loogisesti *riittäviä ehtoja*” (Sibley 1993, 16).⁶ Miksi? Otetaan esimerkiksi tyyneys. On hyvin monia tapoja, joilla yksittäiset kohteet voivat olla tyyneitä ja lukuisia perusteita, joihin vedoten niitä voidaan sellaisiksi kutsua. Tyyneyden piirteitä voidaan listata, mutta se ei auta kovin pitkälle yksittäisten kohteiden arvioimisen tasolla. Monokromaattinen maalaus voi olla tyyne – tai tylsä. Jokaista tapausta on arvioitava erikseen. Objekteilla on ei-esteettisiä piirteitä, jotka kuka tahansa normaalein aistein varustettu ihminen voi nähdä, kuten niiden koko, muoto ja värit, mutta niiden pohjalta ei voida päätellä, että objektin

6 En ota kantaa siihen, ovatko esteettiset käsitteet deskriptiivisiä, arvottavia vai jotakin muuta. Selkeä erittely aiheesta on Bonzon (2009). En myöskään problematisoi käsitteiden ja termien suhdetta, vaan käytän sanoja pitkälti synonyymeinä, vaikka käsite voidaankin teknisemmin ymmärtää termin intensiiviksi. Tästä esim. Niiniluoto (1984, 119–123).

on välttämättä oltava tasapainoinen, räikeä tai esteettisesti jotain muuta. Lisäksi on mahdollista, jopa tavallista, että joku havaitsee ei-esteettisiä piirteitä, muttei esteettisiä. Tässä on myös syy, miksei esteettisiä piirteitä voi mitata: suhteet havaittavien ärsykkeiden (objektien ei-esteettisten piirteiden), havaintajoiden ruumiissa mitattavissa olevien sähköisten tai kemiallisten muutosten, näiden muutosten kokemisen ja arvottamisen sekä objektien ja kokemusten kuvaamiseen käytettävien termien välillä eivät ole vakioita. Ei ole pystytty keksimään esteettisten piirteiden mittalaitteita tai standardeja, joita voitaisiin missään mielessä verrata SI-järjestelmään. Ei ole esteettisyyden yksikköä tai suuretta.⁷

Säännöttömyys liittyy myös siihen, että esteettiset piirteet rakentuvat kohteiden kokonaisuuden varaan, ja pienikin muutos kokonaisuudesta saattaa vaikuttaa ratkaisevasti näihin piirteisiin. Sibley ilmaisee asian näin: "... jonkin asian esteettisen luonteen voi sanoa johtuvan sen relevanttien ei-esteettisten piirteiden kokonaisuudesta. – – jokin suhteellisen vähäinen muutos kuvan viivoissa tai värissä, musiikin nuoteissa tai runon sanoissa voi kadottaa esteettisen luonteen tai muuttaa sen täysin" (Sibley 2001, 35). Esimerkiksi hidas tempo voi joissakin musiikkikappaleissa saada aikaan tyyneyttä, mutta jos kokonaisuutta muutetaan hieman, kappale saattaa muuttua pitkästyttäväksi. Lisäksi on otettava huomioon sekin, millaisissa yhteyksissä kokonaisuudet vastaanotetaan; myös kontekstin vaihtaminen voi vaikuttaa kohteen esteettisyyden arviointiin ratkaisevasti.

Nelson Goodmanin huomiot ns. esteettisen symptomeista valaisevat esteettisen lähestymisen luonnetta lisää. Goodman itse liittää ne erityisesti taiteeseen, mutta se ei ole välttämätöntä. Teoksessaan *Languages of Art* Goodman esittelee neljä esteettisen symptomia tai oiretta: syntaktisen tiheyden, semanttisen tiheyden, syntaktisen kylläisyyden ja esimerkiksi toimimisen (*syntactic density, semantic density, syntactic repleteness, exemplificationality*). (Goodman 1976, 252–255.) Kirjassaan *Ways of Worldmaking* hän lisää viidennen eli moninkertaisen ja monimutkaisen viittaamisen (*multiple and complex reference*). Hän tiivistää asian omalla, melko teknisellä tavallaan näin:

7 Olen käsitellyt mittaamisen ja esteettisen arvioinnin eroja tarkemmin kirjassani *Arjen estetiikka* (Naukkarinen 2011, erityisesti 56–81).

– – uskaltaudun alustavasti ajattelemaan, että on olemassa viisi esteettisen symptomia: 1) syntaktinen tiheys, jossa pienimmätkin erot joissain suhteissa saavat aikaan eron symbolien välillä – esimerkiksi asteikoton elohopealämpömittari verrattuna numeronäyttöiseen sähköiseen lämpömittariin; 2) semanttinen tiheys, jossa on omat symbolinsa vain vähänkin toisistaan joissain suhteissa eroaville asioille – ei vain asteikoton lämpömittari jälleen vaan myös tavallinen englannin kieli, vaikka se ei olekaan syntaktisesti tiheää; 3) suhteellinen kylläisyys, jossa verrattain monet symbolin aspektit ovat merkittäviä – esimerkiksi yhdellä viivalla piirretty kuva Hokusai-vuoresta, jossa jokainen viivan muodon, linjan, paksuuden jne. piirre on tärkeä, toisin kuin ehkä samanlaisessa viivassa, joka kuvaa päivittäistä osakekaupan keskiarvoa, jolloin merkittävä on vain viivan korkeus suhteessa alarajaan; 4) esimerkkinä toimiminen, jolloin symboli viittaa siten, että se on näyte ominaisuuksistaan, joita sillä kirjaimellisesti tai metaforisesti on; ja lopuksi 5) moninkertainen ja monimutkainen viittaaminen, jossa symbolilla on useita yhdistettyjä ja vuorovaikutteisia viittaavia tehtäviä, joista jotkut ovat suoria ja jotkut toisten symbolien kautta tapahtuvia. (Goodman 1978, 67–68.)

Goodmanin teoriassa esteettisen symptomit esitellään symbolijärjestelmien yhteydessä. Symbolijärjestelmät ohjaavat sitä, miten symboleja käytetään, ja vaikka Goodman ei oikeastaan määrittele, mitä symbolit ovat, ne voidaan ymmärtää merkeiksi, joilla on joihinkin muihin asioihin viittaava käyttö. Symboleita voivat olla esimerkiksi kuvat, numerot, sanat, kartat ja diagrammit. Ne siis saavat merkityksensä laajemmissa symbolien käyttöyhteyksissä, enemmän tai vähemmän strukturoituneissa järjestelmissä.

Jos jotakin ympäristöä – kotia, kaupunkia, metsää – arvioidaan esteettisesti, sitä ei ole välttämätöntä pitää symbolina; Goodman tosin luultavimmin ajattelsi, että se on mahdollista, mutta tämä ei ole nyt olennaista. Ottamatta lopullista kantaa symbolisuuteen näyttää joka tapauksessa siltä, että esteettiselle lähestymiselle on ominaista asioiden tiheyden ja kylläisyyden tarkkailu: huomiota kiinnitetään kaikkiin mahdollisiin

yksityiskohtiin, ja pienimmätkin erot eri kohteiden ja tilanteiden välillä ovat merkitseviä. Voi sanoa, että se tarkoittaa huomion kiinnittämistä jokaisen ympäristön partikulaarisuuteen, ainutlaatuisuuteen. Jokainen ympäristö on omanlaisensa. Lisäksi ympäristöjen on helppo käsittää toimivan esimerkkinä omista ominaisuuksistaan, ikään kuin sanovan: katso, olen juuri tällainen. Kaikki tämä voidaan liittää Sibleyn ja Saiton ajatuksiin sekä yleisempiin näkemyksiin siitä, että esteettinen lähestyminen on aina henkilökohtaista ja aistisidonnaista, tyypillisesti arvottavaa (kunkin kokijan monitahoisessa tulkinta- ja kokemuskehyksissä), tunnesidonnaista ja sitä kuvaillaan tietyllä terminologialla.

Esteettistä lähestymistä voi verrata toisenlaisten näkökulmien käyttöön. Joissakin tapauksissa huomataan ympäristön partikulaarisuus, mutta vain sen yksi ulottuvuus, jolloin ympäristöä ei lähestytä tiheästi: pituus- ja leveyspiirien avulla tapahtuva paikanmääritys huomio sen, että jokaisella paikalla on oma sijaintinsa, mutta niistä ei kerrota muuta. Tilastollinen lähestyminen saattaa erotella paikkakuntia toisistaan väestömäärän avulla, jolloin menetetään sekä semanttinen tiheys että partikulaarisuus: kaikki 50 000 asukkaan paikkakunnat ovat samanarvoisia, ja niitä kaikkia voidaan kutsua esimerkiksi pikkukaupungeiksi. Mutta heti kun aletaan keskustella ympäristön esteettisyydestä, semanttisen tiheyden vaatimus kohdataan jo sanastotasolla; tarvitaan huolellisesti valittuja kielellisiä välineitä, joilla pystytään viittaamaan ainutlaatuisiin kohteisiin. Semanttisesti vähemmän tiheässä järjestelmässä tai tilanteessa ei ole niin suurta väliä, kutsutaanko jotakin paikkaa kivaksi, kauniiksi, nätiksi vai siistiksi, mutta tarkassa esteettisessä keskustelussa asialla on suuri merkitys. Tarkka kielenkäyttö kertoo, että kohdetta on tarkasteltu yksityiskohtaisesti ja kiinnitetty huomiota sen kylläisyyteen eli mahdollisimman moniin piirteisiin. Tämä ei tietenkään tarkoita, että esteettinen lähestyminen olisi aina jonkinlaista salapoliisintyötä. Se voi olla helppoakin, mutta periaatteessa jokaisen ympäristön tai kohteen yhteydessä on hyvin paljon erilaisia asioita, jotka voivat olla tärkeitä ja huomion arvoisia, lähes loputtomasti – ja juuri tätä esteettisen lähestymisen perinne kehottaa kunnioittamaan.

On tietenkin olemassa yleisesti käytettyjä esteettisiä termejä, muttei selkeitä ja helppoja sääntöjä niiden käyttöön. Sanoja, kuten ”kaunis”,

käytetään jopa lakiteksteissä, mutta se, millaisiin kohteisiin ja millaisissa tilanteissa niitä pitäisi käyttää, on täysin tapauskohtaista ja siitä on keskusteltava aina uudelleen. Aikaisemmat kokemukset kauneudesta ja siitä puhumisesta auttavat, mutta se ei muuta sitä tosiseikkaa, että kauneuden arvioiminen on aina partikulaarista. Tämä ei tarkoita, ettei esteettisistä arvioista voitaisi päästä yksimielisyyteen, mutta yksimielisyys perustuu kontekstiherkkiin aistinvaraisiin kokemuksiin ja keskusteluun niistä, ei yleistettäviin sääntöihin. Tai kuten Sibley asian ilmaisee, esteettisille arvioille voidaan löytää havaintopohjaisia todisteita tai tukea (*perceptual proofs, support*), mutta niitä ei voida päätellä tai järjellä (*reason*) mistään periaatteista (Sibley 2001, 39). On luultavimmin löydettävissä yleisiä periaatteita sille, minkälaiset asiat eivät voi olla esteettisesti tietynlaisia – haaleanväriäinen, täydellisen pyöreä ja sileä esine ei voine olla räikeä – mutta kuten Sibley toteaa: ”Mitkään ei-esteettiset edellytykset tai deskriptiot eivät loogisesti vaadi minkään esteettisen termin käyttöä, vaikka ne saattavatkin vaatia jonkin termin hylkäämistä” (Sibley 2001, 46).

Kaksi lähestymistapaa

Kun Saito kysyy, miten asioiden ympäristöarvo voidaan ilmaista tai paljastaa niiden havaittavalla pinnalla esteettisesti positiivisella ja houkuttelevalla tavalla, vaarana on, että sekoitetaan kaksi asiaa toisiinsa. Jotkut ympäristön kannalta arvokkaat asiat tai piirteet voidaan ainakin joskus ilmaista objektien havaittavan pinnan tasolla melko yksinkertaisesti. Saiton mainitsemista seikoista minimalismi, kestävyys ja pitkäikäisyys, menneisyyden ja nykyisyyden kontrasti, luonnon toiminnan havaittavuus sekä terveys tai terveellisyys saattavat olla tällaisia asioita. Niitä voidaan usein jopa mitata ja siksi niitä on melko helppo käsitellä ympäristökeskusteluissa. Ei tietenkään ole selvä, että kaikki arvostaisivat niitä – kuten Saito toivoisi tapahtuvan – mutta joka tapauksessa voidaan osoittaa ja jopa todistaa, että jokin objekti on esimerkiksi minimalistisempi materiaalikäyttönsä suhteen kuin jokin toinen ja tämä voi myös

näkyä objektin havaittavissa piirteissä. Tällaiset seikat ovat itse asiassa helppo liittää myös ekologisen jalanjäljen käsitteeseen.

Mutta jos puhutaan esteettisestä houkuttelevuudesta (*aesthetic attraction*) on kyseessä aivan toisenlainen asia, jota ei pidä sekoittaa mitattaviin suureisiin. Ei ole itsestään selvää, että mitään esteettisiä piirteitä voitaisiin ilmaista tai paljastaa millään yksinkertaisella tai kiistämättömällä tavalla, eikä voida olla varmoja kenen mielestä ne ovat houkuttelevia, jos ne ylipäätään havaitaan. Saiton sopivuus, tarkoituksenmukaisuus ja paikkaspesifisyys sekä huolehtiminen ja sensitiivisyys saattavat kuulua tällaisiin piirteisiin. Jos olen ymmärtänyt oikein, Saito sisällyttää myös sellaiset yksinkertaiset piirteet kuin objektien koko, muoto ja väri esteettisen havaitsemisen piiriin, mutta Sibley ja minä emme. Goodmanin seuraten voisi ehkä sanoa, että monia objektien ja ympäristöjen piirteitä voi havaita kiinnittämättä huomiota niiden syntaktiseen ja semanttiseen tiheyteen tai kylläisyyteen, mutta esteettisten piirteiden havaitseminen liittyy nimenomaan näihin tekijöihin. Tai paremminkin: on symbolijärjestelmiä kuten taide ja estetiikka, jotka ohjaavat huomaamaan tällaisia asioita, ja toisia, jotka eivät niihin johdata. Esteettisen jalanjäljen käsite on mielestäni omiaan viemään huomion juuri tällaisten seikkojen suuntaan, ja se painottaa ympäristön ulottuvuuksia, jotka tärkeydestään huolimatta jäävät helposti ympäristökeskusteluissa toissijaisiksi.

Saito korostaa aivan oikein, että taiteen piirissä kehittynyttä estetiikkaa ei voi noin vain soveltaa arkipäivän estetiikan käsittelyyn. Esimerkiksi taiteessa tavalliset ideat kohteiden selvästä rajaamisesta, voimakkaasta yksilöllisyyden korostamisesta, objektien pysyvän identiteetin tavoittelusta tai vain tiettyjen aistien huomioimisesta voivat olla ongelmallisia. (Saito 2007a, 18–28.) Itse väittäisin silti, että muutamat muut taiteeseen toistuvasti liitetyt huomioidut – juuri Sibleyn ja Goodmanin avulla erittelemäni – ovat valaisevia niin (institutionaalisen) taiteen kuin laajemminkin ympäristö- ja estetiikkakeskustelun kannalta. Esteettisessä lähestymisessä ei ole kyse mistä tahansa asioiden havaitsemisesta tai tunnustelusta vaan nimenomaan havaitsemisesta, jossa korostuu ainutkertaisuuden sensitiivinen huomioiminen. Juuri sitä on taiteen

maailmassa vuosisatojen ajan hiottu, ja samasta painotuksesta myös esteettisen jalanjäljen hahmottelemisessa on kyse. Oppia ja esimerkkiä kannattaa siis ottaa myös taiteen suunnalta eikä vetää tiukkaa erottavaa rajaa taiteen ja muun (arkisen) ympäristön välille.⁸

Lopuksi

Toimintamme vaikuttaa ympäristön esteettisyyteen moniaalla, ja esteettiset piirteet ovat tärkeitä tekijöitä ympäristön kokonaisarvon kannalta. Siksi olisi hyvä toimia niin, ettei ympäristön esteettistä arvoa vähennetä missään. Tosiasiassa kukaan ei voi käydä kaikkialla tarkistamassa oman toimintansa vaikutuksia – ja vaikka voisikin, ei olisi mahdollista todistaa, että vaikutus on esteettisesti juuri tietynlainen. Ainoa tapa arvioida esteettistä jalanjälkeä on käyttää mielikuvitusta, koska jälkeä ei kokonaisuudessaan voi koskaan täydellisesti havaita. Tarkasti ottaen tämä on vastoin esteettisen lähestymisen peruslähtökohtaa, jos se ymmärretään henkilökohtaiseksi aistinvaraiseksi arvioinniksi, mutta tästä huolimatta mielikuvituksen käyttö on ainoa vaihtoehto. Tällainen kuvittelu puolestaan edellyttää taitoa ja herkkyyttä, jota voidaan oppia esimerkiksi taiteista. Loppujen lopuksi jää kuitenkin aina avoimesti keskusteltavaksi asiaksi, minkälainen on positiivinen esteettinen jalanjälki, kenelle ja miten se liittyy positiiviseen ekologiseen jalanjälkeen. Tapauskohtaisia tai partikulaareja vastauksia voidaan hyvinkin löytää, yleispäteviä ei.

Ympäristön suojelu on viime kädessä käytännöllistä työtä, ja siihen liittyvien teoreettisten pohdintojen arvo punnitaan siinä, miten ne tätä käytäntöä edistävät. Voiko esteettisen jalanjäljen käsitteestä olla käytännön hyötyä? Voiko sen avulla muuttaa maailmaa paremmaksi? Mahdollinen hyöty voi uskoakseni muodostua siitä, että käsitteen avulla on kätevä muistuttaa kolmesta tärkeästä seikasta, jotka muuten saatavat ympäristökeskusteluissa hautautua ekologisten ja ekonomisten

8 Arjen estetiikan ja taiteen rajapintoja olen käsitellyt tarkemmin kirjani *Arjen estetiikka* (Naukkariinen 2011) osassa IV, 214–301. Myös Thomas Leddy (2012, erityisesti luku 2, 57–92) korostaa taiteen ja muun maailman yhtäläisyyksiä erojen sijaan.

huomioiden alle. Ensinnäkin käsitteen avulla voi korostaa sitä, että kaikella toiminnallamme on aina myös esteettisiä vaikutuksia ympäristöön ja että nämä vaikutukset liittyvät myös omaan hyvinvointiimme. Emme voi toimia niin, että vaikuttaisimme maailmaan vaikkapa vain ekologisesti. Toiseksi käsite palauttaa nopeasti mieleen, että esteettisetkin vaikutukset voivat olla globaaleja, toisin kuin perinteisessä estetiikassa on totuttu ajattelemaan. Kolmanneksi, esteettisen jalanjäljen käsite rinnastuu keskustelussa välittömästi ekologiseen jalanjälkeen, mikä johtaa näkökulmien vertailuun ja erojen etsimiseen. Molemmat näkökulmat – monien muiden ohella – ovat tärkeitä ja vaativat omanlaistaan käsitteilyä. Ympäristökeskustelussa tulisikin välttää liian kapeita ja dominoivia näkökulmia.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Berleant, Arnold 2005: *Aesthetics and Environment. Variations On a Theme*. Ashgate, Aldershot.
- Blanc, Nathalie 2012: From Environmental Aesthetics to Narratives of Change – *Contemporary Aesthetics*, Vol. 10, <http://www.contempaesthetics.org/newvolume/pages/article.php?articleID=655> (ladattu 5.1.2015)
- Bonzon, Roman 2009: Thick Aesthetic Concepts – *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 67(2) 2009, 191–199.
- Brady, Emily 2003: *Aesthetics of the Natural Environment*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Carlson, Allen 2000: *Aesthetics and the Environment. The Appreciation of Nature, Art and Architecture*. Routledge, London and New York.
- Drenthen, Martin and Keulartz, Josef (eds.) 2014: *Environmental Aesthetics. Crossing Divides and Breaking Ground*. Fordham University Press, New York.
- Goodman, Nelson 1976: *Languages of Art. An Approach to a Theory of Symbols*. Hackett Publishing Company, Indianapolis.
- Goodman, Nelson 1978: *Ways of Worldmaking*. Hackett Publishing Company, Indianapolis.
- Hargrove, Eugene C. 1989: *Foundations of Environmental Ethics*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Leddy, Thomas 2012: *The Extraordinary In the Ordinary. The Aesthetics of Everyday Life*. Broadview Press, Peterborough, Buffalo, London and Moorebank.
- Lintott, Sheila 2006: Toward Eco-Friendly Aesthetics – *Environmental Ethics* 28(1) 2006, 57–76.

- Maskit, Jonathan 2011: *The Aesthetics of Elsewhere: An Environmental Everyday Aesthetics – Aesthetic Pathways* 1(2) 2011, 92–107.
- Moore, Ronald 2008: *Natural Beauty. A Theory of Aesthetics Beyond the Arts*. Broadview Press, Peterborough, Buffalo, London and Moorebank.
- Morton, Timothy 2007: *Ecology Without Nature. Rethinking Environmental Aesthetics*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Naukkarinen, Ossi 2003: *Ympäristön taide*. Ilmari Design Publications / Taideteollinen korkeakoulu, Helsinki.
- Naukkarinen, Ossi 2007: *Art of the Environment*. OKKA Foundation, Helsinki.
- Naukkarinen 2008: Maailma paremmaksi – tyylillä. Teoksessa *Kaikesta jää jälki. Puheenvuoroja ympäristöä säästävistä valinnoista*. Toimittanut Anja Portin. Avain, Helsinki.
- Naukkarinen, Ossi 2009: Esteettisen jalanjäljen käsitteestä – *Luonnon Tutkija* 113(5) 2009, 180–183.
- Naukkarinen, Ossi 2011: *Arjen estetiikka*. Aalto-yliopiston taideteollinen korkeakoulu, Helsinki.
- Niiniluoto, Ilkka 1984: *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Otava, Helsinki.
- Orr, David W. 2002: *The Nature of Design. Ecology, Culture, and Human Intention*. Oxford University Press, Oxford.
- Porteous, J. Douglas 1996: *Environmental Aesthetics. Ideas, Politics and Planning*. Routledge, London and New York.
- Saito, Yuriko 2007a: *Everyday Aesthetics*. Oxford University Press, Oxford.
- Saito, Yuriko 2007b: The Role of Aesthetics in Civic Environmentalism. Teoksessa *The Aesthetics of Human Environment*. Toimittaneet Arnold Berleant ja Allen Carlson. Broadview Press, Peterborough, Ont. and Orchard Park, NY.
- Sepänmaa, Yrjö 1986: *The Beauty of Environment. A General Model for Environmental Aesthetics*. Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki.
- Sepänmaa, Yrjö (toim.) 1994: *Alligaattorin hymy. Ympäristöestetiikan uusi aalto*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Sibley, Frank 1993: Esteettiset käsitteet. Teoksessa *Kauneudesta kauhuun. Taide ja filosofia* 2. Toimittaneet Arto Haapala ja Markus Lammenranta. Suomentanut Arto Haapala. Gaudeamus, Helsinki. Alkuperäisteksti julkaistu *The Philosophical Review* -lehden vuosikerrassa LXVII (1959).
- Sibley, Frank 2001: *Approaches to Aesthetics: Collected Papers on Philosophical Aesthetics*. Clarendon Press, Oxford. Ks. erityisesti artikkeli Aesthetic and Non-Aesthetic; alkuperäisteksti julkaistu *The Philosophical Review* -lehden vuosikerrassa LXIV (1965).
- Simus, Jason 2008: Environmental Art and Ecological Citizenship – *Environmental Ethics* 30(1) 2008, 21–36.
- Spaid, Sue 2002: *Ecovention. Current Art to Transform Ecologies*. The Contemporary Arts Center, Cincinnati, OH.
- Zalasiewicz, Jan, Williams, Mark, Haywood, Alan & Elli, Michael 2011: The Anthropocene: A New Epoch of Geological Time? – *Philosophical Transactions of the Royal Society A*, 369, 853–841.

Kulttuurin ja luonnon jäljet ympäristön esteettisessä kokemisessa

Esimerkkinä Suvisaaristo

Tarja Rannisto

Ympäristön suunnittelu ja ympäristöä koskevat toimet tehdään usein taloudellisten tai muihin välittömiin luonnon hyötykäyttöön liittyvien arvojen perusteella. Muut arvot, kuten esteettiset, jäävät vähemmälle huomiolle tai peräti kokonaan päätöksenteon ulkopuolelle. Päätöksentekoa ohjaavat arvot johtavat lopputuloksiin, joissa ympäristöjen esteettisyys heikkenee. Esteettisten arvojen huomioiminen ympäristön parannustoimissa lisääisi paitsi ympäristön esteettisyyttä myös esteettisten kokemusten mahdollisuutta. Tällä tavalla vahvistettaisiin alueen asukkaiden ja vierailijoiden viihtyvyyttä.

Pohdin kulttuurisen ja luonnontieteellisen tiedon merkitystä ympäristön kokemisessa sekä luonnon esteettisen arvon merkitystä ympäristön suunnittelussa ja suojelussa. Esimerkkinäni on Espoon Suvisaariston kaupunginosan sisä- ja ulkosaaristo. Suvisaaristo on monipuolisuutensa vuoksi esteettisesti mielenkiintoinen tarkastelukohte. Alue ulottuu mantereelta saaristoon ja vaihtelee hoidetusta lähes hoitamattomaan ympäristöön, tiheään rakennetusta ja asutusta paikoin rakentamattomiin ja asuttamattomiin alueisiin. Suvisaariston saarialueille on suunnitteilla luonnon hoitotoimia, jotka ovat ympäristöestetiikan kannalta kiinnostavia. Nostankin ne tässä artikkelissa pääasiallisiksi tarkastelukohteiksi.

Tarkastelen ympäristön esteettistä kokemusta tapahtumana, jossa koki-
kijan kyky vastaanottaa ja ymmärtää aistihavaintoja yhdistyvät luonto-
kohteen havaittaviin ominaisuuksiin. Yuriko Saito tarjoaa mielenkiin-
toisen näkemyksen luonnon oman tarinan kuuntelemisesta, ja pidän
sitä, joskin vain osin, hedelmällisenä kantana pohdittaessa luonnon
esteettistä arvottamista. Luonnon omalla tarinalla Saito tarkoittaa (Saito
2008a, 160) ekologisen elämän ja luonnon lainalaisuuksien huomioi-
mista esteettisessä kokemisessa. Saito siis hyväksyy ajatuksen ekologi-
sen tiedon merkityksestä osana kokemuksen määrittelyä, ja hän tulee
näin ollen lähelle Allen Carlsonin ns. tietoperusteista käsitystä ympä-
ristön esteettisestä arvottamisesta. Carlsonin mukaan luonnontieteel-
linen tieto tarjoaa oikean lähtökohdan tai hänen käsittein ”kategorian”
luonnon esteettiselle arvottamiselle. Mielestäni ekologinen näkökulma
on oleellinen esteettisen näkökulman rinnalla muun muassa ympäristö-
toimien suunnittelussa, mutta esteettisen kokemuksen määrittelyssä
sen merkitys on kuitenkin nähdäkseni rajallisempi kuin Saito ja Carlson
olettavat. Tapausesimerkkini osoittaa, että molempiin luonnon kokemis-
tapoihin – tietoperusteiseen ja ei-tietoperusteiseen ”puhtaaseen” esteet-
tiseen havaitsemiseen – sisältyy vaaroja ympäristön suojelun näkökul-
masta. Liiksi tieteeseen nojaava näkökulma luonnon ympäristöön voi
ratkaisevasti heikentää luonnon esteettistä kokemista. Tällöin esimer-
kiksi siihen kuuluva ruumiillisuus ja moniaistisuus uhkaavat unohtua.
Mutta luonnon oman äänen kuunteleminen toimii kuitenkin tärkeänä
vastalääkkeenä luonnon liialliselle romantisoimiselle ja estää joissa-
kin tapauksissa luonnon ulkopuolisten tekijöiden ylivallan ympäristön
esteettisessä havaitsemisessa.

Luonnossa oleminen tarjoaa monenlaisia mielihyvän tunteita. Kysyt-
täessä, mistä luonnon esteettisessä kokemisessa on kyse, on tärkeää
pohtia esteettisen mielihyvän suhdetta toiseen mielihyvän lajiin, virkist-
ymiseen. Tarkastelen lähemmin sitä, milloin tällaisissa tunteissa on
kyse esteettisestä mielihyvästä ja kuinka se eroaa virkistymisestä.

Artikkelissani pohdin kokemuksen ja esteettisen arvon merkitystä ympä-
ristöpäätöksiin ja -toimiin. Näin ollen myös ekologisen näkökulman
esille nostaminen on perusteltua. Ehdotan kirjoitukseni lopussa, että
luonnonsuojelua koskevassa keskustelussa ja toteutuksessa esteettiset

arvot tulisi ottaa huomioon yhdenvertaisina muiden arvojen kanssa. Tätä ennen on kuitenkin selvitettävä, miten luonnon esteettinen arvo oikein rakentuu ja miten se voidaan ymmärtää ympäristön suojelun näkökulmasta.

Luonto ja perinteet Suvisaariston esteettisinä vahvuuksina

Suomen merialueiden saaristokulttuuri on hyvin vanhaa, ja monet omaleimaiset kulttuuri-ilmiot ja elintavat ovat säilyneet jopa vuosisatojen ajan. Vaikka perinteet näkyvät vielä tänäkin päivänä saaristolaisten arkipäivässä, perinteiden tuntemus ja kunnioittaminen eivät kuitenkaan tarkoita pysähtyneisyyttä tai estä uudistumista. Historian tunteminen luo kulttuurista jatkuvuutta saaristoyhteisöissä, joissa ihmiset yhä tuntevat juurensa. Tämä myös vahvistaa saaristolaisten oman paikan tuntua, kuulumista jonnekin ja siellä elämistä.

Suvisaaristo on merellinen kaupunginosa, johon kuuluu Soukanniemen lisäksi 47 saarta sisä- ja ulkosaaristossa Suomenlahdella. 1500-luvulla Suvisaaristo muodostui kolmesta tilasta, jotka saarien talonpojat lunastivat itselleen vuonna 1825. 1920-luvulla tilat yhdistettiin yhdeksi suurtilaksi. Kieltolain aikaisista salakuljetuksista vaurastuneilla kalastajilla oli varaa lunastaa kalastustorppia itselleen ja rakennuttaa tilavia huviloita vuokrattaviksi helsinkiläisille. Näin sai alkunsa alueen kesämökkeily. Aluksi kesäasukkaita kuljetettiin saariin rekisteröidyllä höyrylaiva SS Sommaröarnalla ja yhteiskuljetuksia varten rakennetuilla moottoriveneillä. 1930-luvulla alettiin alueen sisäsaariin rakentaa sähkö- ja puhelinjohtoja, ja siltayhteydet mahdollistivat bussiliikenteen Svinölle ja Ramsölle. Nykyään seitsemälle saarelle on tieyhteys, ja noin 40 saarta on ilman mantereeseen yhdistävää siltaa. (Sommarö-Seura, 2007.)

Suvisaaristossa asuu ympäri vuoden noin 300 taloutta, joista kaksi taloutta asuu ilman tieyhteyksiä olevilla saarilla ja joista alkuperäisväestöön kuuluvia on noin 20. Kesäasutusta pääsaarilla on enää vähän, mutta ulkosaarilla mökkeilyä harrastetaan enemmän. (Uudenmaan liitto, 2007; Sommarö-Seura, 2007.)

Suvisaariston asukkailla on vahva kulttuuri-identiteetti. Tämä sosiaalinen voimavara on johtanut ajoittain taloudelliseenkin menestykseen. Näin on erityisesti alueen sisä- ja ulkosaaristossa, jossa kalastuksen ohella on viljelty maata, metsästetty sekä toimittu käsityöläisinä. Saarilla on toiminut muun muassa kuusi veneveistämöä, joista kaksi jatkaa yhä toimintaansa.

Aitous ja alkuperäisyys ovat ominaisuuksia, jotka helposti mielletään perinteiseen saaristomaisemaan ja -kulttuuriin kuuluviksi. Mielikuvissa elämä saaristossa liitetään usein jonkinlaisen romantisoidun entisaikaisuuden tyssijaksi, mikä monelle synnyttää nostalgian tunteita ja halun lähteä vierailulle saaristoon (Rannisto 2007, 58). Viime vuosien aikana saariston virkistyskäyttö onkin saanut uusia muotoja perinteisen mökkeilyyn lisäksi. Yhteiskuljetukset, kuten vesibussit, tuovat saaristoon kulttuuri-, luonto- ja ”aurinkomatkailejia”. Myös yritykset järjestävät virkistyspäiviä pääkaupunkiseudun omassa saaristoympäristössä.

Taloudellinen kasvu on paradoksaalisesti kääntynyt saaristokulttuuria, luontoa ja asukkaita vastaan. Saariston kulttuurin ja elintapojen voidaan sanoa olevan uhanalaisia, ja sen luonto joutuu koko ajan enemmän ihmisen muokkaamaksi. Matkailu, rakentaminen, alkuperäisten asukkaiden poismuutto mantereelle sekä kesäasukkaiden mukanaan tuomat tavat muuttavat saaristolaiskulttuuria ja ympäristöä. Suvisaariston historia ja perinteet, luonto ja eksotiikka ovat kuitenkin sen perusvahvuuksia, joihin oikealla tavalla panostamalla alueen matkailu ja virkistyskäyttö vahvistuvat. Matkailu on yksi nopeimmin kehittyvistä elinkeinoista, ja oikeilla toimenpiteillä tulisikin varmistaa, ettei Suvisaariston luontoa ja kulttuuria valjasteta liikaa turismiteollisuuden tarpeisiin. Jos alueen alkuperäiseen luontoon ja paikkaan liittyvien toimintatapojen annetaan muuttua perusteellisesti, vaikutus näkyy välttämättä myös ympäristön esteettisissä arvoissa ja esteettisten kokemusten mahdollisuuksissa.

Saaristoluonnon esteettistä kohtaamista voidaan antoisasti tulkita ja kuvata John Urryn käyttämällä lähes samaa tarkoittavilla käsitteillä ”yksilöllinen katse” (*individual gaze*) ja ”romanttinen katse”. (*romantic gaze*). Molemmat viittaavat aitoon, syvälliseen ja henkilökohtaiseen kokemukseen. (Urry 2000, 180–185; 187–192.) Mahdollisuus tällaiseen

kokemiseen on Suvisaaristossa vaarassa kadota vallalla olevan kehityksen seurauksena. Matkailussa ja rakentamisessa ei-materiaalisia arvoja hyödynnetään markkinakeinona. Suvisaaristossa esimerkiksi rakennuskanta on säilynyt kohtuullisissa mittasuhteissa, koska kaavoituksen keskeneräisyys aiheutti 1970–1990-luvulla alueelle rakennuskiellon. Uusia rakennuslupia on alettu jälleen myöntää 2000-luvulla. (Sommarö-Seura 2007.) Vaarana on, että paikalliskulttuurit ja ainutlaatuinen luonnonympäristö tuoteistetaan elämyshakuisten matkailu- ja rakennusyritysten tavoitteiden mukaisiksi. Tämä on paradoksaalista siinä mielessä, että rauhan, luonnollisuuden ja alkuperäisyyden kokemisesta tehdään kauppatavaraa, jolle on määritelty taloudellinen vaihtoarvo. Tällä kehityksellä on huomattavia seurauksia: mitä enemmän alueelle houkutelaa väkeä, sitä vähemmän rauhaa ja luontoa jää jäljelle.

Urry näkee ”romanttisen katseen” yleistyneen visuaalisessa kuluttamisessa. Vaikka ”romanttisen katseen” alkuperäisenä pyrkimyksenä on luonnon ja autenttisuuden säilyttämisen, se vaikuttaa jopa vahingoittavasti sensitiivisten luontoympäristöjen infrastruktuuriin ja kehitykseen. (Urry 2000, 180–185; 187–192.) Esineellistetyt perinteet ja maisemat halutaan alistaa palvelemaan talouden tavoitteita. Tällaisen kehityskaaren lopputuloksena on vaikea nähdä muuta kuin paikallisen elämän aitouden ja ympäristön itseisarvon menetys tai ainakin heikkeneminen.

Luontomatkailu on kasvattanut suosiotaan Suvisaaristossa, ja siksi Suvisaariston aluesuunnittelussa tulisi huomioida nykyistä selkeämmin saaristoluonnon herkkyyks ja asettaa rajoituksia turismille ja rakentamiselle. Useilla alueen saarilla kasvillisuus, kuten jäkälät ja sammaleet, on erityisen herkkää talleamiselle. Saarilla kasvaa myös harvinaisia kasvilajeja, joita vierailijat usein vastoin määräyksiä vievät mukanaan. Lintujen ja muiden alkuperäisten eläinlajien rauhalliset lisääntymispaikat vähenevät, mikä on aiheuttanut monien lajien katoamisen alueelta. Toisaalta myös uusia lajeja on asettunut saariin.

Luonnonympäristön lisäksi saariston elintapojen ja kulttuurin säilyttäminen on tärkeää, ja niiden suojelussa on alettu painottaa muun muassa kestävään kehitykseen perustuvia säädöksiä ja käytäntöjä. Myös saariston historiasta kertovat kotimuseot on avattu Lehtisaareen ja

Pentalaan.¹ Matkailun tulisi huomioida paikallinen kulttuuri ja paikallisen väestön tarpeet, sillä paikallisella kulttuurilla on suuri merkitys pienen yhteisön elinvoimalle ja henkiselle pääomalle.

Ympäristö ja kulttuuriset merkitykset

Tunteet ovat osa esteettistä herkkyyttä ja syntyvät muun muassa mielikuvien synnyttämien uskomusten pohjalta. Ympäristöt, joilla on vahva kulttuurihistoriallinen menneisyys, kuten Suvisaaristolla, koetaan helposti tunteisiin ja mielteisiin vaikuttavina. Näin erityisesti silloin, kun niiden menneisyyttä voidaan lähestyä mielikuvituksen ja tarinan kerroksen kautta.

Määritämme tunteita objektin luonteen mukaan sekä huomioimalla, sopivatko tunteet ja uskomukset muiden ihmisten uskomuksiin objektista. Pidämme uskomuksia järkevinä ja soveliaina, mikäli ne sopivat yhteen myös muiden uskomusten kanssa (Carroll 1993, 258). Tällä tavoin emotionaaliset reaktiomme voidaan selittää paitsi objektin ominaisuuksien ja omien tunteidemme ja mielikuviemme avulla myös muiden ihmisten emotionaalisten reaktioiden ehdoin. Tällainen intersubjektiivinen tunnekokemus konkretisoituu muun muassa majakoiden synnyttämien reaktioiden kuvaamisessa. Majakoihin liitetään usein romanttisia mielikuvia syysmyrskyjen riepottelemista laivoista tai entisaikaisten salakuljettajien elämästä. Tällaisia mielikuvia saattavat yhdistää jotkin todelliset tai kuvitteelliset ominaisuudet, mutta majakka-perinne on siinä määrin yleisesti tiedostettua, että se synnyttää monelle samanlaisia tunnetiloja, kuten kaihoa ja haikeita nostalgian tunteita. (Rannisto 2007, 58.)

Luontoon ja kulttuuriin liittyvät kollektiiviset kokemukset luovat paikan henkeä ja vaikuttavat siihen, miten alue koetaan ja mitä sen ominaisuuksia pidetään yhteisöllisesti merkittävänä. Esimerkiksi Suvisaaren seurantalolla Svinösundissa järjestettävät tapahtumat ja talkoot, markkinat, kesäjuhlat sekä konsertit pursiseuran saaristoviikoilla jatkavat

1 Pentalan museo liitettiin vuonna 2006 EU:n tukemaan Skårgårdsmuseer-verkostoon.

alueen kulttuuriperinteitä ja tukevat siten alueen historiallista jatkuvuutta. Tällä tavoin kulttuuriset arvot sulautuvat ympäristöön ja maisemaan. Myös muissa pohjoisissa kulttuureissa saaristoympäristö mielletään yksinkertaiseksi ja sopusointuiseksi elämäksi luonnon kanssa. Suvisaaristo edustaa pitkän perinteen ja historian värittämää kulttuurimaisemaa, minkä takia se on mahdollista kokea jonakin pohjoisen kulttuurin luonnetta ilmentävänä kokonaisuutena. Tieto maiseman inhimillisestä tarinasta vahvistaa myös saariston esteettistä arvoa.

Luontokokemuksia kuvailtaessa ja niiden mahdollisuuksista kerrottaessa näkökulmina ovat usein visuaalisuus ja kuvaukselliset ominaisuudet. Vaikka kohteen visuaaliset ominaisuudet ovat merkittäviä myös esteettisessä kokemisessa, on syytä kuitenkin huomata, että pelkkien näköhavaintojen perusteella muodostuvassa kokemuksessa ei hyödynnetä kokijan kaikkia aisteja ja kokemus jää vaillinaiseksi. Tällöin myös luonnon esteettisen arvon potentiaali heikentyy. Yuriko Saito huomauttaa, että pelkät visuaaliset ominaisuudet vaikuttavat havaintoomme valikoivasti, sillä ne rohkaisevat meitä tarkastelemaan vain niitä luonnon kohteita, jotka ovat visuaalisesti koherentteja, kiinnostavia, nautittavia ja stimuloivia. Visuaalisesti painottunut luonnon arvottaminen ei ole kuitenkaan aina ongelmallista. Onhan luonnon visuaalinen kiinnostavuus usein ensimmäinen seikka, joka houkuttelee meitä lähtemään luontoon. (Saito 2008a, 154.)

Saiton mukaan kokonaisvaltainen luonnon esteettinen kokeminen edellyttää kaikkien havaittavissa olevien luonnon ominaisuuksien huomioinnista (Saito 2008a, 155). Kun havaitsijan koko aistikapasiteetti on käytössä, esteettinen kokemus laajenee ja syvenee. Luonnon omien ominaisuuksien lisäksi esteettisen kokemuksen sisältöön vaikuttavat havaitsijan historialliset, kulttuuriset ja taiteeseen liittyvät assosiaatiot (Saito 2008a, 154). Esteettinen kokemus sisältääkin välttämättä sekä havaitsijan että kohteen mukanaan tuomia piirteitä.

Kun pohditaan assosiaatioiden merkitystä kokemuksen sisältöön, on huomioitava, että ne kuuluvat havaitsijan kokemuspintaan ja että ne tuodaan havaintotilanteeseen ympäristön ulkopuolelta. Vaarana on, että henkilökohtaiset assosiaatiot tulevat kokemuksessa niin hallitseviksi, ettei kohteen oma esteettinen arvo osallistu kokemuksen rakentumiseen.

Tällöin kokemuksen sisältö uhkaa vääristyä. Esimerkiksi Suvisaariston nimi viittaa kesään, jolloin monelle syntyy mielikuva kesäisen meren raikkaudesta ja huolettomasta idyllisestä saaristoyhteisöstä, jossa vietetään leppoisia lomapäiviä meressä uiden. Tosiasiassa Suvisaariston itäpuolelle 1960–1970-luvulla johdetut Espoon kaupungin jätevedet ovat kuormittaneet herkkiä sisälahtia yli niiden sietokyvyn ja aiheuttanut rehevöitymiskierteen, jossa liiallinen ravinnepitoisuus ylläpitää itse itsensä. (Uudenmaan ympäristökeskuksen ja Espoon teknisen keskuksen raportti, 2009.) Jos tämä ekologinen haitta, joka konkretisoituu muun muassa rantavesien sameutumisenä ja pienten lahtien umpeutumisenä, huomioidaan ympäristöön kuuluvana esteettisenä ominaisuutena, muuttuu kokijan esteettinen arvottaminen todellisemmaksi. Nyt meressä uiminen tai luonnon tuoksu eivät enää tarjoa samanlaista luonnon esteettistä kokemusta kuin mielikuvissa elänyt terve luonnon ympäristö.

Assosiaatiot ja ulkopuoliset vaikutteet nähdään joskus niin oleellisena osana ympäristön esteettistä arvoa ja kokemusta, että luonnolla sanotaan olevan esteettisiä ominaisuuksia vain silloin, kun se on inhimillisen kulttuurin muokkaamaa. Esimerkiksi villiä, kultivoimatonta luontoa ei jyrkän assosiativisen näkemyksen mukaan nähdä millään tavoin merkittävänä, ennemminkin se on kaiken suojelun ulkopuolella olevaa joutomaata. (Saito 2008a, 154–155.) Assosiaation merkitystä voimakkaasti painottavasta näkökulmasta luonnon historiallinen ja kulttuurinen arvo ovat kiistattomia: luonto koetaan merkittävänä vain sen mukaan, mikä sen asema on inhimillisessä maailmassa. Näin humanisoivassa asenteessa luonnon sisäinen arvo jää tavoittamatta, eikä siihen perustuva esteettinen arvottaminen toteudu.

Myös Suvisaariston arvostus perustuu usein assosiativisiin merkityksiin kuten historiallisiin ja kulttuurisiin tarinoihin, eikä luontoa itseisarvoisena esteettisenä kohteena oteta riittävästi huomioon. Tästä konkreettisena esimerkkinä ovat kaikille avoimet saaristoristeilyt, joissa esitellään Suvisaariston historiaa ihmisen toimintaan liittyvien tarinoiden avulla. Suvisaaristo toki nähdään mereltä käsin luontona, mutta sille annetaan merkitykset vain ihmisen näkökulmasta.

Esteettisen kokemuksen tulee perustua kohteen havaittaviin ominaisuuksiin ja sellaisiin havaittaviin elettyihin kokemuksiin, jotka eivät

humanisoi luontoa tarpeettomasti. Liian subjektiivisiin mielikuviin perustuva kokemus, mitä assosiatiivinen lähestyminen voimakkaimmillaan on, heikentää ympäristön esteettisten ja muiden sisäisten arvojen tavoittamista. Luonnon liiallinen humanisoiminen, kuten sen kokeminen entisajan ihmisten elämästä kertovien tarinoiden kautta, estää luontoa olemasta luonto itse ja tekee siitä liiaksi ”meidän näköisemme”, mikä rajoittaa luonnon kokemista sellaisenaan. Suvisaaristossa luontoa käytetään myös kylätapahtumien lavasteena, jolloin luonnon muodot, sääolosuhteet, kasvillisuus yms. ovat toki merkittäviä tapahtuman onnistumisen kannalta ja saattavat antaa lisäarvoa tapahtuman kokemiselle. Luonnon oman tarinan kuuleminen jää kuitenkin vähemmälle tai kokonaan huomiotta, jolloin luonto esiintyy Saitoa mukailien mykkänä. (Saito, 2008b, 244.) Tämänkaltaisella humanistisella esteettisellä asenteella voi olla myös epätoivottavia seurauksia luonnonsuojelun näkökulmasta. Luonnon romantisoiminen voi estää näkemästä sen heikkoa tilaa, kuten Suvisaariston kohdalla on paikoin käynyt. Juuri tällaiselle asenteelle Saiton käsitys luonnon oman tarinan kuuntelemisesta toimii tärkeänä vastavoimana.

Luonnon omat tarinat ja esteettinen kokemus

Kulttuuristen ja muiden ihmisen antamien merkityksien lisäksi luonnolla on oma, ihmisestä riippumaton ja ainutlaatuinen historiansa ja elämänsä. Kun tämä oivalletaan, luonto kohdataan sensitiivisesti ja avoimena sen omille lukuisille muodoille ja ilmentymille. Tätä tapahtumaa eli luonnon oman todellisuuden tunnistamista Saito nimittää luonnon kuuntelemiseksi ja luontona arvottamiseksi. Näin koettuna luonto ei ole koskaan mykkä tai ilman omaa tarinaa. (Saito 2008a, 155, 160.)

Luonnon oman tarinan kuunteleminen ei tarkoita pelkästään aistien välityksellä tapahtuvaa kohtaamista vaan, kuten Saito (2008a) esittää, meillä tulee olla lisäksi ymmärrystä luontokohteen alkuperästä ja toiminnasta, jotka tulevat esiin sen havaittavissa olevissa ominaisuuksissa. Tulkitsen tällaisen ymmärryksen tarkoittavan pikemminkin yleistietoa esimerkiksi puulajeista ja heinikon erottamista suoalueesta kuin tarkkaa

tietoa esimerkiksi rantaveden kemiallisesta koostumuksesta. Esteettisessä kohtaamisessa arvostetaan tapaa, jolla nämä luonto-objektit kertovat alkuperästään, rakenteestaan ja toiminnastaan, vaikka kokijalta ei vaaditakaan syvää luonnontieteellistä perehtyneisyyttä.

Saiton näkemys luonnon oman tarinan – ja siten ekologisen tiedon – merkityksestä esteettisessä arvottamisessa lähestyy Allen Carlsonin kantaa. Carlsonin mukaan (Carlson 1979, 272) pelkästään havainnoinnalla ympäristöä on vaikea erottaa esteettiselle arvottamiselle oleelliset ominaisuudet. Hänen mukaansa pelkkään aistihavaintoon perustuva arvottaminen johtaa vaaraan arvostaa kaikkea, myös sellaisia ominaisuuksia, jotka eivät lisää kohteen esteettistä arvoa. Koska esteettinen arvottaminen sisältää Carlsonin mielestä myös ominaisuuksien tunnistamista ja erottamista, tarvitaan tietoa, jonka avulla esteettinen merkitys voidaan kohdistaa ympäristön oikeaan ominaisuuteen. (Carlson 1979.) Luonnon esteettinen arvottaminen edellyttää oikeanlaista kategorisointia. Luonnontieteellisen tiedon avulla, Carlson väittää (Carlson 1979, 273), kokemuksestamme tulee esteettinen ja ”raaka kokemus” muuttuu harmoniseksi ja merkitykselliseksi esteettiseksi arvottamiseksi.²

Edellä esitetyn mukaan luonnon esteettinen arvottaminen edellyttää siis jonkinlaista tietoa ekologisista systeemeistä, ymmärrystä siitä, kuinka luonto toimii. Juuri tämä antaa oikeanlaiset kategoriat luonnon esteettiselle arvottamiselle. Sekä Saito että Carlson pyrkivät osoittamaan, kuinka tieteellinen tieto auttaa meitä saavuttamaan luonnon itsestään kertomansa tarinan. Itse pidän tämänkaltaista näkemystä kannatettavana luonnonsuojellullisia sekä aluesuunnittelua ja muita ympäristöön kohdistuvia toimenpiteitä pohdittaessa. Luonnon esteettisen arvottamisen kohdalla luonnontieteellisen tiedon asemaa on kuitenkin harkittava tarkemmin: se on paras ymmärtää tärkeänä vastavoimana luonnon liialliselle romantisoimiselle.

2 Myös Holmes Rolston III on kannattanut Carlsonin näkemysten kaltaista tietoperusteista teoriaa. Rolston korostaa arvojen luomisessa henkilökohtaisen kokemuksen merkitystä. Rolston ei kuitenkaan tarkoita, että luonnon arvot heijastaisivat kokijan omia tarkoitusperiä. Koska esteettiset arvot toteutuvat luonnollisissa ja todellisissa asioissa, meillä tulee olla myös tietoa siitä, missä arvottamisen perustana olevia ominaisuuksia voidaan nähdä. Arvottaminen perustuu Rolstonin mukaan juuri tähän tietoon huolimatta siitä, mitä tuomme siihen omasta kokemusmaailmastamme mukaan. (Rolston, 1999 & 2007.)

Vaikka Saito näyttää olevan osittain samaa mieltä Carlsonin kanssa, hän painottaa kuitenkin heidän näkemystensä välistä eroa esteettisen kokemuksen muodostumisesta. Carlsonilla luonnon esteettinen kokemus rakentuu luonnontieteellisen tiedon perusteella, kun taas Saitolle merkittävämpää on kokemuksen ja moraalien suhde. Moraalin tehtävänä on Saiton mukaan torjua sopimattomien eli liian subjektiivisten tai liian kuvitteellisten merkitysten vaikutus luonnon kohteen esteettisessä arvottamisessa. Moraalin merkitys korostuu, kun luonto kohdataan sen omilla ehdoilla ja tunnistetaan sen omat ja todelliset ominaisuudet, myös ne, jotka ovat meille vieraita ja tuntemattomia. (Saito, 2008a, 156.) Moraalinen ulottuvuus auttaa myös ymmärtämään luonnon alkuperäistä ja monimuotoista rakennetta. Sitä vastoin ilman moraalista ulottuvuutta esteettinen arvottaminen saattaa joutua epäoleellisen tiedon tai välinpitämättömyyden varjoon, ja kokemuksesta voi tulla ”liian helppo, sopimaton, jännittävä tai miellyttävä”, kuten Saito toteaa (2008a, 156).

Sen lisäksi että luonto kertoo oman tarinansa aistiominaisuuksiensa kautta, kuulemme siinä – joskus tiedostamattamme – myös myyttien, kansanperinteen ja alkuperäisten tarinoiden vaikutuksen. Näin myös Suvisaaristo muodostuu erilaisiksi mielikuviksi ja kokemuksiksi sen mukaan, minkälainen on kokijan oma suhde juuri tähän maisema- tai luontotyyppiin.

Tieteen merkityksestä kokemuksen sisältöön on esitetty kahdenlaisia näkemystä: toisaalta tiede voi edistää ja kohentaa arvottamista, mutta toisinaan tieteellinen tieto voi myös ohjata huomiomme pois esteettisistä ominaisuuksista (Saito 2008a, 161). Esimerkki syksyisestä meri-ilmastosta selventää jälkimmäistä tilannetta: Syksyllä kun merivesi on lämpimämpää kuin ilma, veden voi nähdä höyryävän ja häivyttävän kauempana siintävän saaren ohuen sumuverhon taakse. Näky on esteettisesti merkittävä: kaunis, harras, rauhallinen ja ehkäpä menneen kesän loppumisesta aiheutuvaa haikeutta synnyttävä. Jos ilmiötä ajatellaan tieteen näkökulmasta, sen fysikaaliset ominaisuudet painottuvat ja vievät huomiomme pois esteettisestä kokemuksesta. Veden ja ilman lämpötilan ero on riittävän suuri, jolloin vesi jäähtyy ja osa haihtuu kaasuna ilmaan. Kylmä ilma voi sitoa kaasumaista vettä vain rajallisen määrän, minkä jälkeen kaasu tiivistyy pieniksi vesipisariksi. (Lehtimaa ja Nurminen 1996.)

Kangastusten havaitsemisessa tieteellinen tieto edistää esteettistä kokemista. Se rajoittaa mielikuvituksen mahdollisuutta liialliseen fantasiointiin ja ohjaa kokemuksen esteettiseen tilanteeseen, jota havainto-ominaisuudet vahvistavat. Esimerkiksi syksyllä kovalla pakkasella, kun meri ei ole vielä jäänyt, voi nähdä kuinka saaret nousevat ikään kuin leijumaan. Optinen harha johtuu siitä, että ilma on lämpimämpää ja siten harvempaa lähellä veden pintaa, jolloin valonsäde kulkee sitä kautta helpoimmin. (Lehtimaa ja Nurminen 1996.)

Esteettinen mielihyvä

Esteettiset arvot ovat osa inhimillistä kulttuuria. Ympäristön esteettinen arvo ymmärretään usein vahvasti inhimilliseksi arvoksi, koska se edellyttää tietynlaista esteettistä herkkyyttä ja kykyä esteettiseen kokemukseen toisin kuin esimerkiksi luonnontieteelliset arvot, joiden voidaan katsoa olevan vähemmän subjektiivisia. Luonnon esteettiset arvot käsitetään helposti myös fyysistä mielihyvää synnyttäviksi välineellisiksi arvoiksi, jolloin esimerkiksi merituulen puhaltaessa tavoitteellaan virkistymiskokemusta. (Brady 2003, 22.)

Kokemuksen tasolla esteettinen arvo voi olla vaikea erottaa virkistysarvosta. Koska molemmat voivat olla jopa saman tilanteen tai toiminnan osia ja tuottavat mielihyvää, saatetaan molempia pitää instrumentaalisina arvoina. Emily Brady korostaa (Brady 2003, 23–25) oman näkemykseni mukaisesti, että niiden tuottamat mielihyvät eroavat toisistaan kuitenkin oleellisesti. Virkistysarvon tuottama mielihyvä on tavoitteellista: metsäkävelylle lähdetään kohottamaan kuntoa ja saamaan raitista ilmaa tai ulkoiluttamaan koiraa. Esteettinen arvo tätä vastoin tuottaa tavoitteetonta mielihyvää: metsässä ollessa nautitaan luonnon tuoksuista ja äänistä, iloitaan epätasaisessa maastossa kävelemisestä ja tunnetaan oksien rashaiteleva katkeilu askelten alla. Esteettisessä kokemuksessa luonnon sisäiset arvot ja kokijan esteettinen herkkyyks ovat oleellisia, kun taas virkistyskokemus syntyy silloin, kun kokijan tavoitteena on saada pääasiassa fyysinen hyvinolon tunne luonnossa liikkumisen ja oman toiminnan kautta.

Aiemmin esitettyjen tietopohjaisten teorioiden heikkous on mielestäni siinä, että juuri tällainen, kokijan fyysinen luonnon kokeminen, jää tarkastelun ulkopuolelle. Itse pidän ruumiillista kokemista tärkeänä osana luonnon esteettistä arvottamista. Kuten Arnold Berleant ehdottaa (Berleant 1991, 1992, 1997) kokijan sulautuminen, uppoutuminen luonnon kohteen kanssa on kokonaisvaltainen, ruumiillisen kokemuksen tapahtuma. Luonnossa tämänkaltainen esteettinen kokemus syntyy, kun annamme aistiemme vaeltaa avoimina ja sisällyttää koko ympäröivän luonnon ominaisuudet osaksi syntyvää esteettistä kokemusta. Meren rannalla näemme edessämme avautuvan näkymän, kuulemme kuinka meri kuohuu rantakallioita vasten ja tunnemme merituulen, jonka suolaisuuden maistamme kielessämme. Osana ruumiillista kokemusta tuomme mukamme tietomme, uskomuksemme ja asenteemme, jotka auttavat kokemuksen jäsentämisessä ja tulkitsemisessä (Berleant, 1997, 13).

Esteettisen herkkyyden ja luontoon sulautumisen on ehdotettu lisäävän kunnioitusta ympäristöä kohtaan. Esteettistä arvoa ei tulisi kuitenkaan määritellä keinona näiden saavuttamiseksi tai lisäämiseksi, vaan esteettinen kokemus tulisi ymmärtää yleisesti edistävänä tekijänä positiivisessa luonnon arvostamisessa (Brady 2003, 25). Tällöin ympäristön esteettinen arvostaminen rohkaisee meitä huolehtimaan ja suojelemaan ympäristöä, ja näin ympäristökokemus jatkuu vuorovaikutteisena tapahtumana, mikä parhaimmillaan saa aikaan sekä kokijan että ympäristön kannalta yhä positiivisempia esteettisiä merkityksiä.

Esteettiset arvot muiden ympäristöarvojen joukossa

On selvää, että pelkästään esteettisten ominaisuuksien perusteella ympäristön tilaa ei voida arvioida. Näkemykseni mukaan käytännön ympäristön suunnittelussa ja suojelussa painotetaan objektiivisiksi määriteltäviä arvoja usein liikaa subjektiivisina pidettyjen esteettisten arvojen kustannuksella. Toiminta- ja suojelupäätöksiä ei pitäisi tehdä tällaisen vastakkaisasettelun perusteella, vaan tulisi määrittää jonkinlainen luonnon kokonaisarvo, jossa huomioidaan useita eri arvolajeja, kuten

esteettinen, tieteellinen, taloudellinen, uskonnollinen ja kulttuurinen arvo. Tällöin luontoa ja ympäristöä koskevassa päätöksenteossa suurin painoarvo tulisi olla korkeimman kokonaisarvon omaavalla kohteella.

Kannatankin vahvasti näkemystä, jonka mukaan esteettinen arvo tulisi huomioida kohteen kokonaisarvossa ja keskeisenä tekijänä pohdittaessa muita ympäristöarvoja, kuten biodiversiteettiä sekä elämän ja lajien kunnioittamista. Kuten Marcia Eaton toteaa, estetiikka tarjoaa tarpeellisen ja muista poikkeavan tavan ymmärtää luontoa, ja siksi sen voi katsoa muodostavan jopa perustan muille arvoille (Eaton 1997, 363). Itse en menisi näin pitkälle: riittää kun hyväksymme, että esteettiset arvot ovat yksi keskeinen arvolaji muiden joukossa.

Esimerkiksi ympäristöekologian merkitys esteettisessä arvottamisessa ilmenee hyvin Aldo Leopoldin (Leopold 1991) kiteytyksessä, jonka mukaan ympäristön kauneus, pysyvyys ja yhtenäisyys ovat toisistaan riippuvaisia, ja luonnon hyvinvointi on yhtä kuin kyky uusiutua omien luonnollisten prosessien kautta. Tämän näkemyksen tosin voi tulkita siten, että kauneus esiintyisi vain terveessä ja ekologisesti vakaassa ympäristössä, mikä ei täysin vastaa nykyistä käsitystä ympäristön esteettisistä arvoista. Joutomaat, turmeltuneet luonnonympäristöt ja tuhoutuneet kasvualustat voivat olla esteettisiltä arvoiltaan kiintoisia kohteita.

Luonnon arvoihin on kiinnitetty laajaa huomiota määriteltäessä luonnonsuojelulle prioriteetteja, ja arvokeskustelua on käyty myös Suvisaariston vesialueen kunnostustoimien suunnittelussa. Käytännössä on kuitenkin vaikea löytää objektiivisesti sopivia kriteereitä mittaamaan kunkin arvon määrää ja päättää, mitkä kriteerit milloinkin pitäisi ottaa huomioon.

Päätöksenteossa ympäristön arvot jaetaan usein luonnonvara- ja ei-luonnonvarakategorioihin, mikä ei heijasta vain taloudellista ja eitaloudellista arvoa vaan myös erottelua helpommin ja hankalammin kvantifioitavien arvojen välillä (Godlovitch 1998, 122). Tasapuolisuuden vuoksi tulisi tehdä eroja useampien arvolajien tai erilaisten ”hyvyysien” välillä, jotta arvokeskustelusta ja oikeiden arvojen oivaltamisesta ja etsimisestä tulisi oikeudenmukaista. Beardsleyn (Beardsley 1982, 113) mukaan on syytä uskoa, että erityisenä lajinaan esteettinen arvo on yleinen ja keskeinen arvokategoria ja erotettavissa muista arvolajeista. Itsekin katson, ettei esteettisiä arvoja tulisi sivuuttaa ympäristöjä

koskevassa suunnittelussa ja päätöksenteossa. Ympäristötoimien kannalta tärkeäksi tavoitteeksi tulisi nostaa esteettisten ja muiden ympäristöarvojen arvioiminen rinnakkain ja niiden näkeminen toisiaan täydentävinä (Carlson 2010, 307). Luonnon kannalta on merkittävää, millä tavoin eri ympäristöjen esteettistä arvoa voitaisiin verrata toisiinsa ja kuinka paljon esteettisen arvon tulisi vaikuttaa kullekin alueelle kohdistuvissa toimenpiteissä.

Lopuksi

Mitä jatkossa tapahtuu Suvisaariston asukkaiden ympäristöön kohdistuville toiveille ja suunnitelmille, ja millainen tulevaisuus odottaa alueen luontoa ja sen tarjoamia esteettisiä kokemuksia? Uudenmaan ympäristökeskuksen ja Espoon teknisen keskuksen vuonna 2009 teettämän selvityksen *Suvisaaristo – rehevöityneen sisäsaariston ekologinen tila 2009* mukaan Suvisaariston ekologinen tila on välttävä ja ympäröivän merialueen tyydyttävä.

Herkästä saaristoluonnosta pidetään kuitenkin huolta. Suvisaaristoon suunnitellut hoitotoimenpiteet kohdistuvat selvityksen mukaan vesistön parantamiseen, kun taas metsäalueet on jätetty esityksen ulkopuolelle.³ Ensimmäinen ja tärkein hoitotoimi on laajentaa viemäriverkostoa niin, että se ulottuu kaikkiin kiinteistöihin ulkoisen kuormituksen vähentämiseksi. Tämän jälkeen aloitetaan vesiliikenteen nopeusrajoitusten tiukentaminen, pienruoppausten vähentäminen ja vesikasvien niiton rajoittaminen. Näillä toimenpiteillä tuetaan vesistön ekologisen tilan kohentumista. Hoitosuunnitelman perustana vaikuttavat vahvat ekologiset arvot, jotka tässä tapauksessa näyttäisivät vaikuttavan positiivisesti myös ympäristön esteettisiin arvoihin ja sitä kautta asukkaiden elämän laatuun.

Paikallisten asukkaiden merkitys Suvisaariston ympäristön huolehtimisessa on suuri, ja ennallistamista sekä suojeletoimia tehdäänkin

3 Metsien ja maaperän kunnostukseen on tosin useilla yksittäisillä saarilla omia suunnitelmia, jotka on laadittu yhteistyössä saaren asukkaiden, kesäasukkaiden ja ulkopuolisen asiantuntija-avun kanssa.

Espoon kaupungin lisäksi huomattavassa määrin myös talkoovoimin. Asukasyhdistykset ovat yhteistoimin saaneet rakennetuksi muun muassa oman vesihuoltoverkoston ja kunnostaneet vesistöä muillakin tavoin. Nämä vesistöjen suojelun kannalta merkittävät hankkeet ovat osaltaan parantaneet Suvisaariston viihtyvyyttä ja virkistyskäyttöä. Nämä toimet ovat myös parantaneet alueen esteettisyyttä.

Vakinaisen asukaskunnan huoli ja vastuunottaminen luonnosta ja koko ympäristöstä vaikuttaa ainakin käytännön tasolla kokonaisvaltaisemmalla kuin kesämökkiläisten. Tämän voi ymmärtää johtuvan vakinaisten asukkaiden halusta säilyttää ja kohentaa omaa arkiympäristöään. Mökkiläiset viettävät alueella vähemmän aikaa, mikä rajoittaa heidän mahdollisuuksiaan osallistua laajamittaisiin ja kestoaltaan pitkäaikaisiin toimiin. Kesäasukkaat myös keskittyvät enimmäkseen oman tonttinsa ylläpitämiseen ja kesäloman mukavuuteen vaikuttaviin tekijöihin, kuten oman rantaosuuden siisteyteen ja pihakasvien hoitamiseen. Esteettisten arvojen huomioon ottaminen ja vahvistaminen omassa ympäristössä motivoivat kuitenkin alueen molempia asukasryhmiä panostamaan ekologisten seikkojen lisäksi myös esteettisiä arvoja kohentaviin toimiin.

Jatkotoimenpiteenä Suvisaariston selvityksessä suositellaan muun muassa ”sellaisen hoitosuunnitelman tekoa, jossa pohditaan yhdessä tarkemmin hoitotoimien toteutustapaa” (Uudenmaan ympäristökeskuksen ja Espoon teknisen keskuksen raportti, 2009). Saaristoalue on tärkeä kokonaisuus ajan kuluessa muuttuvassa merimaisemassa, ja siksi siihen kohdistuvassa hoitosuunnitelmassa ja toteutuksessa olisi muiden arvojen ohella tärkeää pohtia myös saariston esteettisiä arvoja. Myös luonnonympäristön ennallistaminen (mm. Elliot 1995; Katz 1997; Ross 2006; Vogel 2003) on esteettisten arvojen näkökulmasta kiinnostava ja keskustelua herättävä aihe, jota en kuitenkaan voi tarkastella tässä. Tuhoutuneen tai vahingoittuneen luonnon palauttaminen alkuperäiseen rinnastettavaan tilaan on Suvisaariston kohdalla erittäin ajankohtainen teema, joka tulisi myös aluetta koskevassa esteettisessä keskustelussa nostaa esiin.

Esteettisesti arvokas luonto tukee ympäristön ja yhteiskunnan esteettistä vaurautta. Vauraus on potentiaalia, joka toteutuu ympäristön ja yhteiskunnan esteettisenä hyvinvointina. (Beardsley 1982, 113–114.) Näin

ollen esteettisiä kokemuksia tarjoavasta ympäristöstä huolehtiminen vahvistaa Suvisaariston esteettistä arvoa ja parantaa asukkaiden ja vierailijoiden viihtyvyyttä ja hyvinvointia.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Brady, Emily 2003: *Aesthetics of the Natural Environment*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Beardsley, Monroe C., 1982d: Aesthetic Welfare, Aesthetic Justice, and Educational Policy. Teoksessa *The Aesthetic Point of View. Selected Essays*. Toimittaneet Wreen, Michael J. & Callen, Donald M. Cornell University Press, New York.
- Berleant, Arnold 1997: *Living in the Landscape: Toward an Aesthetics of Environment*. University Press of Kansas, Kansas.
- Berleant, Arnold 1992: *Aesthetics of Environment*. Temple University Press, Philadelphia.
- Berleant, Arnold 1991: *Art and Engagement*. Temple University Press, Philadelphia.
- Carlson, Allen 1979: Appreciation and the Natural Environment. – *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 37(3) 1979, 267–275.
- Carlson, Allen 1981: Nature, Aesthetic Judgement, and Objectivity. – *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 40(1) 1981, 15–27.
- Carlson, Allen 2010: Contemporary Environmental Aesthetics and the Requirements of Environmentalism. – *Environmental Values* 19(3) 2010, 289–314.
- Carroll, Noël 1993: On Being Moved by Nature. Teoksessa *Landscape, natural beauty and the arts*. Toimittaneet Salim Kemal & Ivan Gaskell. Cambridge University Press, Cambridge.
- Eaton, Marcia Muelder 1997: Aesthetics: The Mother of Ethics? – *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 55(4) 1997, 355–364.
- Elliot, Robert 1997: *Faking Nature*. – *The Ethics of Environmental Restoration*. Routledge, New York.
- Godlovitch, Stan 1998: Evaluating Nature Aesthetically. – *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 56(2) 1998, 113–125.
- Katz, Eric 1997: *Nature as Subject*. Rowman & Littlefield Publishers, London.
- Lehtimaa, Raimo ja Nurminen, Hanna 1996: *Saaristolaisen käsikirja*. Rannikkoseudun Sanomat Oy, Kokemäki.
- Leopold, Aldo 1991: *The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold*. Toimittaneet Flader, Susan & Callicot, Baird J. University of Wisconsin Press, Madison.
- Rannisto, Tarja 2007: *Luonnon estetiikka*. Multikustannus, Helsinki.
- Rolston III, Holmes 2007: From Beauty to Duty. Aesthetics of Nature and Environmental Ethics. Teoksessa *Nature, Aesthetics, and Environmentalism. From Beauty to Duty*. Toimittaneet Allen Carlson & Sheila Lintott. Columbia University Press, New York.
- Rolston III, Holmes 1999: Arvot luonnossa. Teoksessa *Ympäristöfilosofia*. Toimittaneet Markku Oksanen & Marjo Rauhala-Hayes. Gaudeamus, Helsinki. Suomentanut Maija-Liisa Mäkinen.

- Ross, Stephanie 2006: Paradoxes and Puzzles: Appreciating Gardens and Urban Nature. – *Contemporary Aesthetics* 7, 2006.
- Saito, Yuriko 2008a: Appreciating Nature on Its Own Terms. Teoksessa *Nature, Aesthetics, and Environmentalism. From Beauty to Duty*. Toimittaneet Allen Carlson & Sheila Lintott. Columbia University Press, New York.
- Saito, Yuriko 2008b: The Aesthetics of Unsenic Nature. Teoksessa *Nature, Aesthetics, and Environmentalism. From Beauty to Duty*. Toimittaneet Allen Carlson & Sheila Lintott. Columbia University Press, New York.
- Tiensuu, Marja 2009: *Suvisaaristo – rehevöityneen sisäsaariston ekologinen tila*, Uudenmaan ympäristökeskus, Helsinki.
- Urry, John 1995: *Consuming Places*. Routledge, London.
- Vogel, Steven 2003: The Nature of Artifacts. – *Environmental Ethics* 25(2) 2003, 149–168.
- Walton, Kendall, L. 1970: Categories of Art. – *Philosophical Review* 79(3) 1970, 334–367.

Painamattomat lähteet

- Sommarö-Seura 2007: *Tietoa Suvisaaristosta*. www.sommaroseura.fi/tiedotteet.
- Uudenmaan liitto 2007: *Suvisaaristo on Vuoden uusmaalainen kylä 2007*. www.uudenmaanliitto.fi/ -> ajankohtaista -> uutiset

II

Hyvinvoinnin ympäristöjä

Leppoistettu kaupunki

Timo Kopomaa

Elämäntaito-oppaissa suositellaan arjen tempon hidastamista: on mentävä luontoon, metsään, mökille, vaeltamaan, on ulkoiltava, kuunneltava luonnonääniä tai hoidettava puutarhaa. Kaupunkilaisten mielipaikat sijoittuvat usein luontoon, tosin kotikin koetaan mieluisaksi. Mielipaikoiksi nimetyt ja ymmärretyt ympäristöt tarjoavat yksityisyyttä ja rauhaa sekä suojaa ulkoisilta stressaavilta ärsykkeiltä, joita tiiviissä kaupunkimiljöössä on lähitulevaisuudessa entistä enemmän.

Kiireen, pakkotahtisuuden ja stressin välttämiseksi on pyritty rajoittamaan vauhtia ja tuotettu uusia arjen tempoja määrittäviä käsitteitä. On käytetty termejä ”elpymisen minimi”, ”hitauden suojele”, lisäksi voidaan puhua ”tavoitesykealueesta”, ”aikalisan ottamisesta”, ”vapauden valtakunnasta”, ”nopeutumiskehityksen välttämisestä” ja ”zen-olotilasta”. Ajankäytössä, liikkumisessa ja muissa arjen käytännöissä, tiloissa ja ratkaisuisissa suositaan valintoja, joissa tempo muuttuu aiempaa elämänrytmiä hitaammaksi, leppoisemmaksi. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi on otettu käyttöön erilaisia yksilöllisiä tai kollektiivisia tekniikoita. (Kopomaa 2008b; 2011.)

Erilaisin ”vauhdin rajoittamisen” tekniikoin on pyritty lisäämään elämäntaitoa ja arjessa jaksamista sekä elvyttämään toimintakykyä. Elpyminen on palautumista, elinvoiman lisääntymistä ja uudelleen voimistumista, mutta elpyminen voi merkitä myös suuntautumista kohti uutta aikavaurautta. Kyse on kokonaisvaltaisesta pyrkimyksestä ja kokemuksesta, ei vain viihtymisestä, terveellisyydestä, turvallisuudesta, elämyksellisyydestä tai esimerkiksi virtaus- eli *flow*-kokemuksesta, jossa

ajankulu katoaa ja kaikki muu unohtuu. Fyysisten tilojen suunnittelijoille, muun muassa retriittihuoneiden sisustajille, ajatus kokonaisvaltaisuudesta on näyttäytynyt esimerkiksi moniaististen tilojen kehittelynä.

Media, kulutustottumukset ja ihmisten ajankäytölliset valinnat osoittavat, että hidastaminen ja hiljentyminen ovat selkeästi lisänneet suosiotaan parina viime vuosikymmenenä ja erityisesti viime vuosina. Ne ovat saavuttaneet jonkinlaisen ideologian ja muoti-ilmiön aseman yhteiskunnassa. Tulkinta on, että olemme suunnistamassa ja suuntautumassa kohden hitauden aikakautta. On syytä kysyä, miltä läpeensä hitaaksi ja nykyistä leppoistavammaksi suunniteltu maailma näyttää? Edistäisikö rauhallisempi elämänrytmi ja myönteisen hitauden suosiminen myös kestävää kehitystä? Omia arkisia hitausvalintojani ovat olleet esimerkiksi käsin tiskaaminen, työmatkapyöräily ja maisemapuutarhan rakentelu kesämökillä. Ne kuvastavat halua päästä sovintoon itsen ja myös ympäristön kanssa. Elämänrytmin rauhoittaminen voi toteutua vapaaehtoisesti tai pakotetusti.

Leppoistamisessa suositaan tempon vaihdosta aiempaa hitaammaksi ja rauhallisemmaksi, pysähdytään tai valitaan hiljaisempi käytäntö. Esimerkiksi vilvoittelua kesäisen mökkisaunan terassilla voisi pitää eräänlaisena leppoistamisen ideaalitulana, ympäristöpsykologien käyttämin termein ”elvyttävänä tilana” tai ”henkireikäänä”. Leppoistaminen voi viitata harjoitettuihin käytäntöihin tai toteutettuihin ratkaisuihin. Se voi myös olla asenne: ihminen osaa ottaa asiat leppoisasti. Kolmanneksi leppoisuus voidaan nähdä kriteerinä, jonka perusteella on mahdollista arvioida ympäröivää yhteiskuntaa. Lisäksi leppoistaminen linkittyy myös hitautta suosiviin tai suositaviin yhteiskunnallisiin liikkeisiin, esimerkiksi niin sanottuun slow-liikkeeseen, joka suosii hidasta matkailua ja ruokailua sekä meditointi- ja joogaharrastuksia (esim. Honoré 2004; Kopomaa 2008a).

Kiinnostus nykyistä hitaampaan ja hiljaisempaan kaupunkiin ja kaupunkielämään hakee vaikutteita moneltakin suunnalta. Muutama vuosikymmen sitten haikailtiin esimerkiksi rauhallisen aterioinnin perään. *Slow Food* -liike laajeni puheenvuoroksi ympäristöllisesti ja kulttuurisesti nykyistä kestävämmän kaupungin puolesta, makutietoisuus ja aikatietoisuus lomittuivat toisiinsa. Trendikkäitä hitaustuotteita ovat hiljaisuudelle pyhitetyt retriitit, pyhiinvaellukset, kylpylät ja monet muut

Taulukko 1: Suuri ja pieni hyvinvointi (mukaillen Karisto 1998).

	<i>hyvinvointi</i>	<i>Kurjuus</i>
<i>Suuri</i>	Onni ja autuus	Musertavat puitteet
<i>Pieni</i>	Leppoisa arki	Ahdistava arki

niin sanotut *wellness*-tuotteet. Näiden suosion taustalla ovat arjen jakamisen vahvistaminen ja kiireen välttäminen.

Sosiaalipolitiikan tutkija Antti Karisto (1998; Roos 1994) on kirjoittanut pirstoutuvan elämän politiikasta. Hän kiinnitti huomiota siihen, että myönteisiksi ja tavoiteltaviksi koetut arvot ovat merkityksellisiä hyvinvointijärjestelmämme kannalta. Ne voivat innostaa ihmisiä kohden positiivista elämän tulkintaa ja arkea. Tällöin arkisiksi onnen pipanoiksi määritelty hyvinvoinnin ulottuvuus voi merkitä juuri ”leppoisaa arkea”, jotakin sellaista, joka on hyvinkin merkityksellistä tavoitellun pienen hyvinvoinnin näkökulmasta ja johon sosiaalipolitiikkaa toteuttava taho suhtautuu vakavasti, vaikka se olisi sisällöltään avointa, hetkellistä ja muuntuvaa (Taulukko 1). Leppoisemmalla arjella voidaan ehkäistä tai ainakin lievittää ongelmia ja ahdistavaksi koettua elämää.

Leppoisuus saattaa olla joillekin, kuten vaikkapa ikäihmisille, ”paras mahdollista vauhtia”. Leppoisuudella on myös vahva yhteys paikan henkiseen ilmapiiriin. Kiinnostavan tutkimuksen asuinpaikan valinnan ja iän yhteydestä elämän tempoon ja leppoisuuteen tarjoaa Antti Kariston (2008, 207, 327) laaja tutkimus suomalaiseläkeläisistä Espanjassa. Omarytminen kiireetön puuhastelu ja verkkainen päivätahti ovat esimerkkejä leppoisuuden vaalimisesta.

Elämänhallintaa kasvattavissa jarrutustekniikoissa on epäilemättä eroja miesten ja naisten välillä. Nainen saattaa osallistua lasten tai lastenlasten hoitoon, kun mies perinteisesti on keskittynyt ”kodin rakennusteknisiin pienkehityshankkeisiin”. Yksilöiden tai ryhmien mahdollisuudet leppoisuuteen saattavat tuottaa myös uusia yhteiskunnallisia jakolinjoja. Elvyttävä ajankäyttö näyttäisi olevan osa ylempien yhteiskuntaryhmien ja luovan luokan eliitin toteuttamaa elämäntyyliä. Samalla leppoistamisen tavoite ja elämäntapa nousevat myös eläkeläisten sekä nuorten ryhmistä – ei yksin eliittiipiireistä.

Edelläkäyvät tekniikat, heikot signaalit, megatrendi

Hitauden suosimisen aikakautta on mahdollista tarkastella leppoistamisen tekniikoiden kautta. Olen kuvannut näitä leppoistamisen tekniikoita aiemmassa julkaisussani (Kopomaa 2008b), johon tämä artikkeli tukeutuu. Tutkielmassani olen visioinut lähitulevaa ja esillä on nyt erityisesti sosiaalisten käytänteiden rinnalla leppoistamiseen käytettyjen tekniikoiden yhteys tilaan ja paikkoihin.

Käyttämäni termi ”edelläkäyvät tekniikat” on rinnasteinen tulevaisuuden tutkijoiden käsitteelle ”heikot signaalit”, jossa on kyse aikaisesta informaatiosta, kokemuksista ja aistimuksista koskien kehityksen mahdollista suuntaa ja muutosta. Heikot signaalit voivat olla myös muutoksen ensioireita, joiden myötä voidaan ennakoida tulevia tapahtumia (esim. Hiltunen 2010; Coffman 1997). Tulevaisuuden tutkija Mika Mannermaa (2004, 42–46) on erottanut heikot signaalit megatrendeistä. Molemmilla on suuri yhteiskunnallinen vaikutus tulevan kehityksen todennäköisyyteen ja vaikuttavuuteen, mutta Mannermaan mukaan heikkojen signaalien toteutumistodennäköisyys on pieni, kun megatrendien kohdalla todennäköisyys on jo suuri. Mannermaan tulkinta on, että esimerkiksi internet oli heikko signaali vuosien 1993–1995 tienoilla, jonka jälkeen siitä on tullut voimakkaasti kehittyvä ja levittäytyvä trendi.

Kun tutkija yrittää paikantaa edelläkäyviä tekniikoita ja heikkoja signaaleja, käyttökelpoisia aineistoja ovat luovat teokset, esimerkiksi taide eri muodoissaan tai vaikkapa vaihtoehtoliikkeiden toiminta. Havainnot yhteiskunnallisen eliitin valitsemista käytännöistä, tekniikoista ja tietoisuudesta voivat olla samoin merkityksellisiä. Signaaleja ja havaintoja tulevasta voidaan saada myös median kautta. Tällöin huomio kiinnittyy muun muassa pääsanomalehtiin, joiden välityksellä yhteiskunnallisesti merkittävä ”oireilu” näyttäytyy. Kuvatun kaltaisten aineistojen pohjalta on koottu aikajana ”vauhdin rajoittamisen” -trendin – muodin, tyylien ja elämäntavan – merkkipaaluista (Kuvio 1). Teknologian vaikutuksia arvioineen Paul Virilion (1998) tapaan kutsun arjen hidastamista ”vauhdin rajoittamiseksi”.

Nykyisen hitaus-liikkeen juuret voidaan sijoittaa 1960-luvulle, tosin esimerkiksi kristillisen asketismin historia alkaa jo parin tuhannen

vuoden takaa. Nyt vuosituhannen vaihteen jälkeen olemme eläneet keskellä voimakasta hitauden vaalimisen ja leppoistamisen ajanjaksoa.

1960-luku

- itämaiset mietiskelylajit suosioon

1970-luku

- ympäristöpsykologien havainnot elvyttävistä ympäristöistä
- retriittiliike Suomeen

1976

- ensimmäiset hidaskadut perustettiin Tanskassa

1978

- *ambient*-musiikki

1980-luku

- *taichi* yleistyi länsimaissa
- turvaseksi

1986

- slow food -liike syntyi Italiassa

1987

- Pyhän Jaakobin pyhiinvaellusreitti UNESCO:n suojelukohteeksi

1990-luku

- *cittaslow* & *slow life* -liikkeet
- *blocco totale* -liikennerajoitukset
- äänimiljöön laatututkimusta
- huoneistosaunat yleistyivät
- *stress free* -tilat
- *wellness*-palvelut
- vuorotteluvapaa Suomessa (1996–)

2000

- Hiljaisuuden huone, EXPO2000, Suomi
- ITE-taide saa julkisuutta

2002

- aktiivieutanasia laillistettiin Hollannissa ja Belgiassa

2000-luku

- internetin suodatinohjelmat ja estot yleistyivät
- kännykkäkieltoalueet
- konserttiyleisö käyttää korvatulppia

2004

- *In Praise of Slow* -kirja ilmestyi

Kuvio 1. Vauhdin rajoittamisen trendi Suomessa ja eräissä länsimaissa 1960–2000-luvuilla.

Avoimia rennon elämäntyylin ja rauhoittumisen tiloja on usein liitetty – niin ajatuksissa kuin konkreettisesti suunnittelussa – kotiin: asuntoa on laajennettu esimerkiksi parvekkeelle, terassille tai pihapuutarhaan. Erityisesti on huomioitu veranta ja kuisti, takapihan puutarha ruokailuryhmineen tai puutarha talon sydämenä. Elämänpoliittisena valintana ja elvyttävää ajankäyttöä ilmentävänä elämäntapana niin sanottu *al fresco* ja sen mukainen asuminen on kehittely brändiksi asti (Cliff 2006). Se näyttää meillä tyypillisimmin mökkeilyssä ja huvilaelämässä. *Al fresco* -elämäntyylin on sanottu merkitsevän ”aineellista yltäkylläisyyttä vieroksuvaan uutta luksusta”. Tämä tarkoittaa ylellisyyttä ja loistoa, joka onnistuu välttämään materiaalisen yltäkylläisyyden – mitä luksus tosiasiallisesti kuitenkin aina edustanee. Vaikka vaatimustasossa ja varustelussa on tapahtunut muutoksia, kesämökit ovat paljolti säilyneet vaila mukavuuksia aina viime vuosikymmenelle saakka. Monien mielestä mökillä ei edelleenkään kuuluisi olla samanlaista varustelutasoa kuin kaupunkiasunnossa.

Elvyttävät vetäytymiset tai poiskytketytymiset, luontoon hakeutuminen, vapaa-ajanvietto pihalla, siirtolapuutarhamökissä, viljelypalstalla tai kesäasunnolla ja saunominen siellä edustavat implisiittistä leppoistamista; kiireettömyyttä ja rentoutusta tavoitellaan ilman pakkoa, itselle mielekkäiden valintojen kautta. Seuraavassa tarkastelussa esillä on kolme teemaa: 1) hiljaiset alueet ja tilat, 2) hidastus ja hitailijat sekä 3) pysähdyksen paikat. Osin nämä teemat ovat risteäviä ja lomittuvat toisiinsa.

Hiljaiset alueet ja tilat

Nytemmin kaavoituksessa ja perinteisemmin kaupunkisuunnittelussa on mietitty hiljaisia alueita ja hiljennettyjä urbaaneita vyöhykkeitä. Tulevaisuudessa ihmisten suhde ääniympäristöön on yhä merkittävämpi elämänlaadullinen haaste (Pesonen 2004). Näyttäisi siltä, että äänimaiseman osalta on eletty tiedostavaa vaihetta, jossa toteutukset ovat olleet enemmänkin hätäapu kuin lopullinen ratkaisu. Lainsäädäntöön asti on viety ajatus siitä, että ihmisillä on oltava mahdollisuus

Taulukko 2. Esimerkkejä urbaanin äänimaiseman hallinnoinnista.

	Urbaani keskusta	Keskustan ulkopuolella
Melun hallinta	nopeusrajoitukset, hiljainen asfaltti	meluaidat
Peittovaikutus (äänimaisemointi)	taustamusiikki, vastamelukuulokkeet	luonnonäänet (tuulen kohina, kasvillisuuden kahina)

nauttia hiljaisuudesta ja luonnon äänistä. Kaivataan takuita elämyksille, jotka ovat luonteeltaan pikemminkin huomiota herättämättömiä kuin ääntä pitäviä.

Kaupunkikeskustat ja keskustojen ulkopuoliset alueet poikkeavat toisistaan sen osalta, miten äänimaisemaa on pyritty hallinnoimaan (Taulukko 2). Tarjolla on kaksi vaihtoehtoa. Voidaan pyrkiä melun hallintaan vaikuttamalla äänen syntyyn tai sen kuulumiseen tai voidaan pyrkiä tuottamaan musiikin tai luonnonäänten avulla peittovaikutusta ei-toivotuille äänille. Keskustojen liikekeskuksissa äänimaisemointiin on saatettu käyttää taustamusiikkia ja liikennemelun vaimentamiseen hiljaista asfalttia sekä nopeusrajoituksia. Keskusta-alueiden ulkopuolelle on puolestaan pystytetty meluaitoja, mutta peittovaikutusta ei-toivotuille äänille ovat olleet synnyttämässä myös tuulen kohina ja kasvillisuuden kahina.

Eriyisiä hiljaisia tiloja puutarhojen, kirjastojen sekä isojen kirjakauppojen rinnalla ovat olleet kirkot (Jurmu 2004, 31), joiden ovet on pyritty pitämään avoimina satunnaisillekin kävijöille. Yksittäisistä tutuista arkisista tiloista hiljaiseksi on määrittynyt perinteinen suomalainen sauna. Sauna on saatettu nimetä paitsi hiljaiseksi huoneeksi, myös pyhäksi paikaksi. Hiljentyäkseen ihmisten ei välttämättä tarvitse vetäytyä pois kaupungista. Kirkollinen tila, enemmän tai vähemmän pyhäksi koettuna, saattaa tarjota hiljaisuuden saarekkeen keskellä kulutuksen merta esimerkiksi ostoskeskuksessa.

Kirkkoarkkitehtuurin on ajateltu voivan tarjota ihmisille ainutkertaisia ja -laatuisia hiljaisuuden kokemuksia. Hämärän rauhallisessa, viileässä kivikirkossa tai kappelissa saa helpotusta nyky maailman virikeähkyyn ja

ärsykekrapulaan. Niin kutsutuilla tiekirkoilla on jopa oma hiljaisen tilan liikennemerkkinsä. Kirkkorakennukset ja seurakuntatilat ovat monin paikoin muistuttaneet pikemminkin toimintakeskuksia kuin pyhäköitä. Myöskään kaupunkisuunnittelussa ei ole mietitty pyhien paikkojen merkitystä; tosin ne saattavat jäädä tunnistamatta maallistuneilta kaupunkilaisiltakin kirkkoja ja hautausmaita lukuun ottamatta.

Pääkaupunkiseudulla kauppakeskus Isossa Omenassa on kaupungin kirjasto ja sen yhteydessä pieni japanilainen puutarhanurkkaus. Nämä eivät ole ainoita hiljaisia huoneita (engl. *Prayer Space, Place of Worship, Multi-Faith Room, Quiet Room*). Ostoparatiisiin on sijoitettu myös evankelis-luterilaisen seurakunnan kappeli. Se toimii hiljentymisen tilana sekä eräänlaisena vastakulttuurisena paikkana ostoskeskuksen kaupallisuuden vaalimisen idealle. Nykyihmisen on mahdollista ostaa raamit hiljaisuuden elämykselle (Vikman 2003, 23).

Hiljaisuuteen vetäytyminen merkitsee usein luonnon äärelle hakeutumista, pois asutusta ja liikennöidystä ympäristöstä. Metsä on ollut ja on suomalaisille tärkeä osa luontoa, järvien, saariston ja meren ohella. Metsän antama turvallisuuden tunne näkyy kansanrunouden mielikuvissa; itsensä vangiksi tunteva saa metsässä kuvitelman vapaudesta (Siltala 1987, 412).

Hiljaisuuden päivänä, jota Suomessa vietetään Hiljan päivänä 8.10., haastateltu muusikko Ville Valo tarttui hiljaisuuden teemaan ja liitti siihen myös irtautumiskokemuksen (*Helsingin Sanomat* 8.10.2006): ”Hiljaisuus on enemmänkin henkinen juttu, hetki, jolloin oma sydän saa olla rauhassa. Samaa hiljaisuutta on lukemisessa. Kun tekee sellaista, mikä vaatii keskittymistä, kaikki hälinä häviää ympäriltä. Hiljainen paikka on järvimaisema, ja soutaminen laineiden liplattaessa.”

Hidastus ja hitailijat

Monet esimerkit hitauden vaalimisen tekniikoista ja käytänteistä liittyvät nykymaailmassa liikkumiseen ja liikenneympäristöihin. Turvallisuuden ja viihtyvyyden lisäämiseksi sekä melun vähentämiseksi liikenteessä suositaan nopeusrajoituksia. Kaupunkisuunnittelun hitautta edistävät

tavoitteet ovatkin ehkä selkeimmin toteutuneet liikennesuunnittelussa. Toimiva liikenneympäristö on luonteeltaan sellainen, että tavoiteltu liikennekuluttuuri saavutetaan ilman pakkokeinoja. Hidastetöyssyissä liikennevälineen kuljettaja saa ulkoisen pakon rajoittaa liikettään, kun pelkät ohjeet, neuvot tai määräykset eivät riitä vauhdin kesyttämiseen. Tähän sisältyy tiivistetysti nyky-yhteiskuntaa ja sen elämänmenoa kuvaava piirre. Meillä on lähes äärettömät tekniset mahdollisuudet voittaa ajan ja tilan rajoituksia, mutta oman ja muiden viihtyvyyden ja turvallisuuden vuoksi pyrimme rajoittamaan nopeuttamme ja liikettämme.

Jalkaisin ihminen voi kulkea päivässä matkan, johon autolla kuluisi vain puolisen tuntia. Jalan tapahtuvaan liikkumiseen, pyhiinvaellukseen ja vaeltamiseen ylipäätään on liitetty hiljaisuuden kaipuuta ja tavoittelemista (esim. Elonheimo 2003, 25–28; Thoreau 1997). Jalkapatikan on nähty irrottavan ihmisen arjesta ja sen vaatimuksista. Vaellus tarjoaa mahdollisuuden miettiä elämää ja sen merkityksellisyyttä. Vaeltaja elää reissullaan yksinkertaisesti, huolettomasti, ja aikaa on hiljaisuuden vaalimiseen. Päiväohjelmaa eivät määritä tarkat kellonajat, vaan kulki ja tuntee ajan ja matkan etenemisen jaloissaan ja vatsassaan. Hän voi keskittyä fyysisen rasituksen ohella rinnallaan kulkeviin ihmisiin, ympäröivään luontoon ja elämänkatsomuksellisiin kysymyksiin. Hän sallii itselleen kiireettömyyden ja hitauden ylellisyyden.

Hidastaminen näyttäytyy elämän valinnoissa ja tyylittelyissä. Havain- toja on tehty uusista sosiaalisista ryhmittymistä ja heimoista. Näitä ”hitailijoita” voivat olla vaeltelijat, askeettisuutta suosivat pidättäytyjät sekä puuhastelijat, vapailijat, autoilua harrastavat cruisailijat ja muut enemmän tai vähemmän ”retroheimoiksi” mielletävät elämäntapa- ja harrastusryhmät. Retro-elämäntavan tai -tyylin valinneet ovat ilman ylipääsemätöntä räsytystä suuntautuneet ajassa taaksepäin kohden haaveiltua. He eivät kuitenkaan toista yksi yhteen sitä, mitä aiemmin on ollut. Nykytilanne, jossa tyyli, muoti tai design esitetään tai esiintyy, on aivan toinen kuin se ajankohta, johon nyt uudestaan löydetty muoto- kieli, muoti tai käytännöt viittaavat (Gronow 1997, 81).

Hitauden suosijat ovat osoitus lisääntyvästä uusheimoisuudesta, joka rakentuu nykypäivän heimojen ja yhteisöjen varaan (Lash 1995, 197; ks. Beck, Giddens & Lash 1995). Näin ”slovarius” on sosiaaliin

suhteisiin liittyvä ominaisuus. Yhteisöllisen sidoksen ohentuessa – esimerkiksi elämäntilanteiden vaihtuessa – eriytyneet yksilöt kiinnittyvät omiin yhteenliittyimiinsä kuvitellun (*imagined*) yhteisön tapaan.

Monet julkiseen kaupunkitilaan sijoittuvat taideprojektit ovat muistuttaneet kaupunkilaisia siitä, että kaupunki on viime kädessä olemassa ihmistä varten, ja että juuri erilaiset leppoistavat tilat ja tilojen leppoistukset ovat hyvä osoitus tästä urbaanista jokamiehen oikeudesta. Karnevalistiset taide- ja mielenilmaukset ovat kaupunkitilan haltuunottoja, joiden voidaan nähdä ilmentävän myös eräänlaista yksilöllistä kevyttaktivismia, uudenlaista kansalaistoimintaa, yhteiskunnallista liikehdintää ja suunnistautumista kohti kestäväää kulutusta. Aktiivisten kansalaisryhmien toimintaa kaupungeissa leimaa usein satunnaisuus, lyhytaikaisuus ja projektiokohtaisuus. Eräs tällainen oli sähköpostitse esitetty kutsu PAUSE:en. Siinä ihmisiä kehoitettiin iltapäivän (17.11.2009) ruuhkatunnin aikana pitämään tauko ja liikkumaan niin hitaasti kuin he vain pystyvät Helsingin sydämessä.

Asennevalistuskampanjassa keväällä 2007 Helsingin julkisia yhteisiä ulkotiloja markkinoitiin kylteissä uusrentoon tapaan: ”Saa istua nurmikolla, saa katsella pilvenhattaroita, saa lukea kirjaa, pelata palloa, syödä eväitä ja laulaakin saa. Siistissä puistossa se kaikki on vielä haus Kempaa.” Uusrentoudesta voidaan puhua, koska nykyihmisellä on jou toaikka, aktiivista vapaa-aikaa ja taloudellisia mahdollisuuksia toteuttaa itseään vapaalla.

Pysähdyksen paikat

Kolmas leppoistamisen alue löytyy pysähdyksen tai pysähtymisen tekniikoista. Ajallisesti rajallista pysähdystä edustaa esimerkiksi puutarhan hoito, sen suunnittelu ja rakentaminen. Puutarha-alan ammattilaiset ja harrastajat ovat olleet kiinnostuneita kiinalaisten ja japanilaisten oppien pohjalta suunnitelluista puutarhoista. Puutarhat voivat toimia myös filosofis-spirituaalisena ”toisena”, jumalaisena maailmana tai meditatiivisena tilana tai paikkana, jossa on mahdollista saavuttaa yhteys alkuperäiseen minuuteen (Eväsoja 2006, 71–73). Yleisilmeeseen

ja maisemaan keskittyvä puutarhanhoito tapahtuu ulkona luonnossa, jossa ympäristö on samalla sekä keskentekoinen että valmis. Japanilaisiin puutarhoihin voidaan ylipäätään liittää tietty yksinkertaisuus ja sen synnyttämä levollisuus. Hitauden trendin näkökulmasta erityisen kiinnostava on se japanilaisen puutarhan suunnittelua ohjaava periaate, että paikan tulee paljastaa yllätyksensä hitaasti ja kannustaa kiireettömään tutustumiseen.

Asuintilat voivat vahvistaa sisäisen hiljaisuuden pyrkimystä ja toimia ihmisen mielen suojana (esim. Macweaney & Ness 2002). Usein kysymys on jonkinlaisen kotialttarin pystyttämisestä. Kotialttari saattaa koostua jokapäiväisistä ja melkein pä leikkimielisistä esineistä, jotka ilmentävät hengellisyyttä. Ehkä kirjahyllyn päälle asetellut perinteiset sukuvallokuvat ovat nykykodeissa korvautuneet henkisyystyökaluilla kertovilla sisustusesineillä ja matkamuuistoilla?

Kaikille avoimien kappaleiden ja hiljaisten huoneiden sisustus on tyypillisesti neutraali tai suorastaan askeettinen. Pyhyttä ei useinkaan ole tuotettu uskonnollisilla esineillä. Tilan merkityksen ja käytön kannalta uskonnollista ja historiallista jatkuvuutta tärkeämpää ovat olleet ihmisten henkilökohtaiset kokemukset. Kun perinteisissä uskonnollisissa tiloissa keskeistä on yhteisöllisyys ja jatkuvuus, uusissa uskonnollisissa tiloissa korostuu myös yksilöllisyys ja hetkellisyys. (Gilliat-Ray 2005; Tanskanen ym. 2006.)

Mikko Jalas (2006) käsitteli Helsingin kaupparkeakoulussa teke-mässään väitöskirjassa kiirettä ja arkea koskevaa ympäristöpolitiikkaa. Hän kuvasi sitä, miten ajankäytön tilastointia voidaan käyttää merkityksellisen ja itsetarkoituksellisen tekemisen kuvaamiseen. Arkinen toiminta ei ole vain keino päästä haluttuun päämäärään, vaan se on sinänsä arvokasta. On myös tunnistettava ja tunnustettava arkisen kulutuksen hetkellisyys ja merkityksellisyys. Se saattaa unohtua, kun ihmisten odotetaan toimivan järkevinä ja ympäristötietoisina kuluttajina.

Ympäristökeskustelussa on ollut esillä ajallisen vaurauden käsite. Mikko Jalaksen mukaan ajallisen vaurauden käsite liittyy siihen, että teknologinen kehitys pitäisi suunnata talouskasvun sijaan vapaa-ajan lisäämiseen. Uusi arkeen suuntautuminen merkitsee kykyä nauttia ”hitaista” hetkistä sekä tuotteiden arvostamista ja niiden äärelle pysähtymistä.

Kaivattu uusi elämäntapa ja tasapaino saattavat löytyä joutilaisuuden ja toimeliaisuuden väliseltä alueelta. Uudenlaista elämää voi leimata samanaikaisesti pidättäytyminen ja nautinnonhakuisuus. Kun tarkastellaan uusia liikuntalajeja ja harjoitusmenetelmiä näyttää tavoitteena olevan rentoutumisen ja keskittymisen luonteva yhdistäminen. Mikko Jalakselle (2006) tärkeä ajankäytön muoto oli puuveneily (vaikka se voisi olla myös autoilu). Tämä on esimerkki esineen ja arkielämän rakentamisesta, jonka avulla on mahdollista tuottaa ja perustella itsetarkoituksesta aikaa – ilman kiirettä ja välineellistä elämänsäennettä.

Instituutiot, yhteisöt ja yritykset, joissa on erikoistuttu vauhdin rajoittamisen tekniikoihin ja niiden tuotteistamiseen ja jotka rakentuvat hilyntymisen, hitauden ja vetäytymisen idean varaan, voivat tulevaisuudessa olla entistä voimakkaammin tukemassa ihmisten pyrkimystä löytää oleellinen elämässään. Näin riippumatta siitä, millaiseen kulttuuriseen taustaan hidastamisen tavoite tukeutuu ja miltä suunnalta sen perustelut kulloinkin haetaan.

Kivaa ja kevyttä asukasosallisuutta

Taide voi kaupunginosan asukkaista näyttää marginaaliselta kehittämis-kohteelta. Kuitenkin taide ja kulttuuri voivat tutkija Juha Kesäsen (2010) mukaan käynnistää ja tukea sisäistä, yhteisöllistä kuhinaa. Tutkijan kirjaama huomio oli, että asukkaita kiinnostaa useimmiten juuri toiminta, joka on luonteeltaan ”kivaa ja kevyttä”. Taide- ja kulttuurihankkeet voivat asuinalueella tehdä alueen menestystekijät näkyviksi, samalla kun voidaan keskustella epäkohdista ja ryhtyä korjaamaan niitä. Taide voi myös nostaa esiin uusia näkökulmia asuinalueesta ja sen kehittämisestä. Kulttuuriprojektit voivat luonnollisesti dokumentoida paikallisuutta, ja niiden avulla voidaan koota paikallishistoriaa.

Leppoisa lähiömme -tutkimushankkeessa (Kopomaa 2010) ehdotimme talokohtaisten tyhjien väestönsuojien käyttämistä asukkaiden omien taideteosten tai käsitöiden näyttelytilana. Leppoisana tilana taidekellarit, ”gellariat”, voisivat kannustaa kiireettömään tutustumiseen ja tutustuttaa asukkaita toisiinsa. Yhteiskeittiöksi muokattu tila voisi puolestaan

ohjata asukkaita edullisiin yhteishankintoihin ja ympäristöystävällisten tuotteiden suosimiseen. Yhdessä tehty, ehkä nautittukin ruoka saattaisi rauhoittaa arkea. Hitaan elämäntyylin valinneet ”slovarit” puolustavat arjen pieniä nautintoja ja inhimillistä elämän tempo.

Koska kerrostaloissa on usein ongelmia äänieristyksessä, turvattaisiin sekä vakavampien harrastajien että amatöörienkin soittoharrastus äänieristetyssä väestönsuojassa. Tällainen tila palvelisi kaikenlaisia ja kaikenikäisiä asukkaita. Miehillä ja naisilla voisi olla aivan omiakin oleskeluhuoneita. Leppoisaan työntekoon saattaisivat houkuttaa tilat, joissa olisi paikka kannettaville tietokoneille ja säilytystila, hylly tai lokerikko esimerkiksi asukkaan omille kirjoille. Tällainen tila voisi toimia esimerkiksi gradu-hotellina. Mietimme myös projektissamme, kuinka kellari-tiloja täyttävät unohdetut polkupyörät saataisiin kierrätettyä asukkaiden yhteisiksi lähiöpyöriksi?

Helsingin Maunulassa muutamat iäkkäät naispuoliset asukkaat ovat omatoimisesti hoitaneet kerrostaloa ympäröivää pihaa kivi- ja kukkapuutarhanaan. ”Sissiviljelyn” luonteisesti työstetty maa-ala on laajentunut viereiseen (kaupungin) metsän reunaan. Niin sanotulle sissiviljelylle on tyyppillistä jonkun toisen omistaman tilan tilapäinen haltuunotto. Tämä on puutarhanhoitoa kotilähiössä, jonka soisi yleistyvän ja löytävän paikkansa kaikenlaisen tiiviin kaupunkiasumisen yhteydessä. Vai olisiko tästä sittenkään yleisemmäksi urbaanin ympäristön ja yhteisön kehittämisen malliksi? Vastakkain näyttäisivät asettuvan ammattilaisten ja viranomaisten näkemys sekä spontaani kansalaistoiminta. Kaunistaminen ja elävöitys ovat pitkälti makukysymyksiä ja arvovalintoja.

Guerrilla gardening -toimintaa voidaan pitää näkökulmasta ja toimitoista riippuen kaupunkiviljelynä, ITE-taiteena, uudenlaisena kansalaisaktiivisuutena tai näiden yhdistelmänä (Mesimäki 2010). Sissiviljelijää motivoi kaupunkitilan kaunistaminen, epäpaikkojen kasvojenkohotus ja ankeuden karkotus. Sissiviljelijä saa tyydytystä, kun pystyy luomaan jotain kaunista itselleen ja muille, omaan miljööseen ja sen kulkureiteille. Viljelijät toimivat kuin taiteilijat: luovat puutarhoja, lisäävät värejä, muotoja ja tuoksua ympäristöön. Kaupunkitila on kanvaasi, sissipuutarha elävää graffitia. On arveltu, että vapaamuotoinen viljely voisi vähentää rikollisuutta ja ainakin nostaa ympäristön imagoa. Puutarhanhoito on

aina opettavaista ja terveellistä, viherympäristö virkistää. Sissiviljely on myös performatiivista: sitä tehdään avoimissa kaupunkitiloissa. Yllätyksellisyyttä tuo se, että istutukset on saatettu tehdä yöaikaan.

Juha Kesäsen (2010) tutkimuksessa mainitaan yhteisten alueiden kunnossapitoon liittyvänä esimerkkinä *Green Gym* -toiminta. Englannissa viherjumppa-ryhmät, joita on vetänyt koulutettu ohjaaja, ovat koontuneet viikoittain 3–4 tunniksi. Alkuun on opeteltu työvälineiden käyttöä ja huolehdittu lihasten lämmittelystä. Jumppatuokioon kuuluvat tyójaksot taukoineen, ja loppusessio sisältää työkalujen keräämisen sekä palauttavan verryttelyn. Tämänkaltaisessa toiminnassa yhdistyvät yhteisistä tiloista huolehtiminen, puutarhaharrastus, kuntoilu ja arkinen yhdessäolo. Lisäksi toiminta tarjoaa mallin nuorten asukkaiden ja lasten ympäristökasvatukseen.

Suomen oloissa talvi voi tehdä pienen katkoksen viherjumppa-toimintaan, mutta tuona aikana olisi mahdollista visioida tulevia istutuksia ja liikunnallisia liikeratoja kevään varalle. Pihoille pystytetyt kasvihuoneet voisivat meillä osaltaan mahdollistaa viheraskartelun ja kaupunkiviljelyn kesäajan ulkopuolellakin. Suurissa metropoleissa hyödynnetään jo varsin laajasti erilaisia katto- ja yhteisöpuutarhoja tai korkeiden rakennusten vertikaaliviljelymahdollisuuksia. Helsingissä tehdyn havainnon mukaan esikaupunkivyöhykkeellä on paljon viheralueita, joiden luonnetta on vaikea määritellä ja jotka ovat näin avoimia asukastoiminnalle.

Hidas kaupunki suunnittelussa

Kaupunkisuunnittelulla on käytettävissä laaja kirjo eri mahdollisuuksia suosia hitautta ja leppoistaa paikkoja. Tosin ehkä suomalaisen kaupungin vahvuus on aina ollut siinä, että siellä ei tapahdu paljon eikä mikään pauhaa tai ole liian äänekkästä. Hiljaisuutta ja hitautta on ollut riittävästi tarjolla.

Kaupunkitilojen ja -elämän leppoistajan kaapua on sovitettu muun muassa historiallisille eurooppalaisille kaupungeille. Useat eurooppalaiset kaupungit ovat tulleet mukaan hitaiden kaupunkien *Slow City* -verkostoon. Kotiseutu, sen kulttuuri ja perinteet on nostettu kunniaan.

Suomessa kiinnostus on toistaiseksi ollut varovaisen odottavaa, vaikka esimerkiksi keskeisiä pääkaupunkimme turistikohteita leimaakin tietty hiljaisuuden lumo. Vai mitä voimme ajatella Temppeleaukion kirkosta ja lähes autottomasta Suomenlinnasta?

Puhe kaupungin sykkeestä on varmasti ollut eräs keskeisimpiä tapoja luonnehtia kaupunkikulttuuria, kaupunkia ja sen elämää avoimissa rakennusten välisissä tiloissa. Matala syke ei ensi kuulemalta vaikuta vetovoimaisen kaupungin piirteeltä. Päinvastoin kaupunkisuunnittelijoiden näkökulmasta elävä, kehittyvä lähiö tai esikaupunkialue edellyttää usein lisätoimintoja ja täydennysrakentamista, tiivistämistä.

Kaupunkisuunnittelussa voidaan suosia hitautta valitsemalla luonteva mittakaava ja kevyelle liikenteelle edullinen kaupunkirakenne tai tekniiikat. Urbaanin ympäristön rauhallisuus ymmärrettävästi viestittäisi hyvää elämänlaatua. Voidaan suunnitella aukioita, kapeita kujia, kiemurtelevia katuja, kaupunkitaidetta, fantasiaa ja kauniita rakennuksia, jotka suoraan pakottavat ohikulkijat hidastamaan tai pysähtymään.

Menneisyyden ryydittämät uusvanhat asuinrakennukset eli uustraditionalistinen (retro)arkkitehtuuri on saanut suosiota (Lehtovuori 2005). Retrolutionaarisesti on vanhahtavaan pakettiin kääritty uusi tuote, joka menee paremmin kaupaksi moderniin pettyneessä, sen suuria ja pelottavia haasteita väistävässä kulttuuri-ilmastossa (Blake 2004). Menneisyyden ryydittämien uusvanhojen ympäristöjen imago turvallisiksi koettui-na asuinpaikkoina on varmistanut niiden kysynnän.

Kotimaa-lehden haastattelussa (19.2.2009) tietokirjailija, teologi Risto Heikkilä toi esiin jännittävän ajatusleikin: ehkä kaupunkien katuvalot selittävät osaltaan nykyihmisen itsekkyyttä ja maallistumista. Katulamppujen valossa kun ihminen voi ajatella, että niiden yläpuolella ei ole mitään, ”siltoin hän alkaa näyttää omissa silmissään suurelta”. Avaruuden syvyyden kokeminen muistuttaisi ihmiselle, kuinka pieniä me lopulta olemme maailmankaikkeudessa. Ehkäpä kaupungin valaistusolot ovat nekin huomioitu hitaassa, leppoisammaksi suunnitellussa kaupungissa.

Julkisesta tilasta löytyvä taide on turvallisuuden merkki kaupungissa tai ainakin se ilmentää kiinnostusta tilaa, sijoitusympäristöönsä kohtaan. Taide ei korvanne (keino)turvallisuuksi ilmentäviä vartijoita ja valvontakameroita, mutta täydentää onnistuneesti kävellen koettavaa kaupunkia.

Samoin on ehdotettu, että yksi merkittävä nykykansantaiteen eli ITE-taiteen lajityyppi voisi olla julkiset, vaihtuvat veistokset puistoissa ja toreilla. ”Hyödytön” ITE-taide voisi olla hyödyksi ja vahvistaa paikkakunnan tai lähiökaupunginosan identiteettiä. Kylänerohulluistaan (kylämäinen) kaupunkiseutu tunnettaisiin sitten maailmalla.

Nykytrendin mukaisesti katukuvaa saattavat koristaa erilaisiin tankoihin kiinnitetyt neulegraffitit. Huomaamattomasti ilmestyneet pehmeät katutaideteokset saavat julkisuutta myös neulojensa omissa blogeissa. Ilmiötä esiteltiin *Mitä, Missä, Milloin* -vuosikirjassa (Syrjänen 2009, 7–8). Samassa julkaisussa kirjattiin sanaluetteloon ”leppoistaa” yhtenä terminä, joka oli kuluneen vuoden aikana tullut käyttöön tai ollut runsaasti esillä tiedotusvälineissä (Syrjänen 2009, 23).

Vauhdin rajoittaminen on globaali kiinnostuksen kohde ja hitaus kansainvälinen trendi kaupunkien välisessä verkostoitumisessa ja keskinäisessä kilpailussa. Tämän takia myös kaupunkisuunnittelun tulee tunnistaa tilojen ja paikkojen leppoisuus. Erilaiset kaupunginosat ilmentävät aina erilaista sykettä, ehkä paikoin myös epäjärjestyksen kauneutta: keskeneräisyys, hetkellisyys ja karheus voivat merkitä leppoisuuden näkökulmasta elinvoimaa ja kukkeutta.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott 1995: *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Suomentanut Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere.
- Blake, Andrew 2004: *Harry Potterin ilmestys. Lastenkirjallisuus globalisoituvassa maailmassa*. Suomentanut Joel Kuortti. Vastapaino, Tampere.
- Cliff, Stafford 2006: *Taivas kattona: al fresco asumisen tyylinä*. Suomentanut Anna Rantanen. Multikustannus, Helsinki.
- Coffman, Bryan S. 1997: Weak Signal Research. *MG Taylor Corporation*. <http://www.mgtaylor.com/mgtaylor/jotm/winter97/wsrintro.htm> (Luettu 12.1.2010)
- Elonheimo, Kalle 2003: *Pieni pyhiinvaelluskirja*. Kirjapaja, Helsinki.
- Eväsoja, Minna 2006: Luonnollisuus ja symboliikka. Esteettis-filosofinen näkökulma japanilaiseen puutarhataiteeseen. Teoksessa *Paradokseja paratiiseissa: Näkökulmia urbaanin luonnon kysymyksiin*. Toimittaneet Arto Haapala ja Mia Kunnaskari. Kansainvälinen soveltavan estetiikan instituutti, Lahti.

- Gilliat-Ray, Sophie 2005: 'Sacralising' Sacred Space in Public Institutions: A Case Study of the Prayer Space at the Millennium Dome. – *Journal of Contemporary Religion* 20(3) 2005, 357–372.
- Gronow, Jukka 1997: *The Sociology of Taste*. Routledge, London & New York.
- Hiltunen, Elina 2010: Heikot signaalit. *Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry*. http://www.futurasociety.fi/seminarit/heikot_signaalit.htm (Luettu 12.1.2010)
- Honoré, Carl 2004: *In Praise of Slow. How a Worldwide Movement is Challenging the Cult of Speed*. HarperCollins Publishers, New York.
- ITE-vuosikirjasarja*. Maahenki, Helsinki.
- Jalas, Mikko 2006: *Busy, Wise and Idle Time. A Study of the Temporalities of Consumption in the Environmental Debate*. Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis A-275. Helsinki School of Economics, Helsinki.
- Jurmu, Pauliina 2004: Tilaa elpymiselle. Tilasuunnitelma ostoskeskuksen oheistiloiksi. Sisustusarkkitehtuurin julkaisematon opinnäyte. Lahden ammattikorkeakoulu, muotoiluinstituutti.
- Karisto, Antti 2008: *Satunmaa. Suomalaiseläkeläiset Espanjan Aurinkorannalla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Karisto, Antti 1998: Pirstoutuvan elämän politiikka. Teoksessa *Elämänpolitiikka*. Toimittaneet J. P. Roos ja Tommi Hoikkala. Gaudeamus, Helsinki.
- Kesänen, Juha 2010: Asumisviihtyvyys sekä taide- ja kulttuurilähtöinen lähiökehittäminen. Sosiaalipolitiikan julkaisematon lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.
- Kopomaa, Timo 2011: *Lähiö 2.0 – utopiaa ja totta*. Elisa Kirja.
- Kopomaa, Timo 2010: Väestönsuojat lähiössä. Kuluttajatutkimuskeskus Työselosteita ja esitelmää 123/2010. Helsinki. pdf-julkaisu. http://www.kuluttajatutkimuskeskus.fi/files/5445/2010_123_tyoseloste_vaestonsuojat.pdf
- Kopomaa, Timo 2008a: Hitauden ja hengellisyyden liitto. Erilaisia leppoistamisen tekniikoita. – *Vartija* 1/2008, 13–17.
- Kopomaa, Timo 2008b: *Leppoistamisen tekniikat*. Into Kustannus, Helsinki.
- Lehtovuori, Panu 2005: Ankkalinn, pilvilinna vai onnenlinna? Katsaus uustraditionalistiseen kaupunkirakentamiseen. – *Arkkitehti* 1/2005, 30–39.
- Macweaney, Alen & Ness, Caro 2002: *Spaces for Silence*. Tuttle Publishing, Boston.
- Mannermaa, Mika 2004: *Heikoista signaaleista vahva tulevaisuus*. WSOY, Helsinki.
- Mesimäki, Marja 2010: Kaupungit kukkimaan. – *Yhdyskuntasuunnittelu* 48(1) 2010, 84–88.
- Pesonen, Kari 2004: Hiljaiset alueet. Hiljaisuuteen vaikuttavat tekijät ja hiljaisuuden kriteerit. Ympäristöministeriö. *Suomen ympäristö* 738. Helsinki.
- Reynolds, Richard 2008: *On Guerrilla Gardening. A handbook for gardening without boundaries*. Bloomsbury, London & Berlin & New York.
- Roos, J. P. 1994: Hyvinvoinnin kurjuus. – *Janus* 2(2), 187–192.
- Siltala, Pirkko 1987: Metsän turvallisuus. – *Silva Fennica* 21(4) 1987, 405–414.
- Syrjänen, Päivi 2009: Vuoden trendejä ja ilmiöitä. Teoksessa *Mitä, Missä, Milloin 2010*. Teoksessa Mari Mikkola ja Eeva Kekkonen. Otava, Helsinki.

Arjen estetiikkaa 1900-luvun maaseutuympäristössä

Eeva Aarrevaara

1900-luvun rakennettu maaseutuympäristö herättää monenlaisia mielikuvia kokemuksistamme ja taustastamme riippuen – mieluisia miellelyhtymiä tai elämyksiä tai mahdollisesti myös luotaan työntävän vaikutelman. Pohdin tässä kirjoituksessa, miten suomalainen maaseutuympäristö on muuttunut 1900-luvulla estetiikan ja ammatillisen suunnittelun näkökulmasta. Olen tarkastellut myös, miten suunnittelun professionalisaatio eli suunnittelun ja rakentamisen ammattimaistuminen on vaikuttanut maaseudun rakentamiseen verrattuna perinteiseen kansanomaiseen rakentamisen tapaan. Aihetta olen käsitellyt yhtenä keskeisenä teemana väitöskirjassani (Aarrevaara 2009). Olen seurannut erityisesti keskustelua, jota eri aikoina on käyty maaseudulle sopivasta rakennustavasta, ja millä argumenteilla sitä on puolustettu tai vastustettu. Keskustelu paljastaa, millaisena on nähty esteettisesti onnistunut rakennustapa ja mikä on ollut käsitys sen vaikutuksesta asukkaiden viihtyvyyteen ja hyvinvointiin. Tyypillinen piirre maaseutuasumisessa on edelleen, että asuin- ja työympäristö ovat usein samaa kokonaisuutta, mikä asettaa omia erityisiä odotuksia ympäristölle.

Aikalaiskirjoitukset tiedon lähteenä

Maaseudun suunnittelijoiksi näyttivät leimautuneen 1800-luvun lopulta alkaen ensin rakennusmestarit. Arkkitehdeista vain suppea joukko oli kiinnostunut maaseudun rakennuskysymyksistä. *Rakennustaito*-lehden palstoilla käytiin varsinkin 1900-luvun alkupuoliskolla säännöllistä keskustelua maaseudulle sopivasta rakennustavasta ja sen kehittamisestä. Myös *Arkkitehti*-lehdessä sivuttiin välillä maaseutuun liittyviä aiheita, mutta ammattikunnan kiinnostus suuntautui pääosin kaupunkeihin ja niiden suunnittelutehtäviin. Sodanjälkeisenä aikana maaseudun jälleerakennus muutti tilannetta, ja siitä kirjoitettiin edellä mainittujen lehtien palstoilla sekä silloin perustetun *Miten rakennan* -lehden palstoilla.¹

Erilaiset asenteet ja arvostukset rakennustapaa kohtaan tulivat havainnollisesti näkyviin aikalaiskirjoituksissa. Nämä arvoja ilmaiseet kannanotot saivat merkityksensä yhteisöön liittyvän argumentaation kautta, ja yksittäinen kirjoittaja kytkeytyi kyseisenä aikana vallinneeseen sosiaaliseen kenttään. (Billig 1996, 2; Vesala & Rantanen 2007, 15.)

Edellä mainitun jälleerakennuskauden ohella tarkasteluni keskittyy maaseudun rakentamisen käännekohtiin, joilla tarkoitan ajanjaksoja, joiden aikana yhteiskunnalliset muutokset ja niiden heijastusvaikutukset olivat voimakkaimpia (vrt. Talve 1990; Meinander 2007). Sodan jälkeen ja erityisesti 1960-luvulla voimistunut teollistuminen muutti merkittävästi maaseudun asemaa, rakentamistapaa ja kulttuuriympäristöä, niin että vasta 1980-luvun vaihteessa herättiin ja pysähdyttiin arvioimaan muutosten merkitystä kokonaisuudelle.

Vuosisadan vaihteen vaikutteet

Maaseuturakentaminen sai 1900-luvun vaihteessa monentyyppisiä vaikutteita: Asemapaikkakuntien koristeellisesta puurakentamisesta siirtyi

¹ *Rakennustaito*-lehdessä käsiteltiin maaseudun rakentamista erityisesti vuosisadan alkupuolella. Aineistooni ovat kuuluneet vuosikerrat vuodesta 1903 vuoteen 1980. *Miten rakennan* -lehti ilmestyi vuosina 1945–1967 ja sen kirjoitukset käsittelivät pääsääntöisesti maaseudun rakentamista.

vaikutteita talonpoikaiskulttuurin tyylikeinoin, vuoraustapoihin, kuis-teihin ja koristeaiheisiin. Myös huvilarakentaminen toi samantyyppistä koristeellisuutta maaseudun nähtäville, ja siitä omaksuttiin vaikutteita kuten kartanoista ja pappiloista jo aiemmin. Maaseudun rakennustapaan oli 1800-luvun lopulta pyritty vaikuttamaan muun muassa silloin perustettujen maanviljelysseurojen ja niiden rakennusneuvojen toimesta.

Perinteiseen maaseudun rakennuskulttuuriin kuulunut hirsirakentaminen toimi edelleen rakenteellisena perustana, mutta rakennusten ulkonäkö ilmensi kullekin aikakaudelle tyypillisiä ihanteita ja muotokieltä. Useita maaseuturakentamiseen liittyviä kilpailuja järjestettiin, ja niissä tuotiin esiin kertaustyylien ja kansallisromantiikan mukaisia ehdotuksia. Maaseudun rakennusoppaista, joista ensimmäisiä oli Kuopion läänin-agronomi Alfred Sjöströmin 1891 julkaisema *Landtmanna-Byggnader* (suom. Maatalous-Rakennuksia), tuli tärkeitä vaikutteiden välittäjiä. Sjöströmin teoksen kirjallisessa osassa kuvataan maatilan suunnittelussa huomioitavia tekijöitä. Sjöström esittää kirjassa lukuisan määrän erilaisten maaseudun rakennusten tyyppipiirustuksia, joiden tyyli vaihtelee kertaustyyleistä kansallisromantiikkaan. Samantyyppisiä opasjulkaisuja oli julkaistu myös muissa Pohjoismaissa samoihin aikoihin. Rakennusoppaiden julkaisutoiminta vain vilkastui 1900-luvun vaihteen jälkeen ja jatkui aktiivisena seuraavan puolivuosisadan.

Rakennustavan muuttumista ei nähty yksinomaan myönteisenä, vaan sitä kritisoitiin myös voimakkaasti. Esimerkiksi maatilahallituksessa toiminut arkkitehti Yrjö Laine (myöh. Laine-Juva) arvioi maaseudulla 1900-luvun vaihteessa tapahtunutta muutosta seuraavaan tapaan: ”Kun kehitys luiskahtaa tasaiselta radaltaan, voidaan helposti eksyä hillittömyyksiin ja äkillinen vaurastuminen tuo tullessaan epämiellyttävän komeilunhalun – meillä ruvettiin jäljittelemään – esikuvina etupäässä asemarakennuksia, seurataloja, huviloita, ja typerä uudisrakentamisvimma hävitti paljon kaunista talonpoikaistaidetta.” Laineen mukaan muutosten kausi juonsi juurensa jo 1800-luvun puoliväliin. (Laine 1922, 146–147; vrt. Jantunen 1964, 406–407.)

1800-luvulla vallinnut hirsirakentamiseen perustuva selkeäpiirteinen talonpoikainen rakennustapa nostettiin aikalaiskirjoituksissa ihanteeksi, jonka nähtiin soveltuvan parhaiten maaseudulle. Kantaa ei otettu siihen,

miten tämä rakennustapa vastaisi uusien aikojen haasteisiin. Suuremmat muutospaineet maaseudun rakentamiseen muodostuivat vasta jälleenrakennuskaudella. Toiminnallisesti vanha rakennustapa vastasi edelleen suhteellisen hyvin aikakauden tarpeisiin. Paradoksaalista on, että uusien ajatusten omaksuminen nähtiin näissä kirjoituksissa niin negatiivisesti, sillä kansanomainen perinne on sisällöltään dynaamista ja muuttuvaa, ja vaikutteiden omaksuminen on sillekin tyyppillistä (vrt. Korhonen 1988, 18).

Ammattikuntien muodostuminen muutostekijänä

Suomessa rakentamiseen ja suunnitteluun liittyvien ammattikuntien syntyminen juontaa juurensa 1800-luvun lopulle. Merkittävin maaseudun rakentamiseen vaikuttanut ammattiryhmä oli rakennusmestarit, joiden koulutus alkoi teollisuuskouluissa 1880-luvulla (Tohtorinväitös rakennusmestarikunnasta 1971, 43). Esimerkiksi maanviljelysseurat palkkasivat rakennusmestareita rakennusneuvojikseen kyseisen vuosisadan lopulta alkaen. Suomessa vuonna 1863 käynnistynyt arkkitehtikoulutus alkoi lisätä puolestaan ammattikunnan jäsenmäärää (Suominen-Kokkonen 1992, 73). Arkkitehtien panos suunnitteluun oli huomattavasti vähäisempää maaseudulla kuin kaupungeissa, mutta muutamat arkkitehdit olivat kiinnostuneita maaseudun rakentamisesta ja kirjoittivat aiheesta säännöllisesti. Maaseudun rakentamisessa arkkitehtien vaikutus näkyi välillisenä. Ammattikuntina arkkitehdit ja rakennusmestarit joutuivat hakemaan omia asemiaan myös erilaisten konfliktitilanteiden kautta, esimerkiksi kaupunkien rakennussuunnittelun tehtävistä käydyissä kiistoissa. Myös koulutuksen sisällöstä oltiin erimielisiä vuosisadan alussa. (Michelsen 1992, 93–97; Salokannel 1990, 61–65.) Maaseudun rakentamista koskeneissa mielipidekirjoituksissa arkkitehtien ja rakennusmestareiden kannanotot edustivat kuitenkin samanlaisia asennoitumista talonpoikaisen perinteen vaalimiseen ja kunnioittamiseen uudisrakentamisessa.

Erilaisten ammattikuntien muodostuminen muutti kansanomaisessa rakentamisessa vallinnutta mestarivetoista rakentamista. Maaseudulla

omatoiminen rakentaminen ja rakentamisen taidot ovat säilyneet tähän päivään asti, mutta rakentamisprosessiin on tullut erilaisia asiantuntijoita vastaamaan tietyistä suunnittelu- ja toteutusvaiheista.

Ei voida väittää, että maaseudun perinteinen hirsirakentaminen olisi nojautunut ensisijaisesti estetiikkaan. Lähinnä voidaan sanoa, että tarkoituksenmukaisuus oli määräävä tekijä rakentamisprosessissa. Rakennusaineet saatiin läheltä, rakennuspaikka valittiin ilmaston ja maaperän osalta parhaimmin soveltuvalta alueelta ja yleensäkin toimittiin rajallisten resurssien puitteissa. Tekniset ratkaisut perustuivat pitkälle ihmisvoiman rajoihin. Rakennetun ympäristön turvallisuus oli myös merkittävässä asemassa, mikä vaikutti esimerkiksi umpinaisten piha-alueiden muodostumiseen.

Maaseudun muuttuneen ympäristökuvan luonnehdintaa

Lars Pettersson kuvasi vuonna 1949 suomalaisen talonpoikaiskulttuurin juuria ja muuttunutta kulttuurimaisemaa, joka hänen mukaansa oli ollut edustavimmillaan edellisen vuosisadan puolivälissä: ”Voimme liioittele-matta sanoa, että talonpoikainen rakennustaiteemme tärveltyvätömäs-sä asussaan, kirkot ja tapulit sekä vastaava maisema mukaan luettuina, kuuluu kielellemme ja muinaisrunojemme ohella kaikkein kalleimpaan kulttuuriperintöömme.” Pettersson arvioi kulttuuriympäristön hoitoa kriittisesti ja arvioi arkkitehtien mannermaiseen tyyliin suunnittelemien uusgoottilaisten ja nikkarityylisten maaseudulle sijoittuvien merkkirakennusten olevan ”täysin ristiriidassa rakennustraditiomme kanssa”. Niin ikään hän moitti karjalantalon vaikutteiden siirtämistä kansallisromantiikkaan eikä pitänyt 1900-luvun alun myöhempiäkään rakennus-tyylejä myönteisempinä. Lopuksi hän totesi, että suomalainen kirkonkylä ja kulttuurimaisema alkoivat monin paikoin olla ”kerta kaikkiaan pilalla”. Pettersson kannustikin kulttuurimaisemien hoitoon aikakautena, jolloin tuo käsite oli vielä sangen tuntematon. (Pettersson 1949, 139–140.)

Petterssonin kritiikin kohteena olivat maaseutu-ympäristöt, jotka olivat saaneet uusimpiin kerrostumiinsa eri aikojen rakennustyylien piirteitä. Samalla oli myös purettu vanhoja rakennuksia uusien tieltä tai

muodistettu vanha rakennus vastaamaan paremmin ajan tyyli-ihanteita. Perinteisestä rakennustavasta selkeästi poikkeava funktionalismi ei kuitenkaan jättänyt merkittävää jälkeä maaseutumiljööseen, sillä sen edustajat rajoittuivat pääsääntöisesti kirkonkylien yksittäisiin kauppa-, asuin- tai julkisiin rakennuksiin. Sota-aika ja jälleenrakennuskausi toivat mukanaan ajalle tyypilliset talot ja niiden mallipiirustukset, joita useat eri järjestöt laativat (vrt. Aarveaara 2009, 176–182).

Jälleenrakennuskauden haasteita arvioimassa

Alvar Aallon mielestä pika-asutuslain nojalla rakennettuja tyyppitaloja sijoitettiin joustamattomasti rakennuspaikoille, ja sen johdosta hän esitti keskitetyn suunnittelutoimiston perustamista tyyppitalojen korkeatasoiseen suunnittelutyöhön. Aalto piti myös tarpeellisena, että tyyppitaloille suunniteltiin laajentamisperiaatteet, mitä hän vertasi kansanomaiseen rakentamiseen ja sen keskeisiin periaatteisiin. Kansanrakentamisessa toteutui joustava laajennettavuus, sillä rakennus aloitettiin pienellä osalla, ja sitä voitiin laajentaa tarpeen ja mahdollisuuksien mukaan. Osittain Aallon kannanoton taustalla oli huoli oman ammattikunnan toimeksiantojen turvaamisesta. (Aalto 1941, 132–139.) Aikalaiskeskusteluissa näkyikin usein yhtenä motiivina oman ammattikunnan toimeentulo-mahdollisuuksien varmistaminen.

Aalto toi kirjoituksessaan esiin toisaalta luottamuksen ”traditioon perustuvaan vaistosuunnitteluun ja käsityöhön” maaseudun rakennustarpeiden ratkaisemisessa, mutta toisaalta hän näki aikakauden muutosten vaikuttavan niin voimakkaina, että myös esitti pelkonsa maaseudun puutteellisten suunnitteluresurssien vaikutuksista: ”... Sisäisen tasapainon tultua järkytetyksi perintätapain ja käsityön järjestelmässä, on maaseutumme suunnittelun ja teknillisten resurssiensa puolesta ehdottomasti huonommassa asemassa kuin kaupungit. Suunnittelevia voimia ei ole tarpeeksi maaseutua varten ja olevat voimat eivät ole nimenomaan maaseudun erikoisia olosuhteita varten koulutettuja.” (Aalto 1941, 134.) Sodan jälkeinen aika muodosti arkkitehdeille ajanjakson, jolloin poikkeuksellisen monet työskentelivät maaseudun jälleenrakennukseen

liittyvissä tehtävissä. Pääsääntöisesti heidän tehtävänään oli rakennusten tyyppiirustustenlaadinta. Lehtikirjoituksissa tuli esiin, miten outo tehtäväkenttä maaseutu oli useimmille arkkitehdeille, olihan se vakiintunut enemmän rakennusmestareiden työalueeksi.

Johtoajatuksena rationaalinen rakentaminen

Erityisesti maaseudun tuotantorakennuksista käydyssä keskustelussa oli jo pitkään puitu rakentamisen taloudellisia ratkaisuja ja vaatimuksia paremmista rakennustekniikoista. Sodan aikana ja sen jälkeen rakennusainepula oli suuri ja ohjasi huomion taloudellisiin ratkaisutapoihin. Uudenlaisia rakennusratkaisuja kokeiltiin: esimerkiksi yhdistelmärakennuksia rakennettiin joillekin maataloille. Niissä asuin- ja karjarakennus rakennettiin yhteen, minkä avulla pyrittiin tehostamaan työskentelyä ja säästämään lämmityskustannuksissa. Rakennustavan esikuvat löytyivät Tanskasta ja Saksasta, joissa ratkaisut mahdollistivat jopa 50 prosentin säästöt rakennuskustannuksissa perinteiseen erillisrakennusten rakentamiseen verrattuna. Yhdistelmärakennus ei kuitenkaan todennäköisesti tyydyttänyt asumisviihtyvyyden vaatimuksia riittävästi, koska se jäi vain kokeilujen varaan. (Koskinen 1947, 292–294; Klami 1945, 13.)

Rationaalisuus oli 1960-luvulle tultaessa vakiintunut keskeiseksi rakentamisen arviointikriteeriksi. Rationalisoiminen määriteltiin esimerkiksi työskentelyn järkipäisyydenä suorittamisena (Aarnio 1948, 163.) Säilynyt rakennusperinne menetti arvoaan entisestään, ja monissa puheenvuoroissa se oltiin valmiita siirtämään vain museaaliseen käyttöön, kuten seuraavassa todetaan:

...vanhalla talonpoikaisella rakentamisella ... on pysyvä arvonsa. Vaikka se onkin jo siirtynyt historiaan ja menettänyt käytännöllisen merkityksensä, se silti heijastaa inhimillisiä arvoja vielä tämän päivän rakentamiseen. Kehitys rakennusalalla jatkuu, niin kuin kaikkialla muuallakin, kiihtyvällä tempolla. Meidän on luotava ja omaksuttava uutta, paremmin palvelevaa ja tehtävä se nykyajan tarjoamin yhä paremmin mahdollisuuksin. (Luostarinen 1963.)

Kaikki eivät kuitenkaan tyytyneet tähän ajatusmalliin kriitikittömästi, vaan esiin tuli myös puheenvuoroja, joissa nopea rakentamisen muutos ja vanhan rakennuskulttuurin arvostuksen puute nähtiin hälyttävinä ja kielteisinä ilmiöinä: "... halu luoda jotakin aivan uutta on ominaista meidän murroskaudellemme. ... Ehkä kuitenkin voimme olla yhtä mieltä siitä, että maaseudun rakennustoimintaa olisi hillittävä siksi, kunnes jotain täysin hyväksyttävää voidaan asettaa perinteellisen rakennustavan tilalle." (Cleve 1966, 79–81.) Edellä kuvattu vetoamus edusti selvästi vähemmistön mielipidettä, sillä aikalaikirjoituksista enemmistö painautui nimenomaan rationaalisuuden ja toiminnallisuuden kriteerien toteuttamiseen uusissa rakennushankkeissa. Aikakaudelle oli tyypillistä, että keskustelussa korostui edellä kuvattu näkökulma, eikä ulkonäkökysymyksiin kiinnitetty samanlaista huomiota kuin sotaa edeltävällä kaudella. Ajanmukainen rakennustapa edusti pelkistettyä ja toisaalta yleispätevää arkkitehtuuria kuten modernismin keskeisiin periaatteisiin kuuluikin. 1960-luvulla järjestettyjen maatilan arkkitehtuurikilpailujen ehdotukset olisivat ulkonäöltään voineet olla myös kaupunkien asuin- tai julkisia rakennuksia (vrt. Arrevaara 2009, 204). Tälle ajalle oli myös ominaista kaupunkimaisen rakennustavan leviäminen maaseudulle. Tyypitalorakentaminen sai uudenlaisia muotoja, ja rintamamiestalon tilalle tuli matala ja loivaharjainen, usein tiilestä rakennettu moderni asuinrakennus. Samalla tyylillä toteutettiin usein myös vanhempien asuinrakennusten asumismukavuuden lisäämiseksi rakennettuja niin kutsuttuja elintasosiipiä.

Otto-Iivari Meurman arvioi 1960-luvun lopulla uusien rakennus-tyyliin vaikutuksia kovasanaisesti: "Jyrkkä poikkeaminen naapurien rakennusmuodoista on vaarallista ja edellyttää ainakin taitavaa ja koulitua silmää. Niinpä nykyisin on alkanut kylämaisemiimme ilmaantua uusimuotisia matalia tasakattoisia yksilöitä, jotka voivat pahasti rikkoa vanhaa kokonaisuutta. Yhtenäiset kattomuodot ja sama rakennusaine ovat sen sijaan johtaneet erittäin sopusuhtaisiin ja viehättäviin kylänäkymiin." (Meurman 1966, 75–78.) Tämäntyyppiset kannanotot muodostivat kuitenkin edelleen vähemmistön mielipiteen rakentamista käsitelleiden lehtien palstoilla, päähuomion kohdistuessa uusien rakennustapojen esittelyyn ja omaksumiseen.

Modernisaatio rakennustavan muuttumisen selittäjänä

1900-luvun aikana tapahtuneita rakennustavan muutoksia on selitetty modernismin vaikutuksella suunnitteluajatteluun. Modernin uusi merkitys muodostui 1900-luvun vaihteessa, eli modernia alettiin käyttää ohjelman merkityksessä, mikä ilmeni käytännössä eräänlaisena muutoksen tai kehityksen pakkona, tulevaan suuntautuvana moderniteetti-tietoisuutena. Hilde Heynenin mukaan modernia kuvattiin myös irrottautumisenä traditiosta ja irtisanoutumisena menneisyyden perinnöstä. (Lahti 2006, 34; Heynen 1999, 8–9.) Modernisaation käsitettiin ilmeväen yhteiskunnallisina ja teknologisina prosesseina, jotka liittyivät erityisesti toisen maailmansodan jälkeisen yhteiskunnan muutoksen ja kasvun ohjaamiseen kaupunkisuunnittelussa. (Lahti 2006, 36–39.)

Anthony Giddensin tulkinnan mukaan perinteen antamien toimintatapojen löyhentyessä yksilöiden valinnanmahdollisuudet lisääntyivät, kuten myös mahdollisuudet tehdä päätöksiä yksilöllisemmästä elämäntavasta. Tämä tulkinta ehkä kuitenkin soveltuu parhaiten vasta viime vuosikymmenien yksilöllisempään rakentamiseen, jonka on mahdollistanut riittävän korkea elintaso. Valinnanmahdollisuudet eivät kaikille ole tässä tilanteessa samanlaisia, vaan heikko-osaiset ovat niiden ulkopuolella. Modernisaatio edistää tässä mielessä myös syrjäytymistä ja marginaaliryhmien muodostumista. (Giddens 1991, 4–6.)

Maaseutu ympäristön uudelleen arviointia

Vapautuminen perinteen sitovuudesta ei kuitenkaan merkitse kaikille parasta vaihtoehtoa, vaan se voi aiheuttaa myös juurettomuuden ja tarkoituksettomuuden kokemuksia. Näiden asenteiden heijastumina voidaan pitää suunnitteluajattelua, jossa pyritään siirtämään vanhan rakennetun ympäristön ominaisuuksia uusiin suunnitteluratkaisuihin. (vrt. Giddens 1991, 9.) 1980-luvun vaihteessa havahduttiin seuraamaan maaseudun ympäristön tilaa, mitä voi pitää eräänlaisena vastareaktiona maaseudun rakentamisessa vallinneelle kehityssuunnalle. Se herätti vilkasta keskustelua lehtienkin palstoilla. Monissa analyyseissä maaseudun

ympäristöjä luonnehditaan sekaviksi rakennuskannaltaan. Esimerkiksi pitkään Maatilahallituksessa toiminut Eero Väänänen kiinnitti huomiota maaseutuympäristöjen tason laskuun ja suunnittelijoiden etääntymiseen maaseudun elämänmuodosta. Kirjoituksessaan hän käsitteli maaseudun suunnittelun kriisiä:

Ihmisen lähiympäristöä ei säätele enää hänen omat tavoitteensa, vaan se on rakennusteollisuuden ja etäisen suunnittelijakunnan armoilla. ... Suunnittelijakunnan etääntyminen inhimillisestä, maaseudun sosiaalisista ja taloudellisista instituutioista on antanut sijan akateemisuu-delle, teknisyydelle ja vieraan ihannoimiselle. (Väänänen 1975, 7–8.)

Useissa muissa kannanotoissa rakennetun ympäristön muutokset kyseenalaistettiin ja ympäristöä pyrittiin arvioimaan uudelleen, lisäksi pohdittiin, miten maaseudulle pitäisi rakentaa. Lauri Hautamäki nosti keskusteluun alueiden identiteetin käsitteen, jolla hän kuvasi asukkaiden tarvetta samaistua asuinympäristöönsä. Eräänä keskeisenä tekijänä hän näki kaupungin ja maaseudun välisen eron säilyttämisen, minkä hämärtymiseen koko sodanjälkeinen muutos tavallaan oli perustunut. (Hautamäki 1978, 5.)

Samaa keskustelua jatkaen Korhonen esitti, että maaseudun asukkaat ovat myös heränneet arvostamaan omaa elinympäristöään, ja kiinnostus siihen on suuri. Havaittavissa oli kuitenkin, että suunnittelijoiden ja asukkaiden kommunikaatio ei toiminut eikä yhteistä kieltä tuntunut löytyvän. Suunnittelija kuvasi ympäristön ominaisuuksia asukkaalle vieraiden käsitteiden avulla, eikä keskustelua syntynyt. Mikäli suunnittelija osasi ottaa oikeat ilmaisut käyttöön, oli keskustelulla paremmat mahdollisuudet: ”Yhteisymmärrys käyttäjän ja suunnittelijan välille syntyy kuitenkin, jos ympäristön osia nimitellään luonteenomaisin sanoin, kuten piennar, kynäs, varvikko, pieli, nurkka, takapiha jne. Etäisyydet vaistotaan hyvin, samoin näköalat, mutta suljetun ulkotilan käsitettä vierastetaan.” Maaseudun suunnittelu oli Korhosen mielestä jäänyt heitteille arkkitehtien keskuudessa: ”Voi tulla päätelmään, että arkkitehtuurin perinteinen ja tekee mieli sanoa akateeminen viitekehys toimii

maaseutuympäristöissä aika vajavaisesti. Arkkitehtuuriajattelu on näiltä osin ollut muutamien harvojen suunnittelijoiden töitä lukuun ottamatta lähes 20 vuotta kesannolla ja miljööhuolto laiminlyötynä.” (Korhonen 1980, 28–33.) Tällaisten kuilujen syntyminen on ymmärrettävää myös professionalisaation kautta tarkasteltuna. Eri ammattikunnat pyrkivät vakiinnuttamaan omia tehtäväkenttiään, ja asukas tuli samalla kaikille osapuolille etäisemmäksi tekijäksi rakentamisessa. Teollistunut rakentaminen tapahtuu usein ilman asukkaiden osallistumista, joskin siihenkin on viime vuosikymmeninä etsitty erilaisia käytänteitä.

Arkkitehtuurissa modernismi viittaa ensisijaisesti ajatteluun, jossa yhdistyvät tietynlaiset suunnittelutavat ja käsitykset arkkitehtuurista. Arkkitehtuurin modernismi ja funktionalismi voidaan nähdä rationaalisina tapoina lähestyä arkkitehtuuria. Moderniin arkkitehtuuriin liittyvä ajattelu luottaa mahdollisuuteen löytää yhteisesti ja yleisesti hyvä, ainakin tietyissä rajoissa. Pauline von Bonsdorffin mukaan informalismi tai situationismi arkkitehtuurissa, mikä tässä merkitsee ihmisen oikeutta rakentaa omaa elämäänsä, ovat metodeina modernin vastakohtia. (Bonsdorff 1991, 35.) Asukkaan mahdollisuudet vaikuttaa elinympäristöönsä olivat edellä kuvatuissa Hautamäen ja Korhosen näkemyksissä keskeisellä sijalla.

1970-luvulla muodostunut oululaisten nuorten arkkitehtien regionalistinen koulukunta etsi suunnittelun virikkeitä alueen perinteisestä rakennuskulttuurista ja sen liepeiltä. Kriittisen regionalismin kansainvälisiä ajatuksia tutkittiin, ja monet regionalismin edustajiksi leimautuneet ulkomaiset arkkitehdit herättivät kiinnostusta ja keskustelua. Traditiota pyrittiin hyödyntämään suunnittelussa, ja oululainen arkkitehtuurisuuntaus ”Oulun koulu” tuotti seuraavina vuosikymmeninä omaperäisiä ratkaisuja. Modernismin vaikutuksia maaseutuympäristössä arvioitiin myös kriittisesti, ja suunnittelijan roolia jouduttiin hakemaan arkisissa suunnittelutehtävissä, joissa arkkitehti olikin vain yksi ammattilainen muiden joukossa. (vrt. Aarrevaara 2009, 257–259, 262–267.)

Yhteenvetoa

Arjen estetiikkaa pohdittiin siis monissa rakentamisan ammattilaisten aikalaiskirjoituksissa 1900-luvun alkupuolella. Maaseudun talonpoikaista rakennustapaa pidettiin ihanteena, jonka olisi toivottu jatkuvan, ja uusien tyylien vaikutteet nähtiin tätä ihannetta rapauttavina aatteina. Mielenkiintoinen piirre ajalle olivat myös useat arkkitehtikilpailut, joissa etsittiin maaseudulle sopivia rakentamisratkaisuja, niin arkkitehtien kuin rakennusmestareiden toimesta. Suunnittelun ihanteita havainnollistettiin myös tyyppitalosuunnitelmien ja rakennusoppaiden avulla. Merkille pantavaa oli, että vuosisadan alkupuolella ammattikuntien asemat eivät näyttäneet olevan vielä niin tiukasti määriteltyjä, että edellä kuvatut yhteiset suunnittelukilpailut voitiin toteuttaa.

Aikalaiskeskusteluissa tuli myös hyvin esiin kulttuuriympäristöjen arviointiin ja arvostukseen liittyvä aikasidonnaisuus. Nykyään arvostamme eri aikakausien rakennuskulttuuria, kuten koristeellisempaa puurakennustyyliä, joka aikanaan nähtiin haitallisena ilmiönä, joka tuhosi selkeää talonpoikaista traditiota.

1900-luvun terävimmissä muutosvaiheissa, sodan jälkeen ja 1960-luvulla, taas kaupunkimaisten rakennusihanteiden ylivalta otti maaseudunkin haltuunsa, ja monet vuosisadan alun keskustelunavaukset jäivät sivuun. Kuitenkin voi lopuksi todeta, että jotkut ammattikuntien edustajat pysyivät johdonmukaisina maaseudun ympäristön esteettisiä arvoja koskeissa kannanotoissaan. Tällaisia olivat Otto-Iivari Meurmanin herkkäpiirteinen kuvaus maalaismaisemasta 1910-luvulta ja saman henkilön painokas käsitys samasta ympäristöstä 1960-luvun lopulta, jolloin Unescon vuonna 1962 hyväksymä maisemansuojelun yleisperiaatteita koskeva suositus ja historiallisten monumenttien suojelun tärkeyttä korostanut vuoden 1964 Venetsian julistus olivat jo astuneet voimaan.

Meurman kuvasi maalaispihan ja rakennusten järjestelyjä ja puolusti vanhojen pihapiirien ominaisuuksia, joita ei uusilla rakennusjärjestelyillä enää tavoitettu:

Uudet ajat tuovat mukanaan uusia tapoja. Mutta eivät aina uudet tavat ole entisiä parempia. Usein ne päinvastoin uudistusinnossaan hävittävät ilmiöitä, joista ei ole mitään vahinkoa, ja uudenuutukaisuudellaan peloittavat pois sen herkän runollisuuden, mikä piilee vanhemmilta ajoilta meille periytyneissä tavoissa ja esineissä.

Vanhoiden maalaispihojen ominaisuudet näyttäytyivät hänelle konkreettisesti: ”Jo etäältä taloa lähestyttäessä saattavat nuo matalat, vaatimattomat puurakennuksemme yhdeksi laajaksi ryhmäksi sommiteltuna tehdä tullaan miltei monumenttaalisena vaikutuksen.” (Meurman 1916, 212–213.) 1960-luvulla hän edelleen oli valmis toteamaan, että ”Kyliimme usein melkein runolliset tienäkymät mutkineen, rakennuksineen ja pensaineen ovat aarteita, joita on varjeltava. Niinikään talonpoikaistalojemme hienoja sommitelmia.” (Meurman 1966, 75–78.)

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Aalto, Alvar 1941: Maaseudun rakennekysymys. – *Arkkitehti* 1941, 132–139.
- Aarnio, L. 1948: Rationalisoituun maatalouteen liittyvä rakentaminen. – *Miten rakennan* 1948, 163–168.
- Aarrevaara, Eeva 2009: *Maaseudun kulttuuriympäristön muutos ja suunnitteluprofessio 1900-luvulla*. Arkkitehtuurin tutkimuksia 37/2009. Yliopistopaino, Espoo.
- Billig, Michael 1996: *Arguing and thinking. A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge University Press, Cambridge. (Alkuperäinen teos 1987).
- von Bonsdorff, Pauline 1991: *Arkkitehtuurin määrittely Suomessa 1940–1989*. Valtion teknillinen tutkimuskeskus, Espoo.
- Cleve, Nils 1966: Maaseudun kasvat. – *Miten rakennan* 1966, 79–81.
- Giddens, Anthony 1991: *Modernity and Self-Identity*. Polity Press, Cambridge.
- Hautamäki, Lauri 1978: Alueidentiteetti maaseuturakentamisen perustaksi. – *Rakennustaito* 4/1978, 5.
- Heynen, Hilde 1999: *Architecture and Modernity. A Critique*. MIT Press, Cambridge & London.
- Jantunen, Aarne 1964: Maaseudun omakotitalon kehityksestä. – *Rakennustaito* 9/1964, 407–411.
- Klami, Veli 1945: Maatalousrakennusten suunnittelusta. – *Miten rakennan* 1945, 9–13.
- Korhonen, Ahti 1980: Arkkitehtuuri kyläympäristössä. *Arkkitehti* 1/1980, 28–33.

- Korhonen, Teppo 1988: Kansanomainen rakennustaide keskiajalta 1800-luvun lopulle. Teoksessa *ARS: Suomen Taide 2*. Toimittaneet Salme Sarajas-Korte, Eeva Rista, Ritva Rätty ja Bengt von Bonsdorff. Weilin & Göös, Espoo.
- Koskinen, J. 1947: Suomenjokelainen yhdistelmärakennus. *Miten rakennan* 1947, 292–295.
- Lahti, Juhana 2006: *Arkkitehti Aarne Ervin moderni. Kaupunkisuunnittelu pääkaupunkiseudulla*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 34. Taidehistorian seura, Helsinki.
- Laine, Yrjö 1922: (ei otsikkoa). *Rakennustaito* 15–16/1922, 146–147.
- Luostarinen, Pertti 1963: Maatalouden rakentaminen murroskaudessa. *Rakennustaito* 12/1963, 467–469.
- Meinander, Henrik 2007: *Suomen historia. Linjat, rakenteet, kiinnkohdat*. WSOY, Helsinki.
- Meurman, Otto-livari 1964: Johdannoksi. Teoksessa *Rakennusmuistomerkkimme ja niiden suojele*. Toimittanut Aarne Heimala. Werner Söderströmin Osakeyhtiö, Porvoo.
- Meurman, Otto-livari 1966: Huomiota maisemiimme. – *Miten rakennan* 1966, 75–78.
- Michelsen, Karl-Erik 1992: Arkkitehdit, rakentaminen ja standardit. RT-kortiston synty ja kehitys. Teoksessa *Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands Arkitektförbund*. Toimittanut Pekka Korvenmaa. Rakennustieto Oy, Helsinki.
- Pettersson, Lars 1964: Kulttuurimaisemamme. Teoksessa *Rakennusmuistomerkkimme ja niiden suojele*. Toimittanut Aarne Heimala. Werner Söderströmin Osakeyhtiö, Porvoo.
- Salokannel, Mervi 1993: Arkkitehdin ammatin professionalisaatio. Teoksessa *Ammattikunnat, yhteiskunta ja valtio. Suomalaisten professioiden kehityskuvia*. Toimittanut Esa Konttinen. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 55. Jyväskylän yliopiston monistuskeskus, Jyväskylä.
- Suominen-Kokkonen, Renja 1992: Arkkitehtinaiset – koulutus, ammatti ja naisen paikka. Teoksessa *Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliitto 1892-1992 Finlands Arkitektförbund*. Toimittanut Pekka Korvenmaa. Rakennustieto Oy, Helsinki.
- Talve, Ilmar 1990: *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Tohtorinväitös rakennusmestarikunnasta. Teollistumisen läpimurtokauden merkitys Suomen rakennusmestarikunnalle. *Rakennustaito* 1971/2. 43.
- Vesala, Kari Mikko & Rantanen, Teemu 2007: *Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.
- Väänänen, Eero 1975: Maaseudun suunnittelun kriisi ja sen ratkaisu. – *Rakennustaito* 4/1975, 7–9.

Virkistysmahdollisuudet ekosysteemipalveluna

Leena Kopperoinen

Ekosysteemipalvelujen käsitettä käytetään nykyisin yhä enemmän ympäristön- ja luonnonsuojelun sekä luonnonvarojen käyttöön liittyvissä tutkimuksissa, suunnitelmissa ja käytännön sovelluksissa. Ensimmäisen kerran käsite esiintyi Ehrlichin ja Mooneyn *BioScience*-lehden artikkelissa ”Extinction, Substitution, and Ecosystem Services” vuonna 1983.

Ekosysteemipalveluilla tarkoitetaan ihmisen saamia hyötyjä ekosysteemien monimuotoisesta rakenteesta ja toiminnasta (MA 2005, Kremen 2005). Näiden suorien tai epäsuorien hyötyjen eli palveluiden kautta ihminen voi arvostaa luonnon monimuotoisuutta, koska ne muodostavat perustan ihmisten hyvinvoinnille. Ekosysteemipalvelut ovat niin sanottuja julkishyödykkeitä, mikä tarkoittaa sitä, että ne ovat kaikkien saatavilla, eikä yhden ihmisen kulutus vaikuta toisten kuluttamiseen. Niille ei ole yleensä määritelty markkinahintaa, vaikka niillä on huomattava kokonaistaloudellinen arvo ja vaikka niiden korvaaminen olisi erittäin kallista tai lähes mahdotonta (deGroot ym. 2002, Matero ym. 2003, OECD 2004). Tämän vuoksi ekosysteemipalveluita on enenevässä määrin pyritty arvottamaan ekologisesti, sosiaalisesti ja myös taloudellisesti, jotta niiden säilyttäminen ja suojele koettaisiin taloudellisesti kannustavaksi (Naskali ym. 2006, Jäppinen, J.-P. & Heliölä, J. 2015).

Ekosysteempalveluista suuri osa on elämälle kriittisen tärkeitä ja loput merkittäviä esimerkiksi ihmisten elämänlaatua parantavina palveluina. Ekosysteempalvelut voidaan jakaa tuotanto-, säätely- ja ylläpito- sekä kulttuurisiin ekosysteempalveluihin (Common International Classification of Ecosystem Services CICES <http://cices.eu/>, Haines-Young, R. & Potschin, M. 2013). Tuotantopalvelut ovat ekosysteemien tuottamia materiaalisia hyödykkeitä, kuten ruokaa, juomavettä, puutavaraa tai geenivarjoja. Säätely- ja ylläpitolpalvelut säätelevät mm. ilmastoa ja ilmanlaatua, hydrologisia ja biokemiallisia kiertoja sekä maan prosesseja. Ne sitovat ja varastoivat hiiltä ja tarjoavat habitaatteja. Säätely- ja ylläpitolpalvelut ovat ehdoton edellytys tuotanto- ja kulttuurisille ekosysteempalveluille. Kulttuuriset ekosysteempalvelut puolestaan ovat aineettomia hyötyjä, joita ihmiset saavat ekosysteemeistä, esimerkiksi luonnon tarjoamat mahdollisuudet virkistykseen, luonto opetusympäristönä, kulttuuriperintö, esteettiset, symboliset, hengelliset ja henkiset arvot sekä luonnon perintö- ja itseisarvo (Kopperoinen ym. 2015). Luonnon monimuotoisuuden ja ekologisten prosessien säilyminen on tärkeää kaikille ekosysteempalveluille.

Luonnon tarjoamat virkistysmahdollisuudet kulttuurisena ekosysteempalveluna

Luonto on tärkeä osa ihmisen elinympäristöä. Elollinen (kasvit ja eläimet) sekä eloton (esimerkiksi kallioperä, vesi) luonto muodostavat paikasta ja vuodenaikasta toiseen vaihtelevan ympäristön, joka sen lisäksi, että se on välttämätön perusta ihmisen kaikelle toiminnalle, mahdollistaa myös virkistyksen ja hyvinvoinnin. Luonnosta ihmisen elinympäristössä puhutaan viherrakenteena, mutta myös sinisenä (vesi) ja valkoisena (lumi) rakenteena. Nämä sisältävät monenlaisia enemmän tai vähemmän muokattuja luonnonympäristöjä: puistoja, metsiä, metsiköitä, soita, niittyjä, kallioita, vesistöjen rantoja ja vesialueita.

Vihreän, sinisen ja valkoisen luonnonympäristön tarjoamat ekosysteempalvelut mahdollistavat virkistäytymisen ja ulkoilun luonnossa esimerkiksi kävellen, pyöräillen, hiihtäen, luistellen, meloen, uiden,

marjastaen, sienestäen, geokätköillen, ratsastaen, metsästäen ja kalastaen. Tämänkaltaisten liikunnallisten toimintojen lisäksi virkistäytyminen voi olla vaikkapa rauhallista luonnon tarkkailua, valokuvausta tai auringonottoa. Luonnonympäristön esteettisyys on tärkeä osa sen virkistävyttä. Esteettisyyden kokemisessa on tosin erittäin paljon vaihtelevuutta. Espanjalaisessa tutkimuksessa todettiin, että maisema-arvostukset olivat hyvin erilaisia eri kansallispuistojen kävijöiden kesken ja vielä kunkin puiston eri kävijäryhmien välillä (DeLucio ja Múgica 1994). Lisäksi toiset ihmiset kokevat esimerkiksi hoidetun luontoympäristön esteettisemmäksi, kun taas toiset arvostavat enemmän koskemattomampaa luontoa (Karjalainen 2002). Esimerkiksi rakennetussa ympäristössä oleva pensoittunut joutomaa voi olla vaikkapa lintuharrastajalle tärkeä ekosysteemipalveluita tuottava alue, kun taas joku muu ei näe sille mitään käyttöä.

Virkistysmahdollisuudet ovat tärkeitä, koska luonnossa virkistäytymisellä on todettu olevan monenlaisia psyykkisiä, fyysisiä ja sosiaalisia hyvinvointivaikutuksia (esim. Mitchell ja Popham 2008, Hartig ym. 2003, Taylor ym. 2001, Abraham ym. 2010, Maas ym. 2009, Tyrväinen ym. 2014a). Viihtyisä ympäristö kannustaa liikkumaan, mikä jo sinänsä parantaa sekä fyysistä että psyykkistä terveyttä, mutta luonnonympäristöt tuottavat hyvinvointia myös kokemuksellisesti esimerkiksi estetiikan, hiljaisuuden, yksinolon tai toisaalta sosiaalisen vuorovaikutuksen mahdollisuuden sekä luontokosketuksen kautta (esim. Tyrväinen ym. 2014b).

Luonnossa virkistäytymisen on todettu vaikuttavan monin tavoin myönteisesti psyykkiseen jaksamiseen ja terveyteen. Tutkimuksen mukaan suomalaiset kaupunkilaiset elpyvät arjen rasituksista useammin luonnossa olevassa mielipaikassa kuin rakennetussa ympäristössä (Korpela ym. 2007). Lisäksi nämä erilaiset mieluisat metsä- ja luontoalueet koettiin elvyttävämmiksi kuin rakennetun kaupunkiympäristön mielialat. Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen häiriöistä sekä ylivilkkaudesta kärsivillä lapsilla oleskelu luonnossa on parantanut kykyä keskittyä ja rauhoittua (Faber Taylor ja Kuo 2009).

Luonto ihmisten jokapäiväisessä elinympäristössä parantaa sekä koettua että mitattua fyysistä terveyttä. Hollantilaisessa tutkimuksessa osoittautui, että mitä enemmän viheralueita oli asuinympäristössä

kolmen kilometrin säteellä, sitä terveemmiksi ihmiset kokivat itsensä (iän, sukupuolen, koulutuksen sekä asuinalueen kaupungistuneisuusasteen aiheuttamat erot terveystilakokemuksissa oli vakioitu) (de Vries ym. 2003). Englannissa tehdyssä tutkimuksessa puolestaan voitiin nähdä kokonaiskuolleisuuden ja verenkiertoelimistön sairauksiin liittyvän kuolleisuuden olevan selvästi vähäisempää alueilla, joilla oli eniten viheraluetta (väestöön liittyvien muuttujien ja tulotason aiheuttamat erot oli vakioitu) (Mitchell ja Popham 2008). Lisäksi terveyden epätasa-arvoa oli vähiten niillä alueilla, joilla oli eniten viherympäristöä. Luonnon monimuotoisuudella on todettu viimeaikaisissa tutkimuksissa yhteys mm. allergioiden esiintyvyyteen (Hanski ym. 2012). Mitä vähemmän ihmisillä on kosketusta luonnonkasveihin ja luonnonympäristön mikrobeihin, sitä enemmän heillä esiintyy erilaisia tulehdus- ja autoimmuuniperäisiä sairauksia (Haahtela 2014).

Virkistys- ja viheralueet lisäävät elinympäristön laatua myös siten, että ne sitovat ilman epäpuhtauksia, parantavat pienilmastoa (esimerkiksi alentavat ilman lämpötilaa kesällä ja tarjoavat varjoa), antavat suojaa eläimille ja kasveille, imeyttävät vettä maaperään sekä toimivat melu-, pöly- ja näkösuojana (Lanki 2014).

Jokamiehen oikeudet ja yhteiskunta ekosysteemipalvelujen tarjoajana

Suuri osa luonnossa virkistäytymisestä tapahtuu Suomessa yksityismailla jokamiehenoikeuksien nojalla. Jokamiehenoikeuksin voi liikkua lähes missä hyvänsä, kunhan välttää liikkumasta talojen ja mökkien pihapiireissä, jotka ovat kotirauhan suojaamia. Liikkumista on rajoitettu myös esimerkiksi puolustusvoimien hallinnoimilla alueilla, luonnonpuistoissa, tietyillä arvokkaiden eliölajien esiintymispaikoilla ja lintujen pesimäpaikoilla pesimäaikaan. Jokamiehenoikeuksin kuljetaan usein ns. monikäyttöisillä alueilla, jotka ovat varsinaisesti maa- ja metsätalousalueita, mutta soveltuvat myös virkistykseen.

Etenkin kaupunkiseuduilla on tarpeen, että yhteiskunta varaa maankäytön suunnittelun keinoin kulttuurisia ekosysteemipalveluja tarjoavia

alueita asukkaiden hyvinvoinnin ylläpitämiseksi (Kopperoinen ym. 2014). Virkistyskäyttöön sopivia luontoympäristöjä ovat esimerkiksi kuntien ylläpitämät lähipuistot ja ulkoilupuistot, kuntien ja virkistysalueyhdistysten ulkoilualueet sekä valtion ylläpitämät kansallispuistot tai muut virkistykseen soveltuvat luonnonsuojelualueet. Virkistykseen erityisesti varatuilla alueilla on yleensä liikkumista helpottavia ja pidemmän oleskelun mahdollistavia rakenteita ja palveluita, kuten reittejä, opasteita, nuotiopaikkoja ja laavuja.

Virkistysmahdollisuudet ovat tärkeä osa hyvää elinympäristön laatua. Elinympäristöllä käsitetään asunnon ja sen välittömän lähiympäristön lisäksi kaikki ne tilat ja toiminnot, joita ihminen arjessaan käyttää (Raunio ja Linnamaa 2000). Elinympäristö sisältää siten mm. työmatkat, työpaikan, harrastukset sekä näiden kautta avautuvat välittömään asuinympäristöön kuulumattomat ympäristöt. Laadukkaassa elinympäristössä virkistysalueita on riittävästi ja ne ovat hyvin saavutettavissa erityisesti jalkaisin. Lisäksi virkistysalueiden olisi muodostettava luontoympäristöjen jatkumo eli virkistysaluejärjestelmä sekä niiden pitäisi täyttää tietyt laadulliset kriteerit.

Kaupunkisuunnittelussa voitaisiin hyödyntää Liverpoolin kaupungin puistostrategian esimerkkiä (City of Liverpool 2005). Siinä annetaan suositukset toimiksi, joilla pyritään parantamaan puistojen laatua ja kuntoa sekä uudistamaan niitä. Virkistysmahdollisuuksien hyvän laadun ja toimien onnistumisen mittaamiseksi esitetään strategiassa yksinkertaisia kysymyksiä: Voinko päästä korkealaatuiseen puistoon? (Mittaa saavutettavuutta.) Vastaako puisto tarpeitani, kun pääsen sinne? (Mittaa palveluiden riittävyyttä.) Haluanko palata? (Mittaa koettua laatua.) Onko minulla vaihtoehtoja? (Mittaa viheralueiden monipuolisuutta.)

Virkistysmahdollisuuksien riittävyys

Virkistysalueiden on oltava tarpeeksi suuria, jotta ne palvelevat erilaisia virkistäytymismuotoja ja jotta niille voidaan perustaa kulkua ohjaavia ja helpottavia reittejä. Hyvät yhteydet toisiin alueisiin täydentävät yksittäisiä alueita.

Kaavoitusta varten on laadittu erilaisia pinta-alaohjeistuksia, joilla pyritään takaamaan virkistysmahdollisuuksien riittävä määrä. Tosin viimeiset varsinaiset suunnitteluohjeet ovat peräisin 1970-luvulta. Asuin ympäristön suunnitteluperiaatteissa vuodelta 1976 ohjeistettiin, että korttelikohtaisen virkistysalueen koon tuli olla vähintään 3500–4000 neliometriä, josta leikkialueeksi piti varata noin puolet. Jokaista sataa asuinneliometriä kohti piti olla lähipuistoa vähintään 25 neliometriä. Asuntoaluekohtaisen virkistysalueen koon piti olla vähintään 10 hehtaaria, ja jalankulkuetäisyydellä olevan valaistun virkistysreititin ohjeelliseksi pituudeksi annettiin 3–10 kilometriä.

Ympäristöministeriön tuottamassa *Virkistysalueiden suunnittelu ja hoito* -oppaassa vuodelta 1998 annettiin myös määrällisiä tavoitteita (Pouta ja Heikkilä 1998). Oleskelun, leikin ja kävelyn mahdollistavien lähipuistojen koon tulisi olla 1,5–3 hehtaaria. Tämänkokoisia lähipuistoja voidaan hyvin sijoittaa asuinalueiden yhteyteen. Ulkoilupuiston pinta-alan tulisi olla 20–25 hehtaaria, jotta sinne voidaan rakentaa vähintään kahden kilometrin mittainen ulkoilureitti. Ulkoilualueiden pitää mahdollistaa monipuolinen ulkoilu häiriöttömässä ympäristössä. Ulkoilualueiden vähimmäispinta-ala on 100–200 hehtaaria, jotta sinne voidaan perustaa vähintään 5 kilometrin pituinen ulkoilureitti. Suurin virkistystä varten perustettava aluetyyppi on retkeilyalue, jonka vähimmäiskoko on 500 hehtaaria. Pienempikin retkeilyalue on tosin mahdollinen, jos sitä täydentävät ympärillä olevat laajat monikäyttöiset alueet, lähinnä talouskäytössä olevat metsät.

Myös pienet luontoalueet ovat tärkeitä. Erityisesti lapset ja nuoret löytävät kooltaan pienistä luontoympäristöistä tärkeitä oleskelu- ja kokoon tumispaikkoja (Tyrväinen ym. 2007). Pohjoismaisissa kaupungeissa tehdyn tutkimuksen mukaan pienien, alle 3000 m²:n taskupuistojen tärkein elvyttävyyteen vaikuttava tekijä oli puiston koko: mitä suurempi puisto sitä elvyttävämmäksi se koettiin. Kuitenkin eräät kaikkein miellyttävimmiksi koetut puistot olivat tutkimuksen pienimpiä. (Nordh ym. 2009.)

Kaupunkiseuduilla virkistysalueiden riittävyyttä uhkaa niiden käyttäminen rakentamisen tarpeisiin. Esimerkiksi Espoossa rakentaminen uhkaa useita luonnoltaan arvokkaita alueita ja pirstoo yhtenäisiä viher-

alueita (Soini 2009). Myös ilmastonmuutoksen torjumiseksi tapahtuva kaupunkirakenteen tiivistäminen voi pienentää virkistys- ja viheralueita (Henriksson ja Jääskeläinen 2006). Tällöin voidaan päätyä ilmastonmuutoksen hillinnän kannalta myös huonoon lopputulokseen: jos ihmisten on etsittävä virkistyspalvelunsa kävelyetäisyyttä kauempaa, on houkuttelevaa käyttää autoa viheralueelle pääsyyn.

Virkistysmahdollisuuksien saavutettavuus

Virkistysmahdollisuuksien saavutettavuus on tärkeää kansanterveyden kannalta, sillä hyvin saavutettava ja hyvälaatuinen virkistysympäristö houkuttelee ihmisiä liikkumaan. Hyvä saavutettavuus on erityisen tärkeää lasten, eri tavoin aisti- ja liikuntarajoitteisten sekä ikääntyneen väestön kannalta. Maarit Wiikin (2005) tutkimuksen mukaan alakoulukäimenkin lapsi leikkii vain noin 300 metrin säteellä kodistaan. Eri tavoin liikunta- ja aistirajoitteiset ihmiset tarvitsevat luontoon päästäkseen myös parempia virkistyspalvelurakenteita, kuten helpokulkuisia reittejä.

Virkistysalueiden suunnittelu ja hoito -oppaassa (Pouta ja Heikkilä 1998) lähipuiston enimmäisetäisyydeksi asuinpaikasta on annettu 300 metriä. Ulkoilupuiston olisi suositeltavaa olla enintään kilometrin ja ulkoilualan enimmillään 15 kilometrin päässä. Englantilaisessa tutkimuksessa kaupunkimetsiköiden käytön avainmuuttujiksi todettiin enintään 5–10 minuutin kävelymatka kotoa, riittävä koko, joka luo metsäympäristön tuntua (vähintään 2 hehtaaria) ja metsän avoin rakenne (Coles ja Bussey 2000). Tanskassa puolestaan viherympäristön virkistyskäyttö väheni selvästi, kun etäisyys kotoa viheralueelle kasvoi yli 300 metrin (Schipperijn ym. 2010). Kun etäisyys kasvoi yli kilometriin, alueella käyntien tiheys laski dramaattisesti. Etäisyyden kasvaminen lähimmälle vesialueelle ei vaikuttanut yhtä voimakkaasti käytön määrään kuin viheralueilla.

Saavutettavuutta tarkasteltaessa on tärkeää ottaa huomioon, miten sujuvasti jalankulkijat pääsevät kulkemaan viheralueille. Kun Etelä-Korean Soulin puistojen saavutettavuutta analysoitiin paikkatietojen

avulla verkostoaalyysin keinoin, saatiin tulokseksi, että puistojen todellisuudessa palvelema alue oli vain noin puolet verrattuna siihen, että saavutettavuutta arvioitiin tekemällä puistojen ympärille tietyn suuruinen puskurivyöhyke (Oh ja Jeong 2007). Lisäksi puistot olivat epätasaisesti jakautuneet kaupunkialueelle niin, että vaikka puistojen kokonaispinta-ala oli kohtuullisen suuri, osa kaupunkialueesta jäi niiden palvelujen ulkopuolelle. Sekä virkistysalueiden riittävä määrä että niiden helppo saavutettavuus kaikille väestöryhmille ovat tärkeitä ympäristöoikeudenmukaisuuden toteutumisen kannalta.

Virkistysmahdollisuuksien jatkuvuus

Virkistysalueet ja ulkoilureitit muodostavat kokonaisuuden, jota kutsutaan virkistysalueverkostoksi (ViherKARA-verkosto 2014). Virkistysalueiden ja -reittien jatkuvuus kuvaa tämän verkoston toimivuutta. Toimiva virkistysalueverkosto tarjoaa ihmisille edellytykset sekä lähiulkoiluun että pidempikestoiseen retkeilyyn luonnossa. Taajamissa tällainen verkosto mahdollistaa monipuolisen ulkoilun, luonnon kokemuksen sekä liikkumisen paikasta toiseen.

Suomen monilla kaupunki- ja taajama-alueilla virkistysalueet muodostavat liian vähän viherkäytäviä ja niiden laatu ei useinkaan ole kovin hyvä (Suomen Latu 2002). Kaupunkialueen kasvu usein vähentää viherympäristön määrää ja laatua ja johtaa jäljelle jäävien viheralueiden pirstoutumiseen ja eristymiseen. Vierekkäisten alueiden suunnittelijoiden ja hallinnoijien dialogin puute voi myös muodostua suureksi ongelmaksi ekologisten yhteyksien, kuten viherkäytävien, hydrologisten yhteyksien ja muuttavien eläinlajien kulkureittien, säilyttämisessä (Borgström ym. 2006). On esitetty, että luontoalueet pitäisi maankäytön suunnittelussa järjestää toisiinsa viherketjujen tai -käytävien sarjana siten, että kaikki asukkaat ovat 500 metrin etäisyydellä tällaisesta yhdistyvästä viheralueesta ja voivat käyttää sitä pääsyyn varsinaisille luontoalueille (Stubbs 2008). Viheralueiden jatkuvuudesta olisikin huolehdittava paremmin kaavoituksessa aina asemakaavatasolle asti.

Virkistysmahdollisuuksien hyvä laatu

Mitä tahansa virkistykseen käytettävää aluetta ei voi pitää hyvälaatuisena virkistyspaikkana. Esimerkiksi liikenneväylien reuna-alueet tai voimakkaasti käsitellyt viheralueet – esimerkiksi avohakatut ja auratut talousmetsät – eivät useinkaan tuota virkistävää kokemusta mm. melun, ilmansaasteiden, epäesteettisyyden tai vaikeakulkuisuuden vuoksi.

Laadukkaaseen virkistysympäristöön kuuluvat mahdollisuus hiljaisuuden kokemiseen sekä riittävä etäisyys ilmaa saastuttaviin liikenneväyliin, teollisuuteen jne. Jälkimmäinen on erityisen tärkeää hengityselin- ja sydänsairaiden ulkoilun mahdollistamiseksi, mutta myös jokaisen virkistäytyjän terveyden säilyttämisen kannalta (Lanki 2011).

Virkistysmahdollisuuksien hyvään ekologiseen laatuun kuuluu olennaisena osana luonnon monimuotoisuuden säilyminen. Tämä edellyttää lajien elinympäristöjen säilyttämistä ja tarvittaessa kunnostamista sekä viheralueiden pirstoutumisen välttämistä. Lisäksi häiriöttömyys on tärkeää, mikä tarkoittaa Suomen olosuhteissa paljolti riittävää etäisyyttä liikenneväylistä. Virkistysalueiden ekologisen laadun turvaamisen edellytyksenä on luontoyhteyksien säilyttäminen ympäröiviin luonnonalueisiin (Väre ja Krisp 2005). Toimivan ekologisen yhteyden minimi-levydeksi taajamassa on esitetty 300 metriä ja taajaman ulkopuolisella seudulla 500–1000 metriä. Lisäksi yhteyksien kapeat kohdat eivät saa olla leveyttään pidempiä. Ekologiset yhteydet säilyttävät lajien leviämisteitä esimerkiksi ilmaston muuttuessa. Viheralueiden väliset yhteydet auttavat myös toipumaan mahdollisista häiriötilanteista, kuten tulipaloista tai tuhoeläinten joukkoesiintymistä (Borgström ym. 2006).

Ekologisesti herkillä luontoalueilla olisi suositeltavaa suunnitella ydinalueiden ympärille puskurivyöhykkeitä, jotka vähentäisivät ihmisen aiheuttamia häiriöitä, kuten ilmansaasteita ja paikallislamaston muutoksia, sekä käytön aiheuttamaa kulumista (Borgström 2008).

Virkistykseellisten ekosysteemipalveluiden taloudellinen merkitys ja uhat

Virkistysmahdollisuuksilla on merkitystä myös talouden kannalta. Metsän ja vesistön läheisyydellä on suuri merkitys kaupunkiasuntojen hinnanmuodostuksessa (Tyrväinen ja Miettinen 2000). Kaupunkisuunnittelun haasteena on turvata sosiaalinen tasa-arvoisuus siinä, että luontoympäristön läheisyys ja virkistykseelliset ekosysteemipalvelut eivät ole vain rikkaiden etuoikeus. Erityisesti kaupunkirakennetta tiivistettäessä olisi etsittävä tiivistämisen paikat muualta kuin viheralueilta. Esimerkiksi Tampereella pyrittiin vanhaa keskustan läheistä kerrostaloaluetta tiivistämään ottamalla rakentamiskäyttöön talojen väliin jääviä suuria pysäköintialueita ja välttämällä tiivistämistä viheralueiden kustannuksella (Tampereen kaupunki 2012). Kokonaan viheralueita ei kuitenkaan pystytty säästämään, mutta korvaukseksi esitettiin viherympäristön parantamista viherkansilla ja kattopuutarhoilla. Virkistysmahdollisuuksien ja viherympäristön saatavuus saattaa olla osasyynä siihen, että varsinkin lapsiperheet muuttavat usein keskuskaupunkia ympäröiville kaupunkiseudun reuna-alueille tai haja-asutusalueille.

Matkailulle virkistyskäytön mahdollistavat ekosysteemipalvelut ovat erittäin tärkeitä, sillä MEKin rajahaastattelututkimuksen mukaan ulkomaalaisten päätökseen valita Suomi matkakohteekseen ovat useimmin vaikuttaneet luontoon liittyvät vetovoimatekijät (Krzywacki ym. 2008).

Erityisesti kaupunkiluontoa, mutta myös muita virkistysmahdollisuuksia uhkaa riittämätön ohjaus ja ylläpito. Luonnon kulumisen estämiseksi tarvitaan hyvin suunniteltuja ja rakennettuja reittejä, jotta vältetään pahimmat haitat luonnolle. Ylläpidosta säästäminen huonontaa virkistysmahdollisuuksien laatua ja houkuttelee ilkeävaltaa.

Virkistysmahdollisuudet ovat lailla säädeltyjä

Ekosysteemipalveluista luonnon tarjoamat virkistysmahdollisuudet on tunnistettu ehkä pisimpään ja niitä on myös säännelty lainsäädännöllä. Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden (2001 ja 2008) mukaan

suunnittelussa on otettava huomioon ekologisesti tai virkistyskäytön kannalta merkittävät ja yhtenäiset luonnonalueet. Alueidenkäyttöä on ohjattava siten, että näitä aluekokonaisuuksia ei tarpeettomasti pirstota. Alueidenkäytössä on myös edistettävä hiljaisten alueiden säilymistä. Helsingin seudun erityistavoitteissa alueidenkäytön suunnittelun tehtävä on turvata väestön tarpeiden edellyttämät ylikunnalliset virkistyskäyttöön soveltuvat, riittävän laajat ja vetovoimaiset alueet sekä niitä yhdistävän viheralueverkoston jatkuvuus.

Maankäyttö- ja rakennuslain (5 ja 8 §) (1999) mukaan alueidenkäytön suunnittelun tavoitteena on edistää turvallisen, terveellisen, viihtyisän, sosiaalisesti toimivan ja eri väestöryhmien, kuten lasten, vanhusten ja vammaisten, tarpeet tyydyttävän elin- ja toimintaympäristön luomista. Virkistysmahdollisuudet on otettava huomioon kaavoituksessa, sillä maankäyttö- ja rakennuslain (54 §) (1999) mukaan kaavoittajan on huolehdittava siitä, että asemakaavoitettavalla alueella tai sen lähiympäristössä on riittävästi puistoja tai muita lähivirkistykseen soveltuvia alueita. Luonnon tarjoamien ulkoilumahdollisuuksien ja virkistyspalveluiden järjestäminen kansalaisille on näin ollen nähty lainsäädännössä tärkeäksi osaksi elinympäristön laatua.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Abraham, Andrea, Sommerhalder, Kathrin & Abel, Thomas 2010: Landscape and Well-Being: A Scoping Study on the Health-Promoting Impact of Outdoor Environments. – *International Journal of Public Health* 55(1) 2010, 59–69.
- Borgström, Sara T. 2008: Challenges of Urban Nature Conservation. Licentiate degree thesis 2008: Department of Systems Ecology, Stockholm University, Stockholm, Sweden. 22 p.
- Borgström, Sara T., Elmqvist, Thomas, Angelstam, Per & Alfsen-Norodom, Christine 2006: Scale Mismatches in Management of Urban Landscapes. – *Ecology and Society* 11(2) 2006, 16.
- Coles Richard W. & Bussey S. C. 2000: Urban Forest Landscapes in the UK – Progressing the Social Agenda. – *Landscape and Urban Planning* 52(2–3) 2000, 181–188.
- de Groot, Rudolf S., Wilson Mathew A. & Boumans, Roelof 2002: A Typology for the Classification, Description and Valuation of Ecosystem Functions, Goods and Services. – *Ecological Economics* 41(3) 2002, 393–408.

- DeLucio, José V. & Múgica, Marta 1994: Landscape Preferences and Behaviour of Visitors to Spanish National Parks. – *Landscape and Urban Planning* 29(2–3) 1994, 145–160.
- De Vries, Sjerp, Verheij, Robert A., Groenewegen, Peter P. & Spreeuwenberg, Peter 2003: Natural Environments – Healthy Environments? An Exploratory Analysis of the Relationship Between Greenspace and Health. – *Environment and Planning* 35(10) 2003, 1717–1731.
- The City of Liverpool. 2005: Discover. A Park Strategy for Liverpool. Autumn 2005. <http://www.liverpool.gov.uk/Images/tcm21-50381.pdf>
- Ehrlich, Paul R. & Mooney, Harold A. 1983: Extinction, Substitution, and Ecosystem Services. – *BioScience* 33(4) 1983, 248–254.
- Haines-Young, Roy & Potschin, Marion 2013: Common International Classification of Ecosystem Services (CICES): Consultation on Version 4, August-December 2012. EEA Framework Contract No EEA/IEA/09/003.
- Faber Taylor, Andrea & Kuo, Frances E. 2009: Children with Attention Deficits Concentrate Better after Walk in the Park. – *Journal of Attention Disorders* 12, 2009, 402–409.
- Haahtela, Tari 2014: What Is Needed for Allergic Children? – *Pediatric Allergy and Immunology* 25(1), 2014, 21–24.
- Hanski, Ilkka, von Hertzen, L., Fyhrquist, N., Koskinen, K., Torppa, K., Laatikainen, T., Karisola, P., Auvinen, P., Paulin, L., Mäkelä, M. J., Vartiainen, E., Kosunen, T. U., Alenius, H. & Haahtela, T. 2012: Environmental Biodiversity, Human Microbiota, and Allergy Are Interrelated. – *PNAS* 109(21) 2012, 8334–8339.
- Hartig, T., Evans G. W., Jamner L. D., Davis, D. S. & Garling T. 2003: Tracking Restoration in Natural and Urban Field Settings. – *Journal of environmental psychology* 23(2) 2003, 109–123.
- Henriksson, Tomi & Jääskeläinen, Jonna 2006: Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen Vantaalla. C13:2006 Kaupsu 7/2006. Vantaan kaupunki, Kaupunkisuunnittelu, Vantaa.
- Jäppinen, Jukka-Pekka & Heliölä, Janne (toim.). 2015: Towards a Sustainable and Genuinely Green Economy. The Value and Social Significance of Ecosystem Services in Finland (TEEB for Finland). Synthesis and Roadmap. Helsinki, Ministry of the Environment, Department of the Natural Environment. The Finnish Environment 1/2015. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152815/FE_1_2015.pdf?sequence=1.
- Karjalainen, Eeva 2002: Ulkoilijoiden metsämaiseman arvostukset. Teoksessa *Luonnon monimuotoisuus, maisema ja virkistysarvot ulkoilumetsien hoidossa*. Toimittanut Susan Lyytikäinen. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 846.
- Kopperoinen, Leena, Itkonen, Pekka & Rinne, Janne 2014: *Suunnittele maakunnalle toimiva viherrakenne*. Suomen ympäristökeskus, Helsinki. SYKE Policy Briefs 4.11.2014. <http://www.syke.fi/download/noname/%7B3B96A8FC-4200-4757-B211-1B808276D153%7D/104861>.
- Kopperoinen, Leena, Itkonen, Pekka, Viinikka, Arto, Olazabal, Eduardo & Heikinheimo, Vuokko 2015: *Uudenmaan viherrakenne ja ekosysteemipalvelut*. EkoUuma-hankkeen loppuraportti. Uudenmaan liitto julkaisu C 76 - 2015. Helsinki. http://www.uudenmaanliitto.fi/files/15490/Uudenmaan_viherrakenne_ja_ekosysteemipalvelut...EkoUuma-hankkeen_loppuraportti_C76-2015.pdf

- Korpela, Kalevi, Ylén, Matti, Tyrväinen, Liisa & Silvennoinen, Harri (2007): Determinants of Restorative Experiences in Everyday Favourite Places. – *Health & Place* 14(4) 2007, 636–652.
- Kremen, Claire 2005: Managing Ecosystem Services: What Do We Need to Know about Their Ecology? – *Ecology Letters* 8(5) 2005, 468–479.
- Krzywacki, Jyrki, Potila, Anna-Kaarina, Viitaniemi, Leena & Tanskanen, Eero 2008: Rajahaastattelututkimus, osa 20: Ulkomaiset matkailijat Suomessa 1.1.–31.12.2007. MEK A: 158 2008.
- Lanki, Timo 2011: Tieliikenteen melun ja ilmansaasteiden vaikutukset sydänterveyteen. – *Ympäristö ja Terveys* 42(1-2) 2011, 100–105. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/107166/LankiT_YT2-3_2011_s100-105.pdf?sequence=3.
- Lanki, Timo 2014: Ilmansaasteiden, melun ja helleaaltojen terveyshaitat – vihaleuiden merkitys. Teoksessa *Luonto lähelle ja terveydeksi. Ekosysteemipalvelut ja ihmisen terveys Argumenta-hankkeen (2013–2014) tulokset ja toimenpidesuosittukset*. Toimittaneet Jäppinen, Jukka-Pekka, Tyrväinen, Liisa, Reinikainen, Martina ja Ojala, Ann. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 35/2014. Suomen ympäristökeskus. Helsinki.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki. 1999: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990132>.
- Maas, Jolanda, Verheij, Robert A., de Vries, S., Spreeuwenberg, P., Schellevis, F. G. & Groenewegen, P. P. (2009). Morbidity Is Related to a Green Environment. – *Journal of Epidemiology and Community Health* 63(12) 2009, 967–973.
- MA (Millenium Ecosystem Assessment) 2005: Ecosystems and Human Well-Being. Biodiversity Synthesis. World Resources Institute, Washington, DC.
- Matero, Jukka, Saastamoinen, Olli & Kouki, Jari 2003: Metsien tuottamat ekosysteemipalvelut ja niiden arvottaminen. – *Metsätieteen aikakauskirja* 3/2003, 355–384.
- Mitchell, Richard & Popham, Frank 2008: Effect of Exposure to Natural Environment on Health Inequalities: An Observational Population Study. – *The Lancet* 372(9650) 2008, 1655–1660.
- Naskali, Arto, Hiedanpää, Juha & Suvantola, Leila 2006: Biologinen monimuotoisuus talouskysymyksenä. – *Suomen ympäristö* 48/2006. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Nordh, Helena, Hartig Terry & Hagerhall, Caroline M. 2009: Components of Small Urban Parks That Predict the Possibility for Restoration. – *Urban Forestry & Urban Greening* 8(4) 2009, 225–235.
- Oh, Kyushik & Jeong, Seunghyun 2007: Assessing the Spatial Distribution of Urban Parks Using GIS. – *Landscape and Urban Planning* 82(1–2) 2007, 25–32.
- Pouta, Eija & Heikkilä, Marjo (toim.). (1998). *Virkistysalueiden suunnittelu ja hoito*. Ympäristöopas 40. Helsinki, Ympäristöministeriö.
- Raunio, Mika & Linnamaa, Reija 2000: *Asuin- ja elinympäristön laatu ja kaupunkiseutujen kilpailukyky*. SENTE-julkaisuja 9/2000. Tampereen yliopisto, Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö, Tampere.
- Schipperijn, Jasper, Ekholm, O., Stigsdotter, U. K., Toftager, M., Bentsen, P., Kamper-Jorgensen, F. & Randrup, T. B. 2006: Factors Influencing the Use of Green Space: Results from a Danish National Representative Survey. – *Landscape and Urban Planning* 95(3) 2006, 130–137.

- Soini, Sari 2009: *Katsaus Espoon ympäristön tilaan 2009*. Espoon kaupunki, Ympäristökeskus, Espoo.
<http://www.espool.fi/binary.asp?path=1;28;11866;7969;41159;63904;63907;90849;102611&field=FileAttachment>.
- Stubbs, Michael 2008: Natural Green Space and Planning Policy: Devising a Model for its Delivery in Regional Spatial Strategies. – *Landscape Research* 33(1) 2008, 119–139.
- Suomen Latu. 2002: *Ulkoilumahdollisuudet Suomen kunnissa*. SULKA-projektin loppuraportti 2002. Suomen Latu. <http://www.suomenlatu.fi/media/vaikuta/vaikuta-tiedostot/sulka-i-loppuraportti.pdf>.
- Tampereen kaupunki. 2012: Tammelan yleissuunnitelma. Tampereen kaupunki, Tampere. http://www.tampere.fi/material/attachments/t/aBjgABTYy/Tammelan_yleissuunnitelma_Kh_2012_raportti.pdf.
- Taylor, Andrea Faber; Kuo, Frances E. & Sullivan, William C. 2001: Coping with Add. The Surprising Connection to Green Play Settings. – *Environment & Behavior* 33(1) 2001, 54–77.
- Tyrväinen, Liisa, Korpela, Kalevi & Ojala, Ann 2014b: Luonnon virkistyskäytön terveys- ja hyvinvointihyödyt. Teoksessa *Hyvinvointia metsästä*. Toimittaneet Liisa Tyrväinen, Mikko Kurttila, Tuija Sievänen & Seija Tuulentie. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tyrväinen, Liisa, Kurttila, Mikko, Sievänen, Tuija & Tuulentie, Seija (toim.). 2014a: *Hyvinvointia metsästä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tyrväinen, Liisa & Miettinen, Antti 2000: Property Prices and Urban Forest Amenities. – *Journal of Environmental Economics and Management* 39(2) 2000, 205–223.
- Tyrväinen, Liisa, Mäkinen, Kirsi & Schipperijn, Jasper 2007: Tools for Mapping Social Values of Urban Woodlands and Other Green Areas. – *Landscape and Urban Planning* 79(1), 5–19.
- Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista. 2001: Maankäyttö ja rakennuslaki 2000. Opas 5. 55 s. www.ymparisto.fi - Opas 5 Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista.
- Valtioneuvoston päätös valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkistamisesta 13.11.2008.pdf. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=94397&lan=fi>.
- ViherKARA-verkosto. 2014: Kaupunkiseutujen vihreän infrastruktuurin käsitteitä. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 39/2013. <http://hdl.handle.net/10138/42483>.
- Väre, Seija & Krisp, Jukka 2005: Ekologinen verkosto ja kaupunkien maankäytön suunnittelu. – *Suomen ympäristö* 780. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Wiik, Maarit 2005: Asukasryhmät ja elinympäristö. – *Suomen ympäristö* 773. Ympäristöministeriö, Helsinki.

Viheralueet iäkkäiden ihmisten toimintakyvyn ja hyvinvoinnin edistäjinä

Tommi Sulander

Viherympäristöillä on merkittävä yhteys ihmisten fyysiseen ja psyykkiseen hyvinvointiin. Viheralueet, kuten puistot, tarjoavat mahdollisuuden pysähtyä liikenteen ja kiivaan elämänrytmin tahdittamassa elämässä. Puiden ja kasvien läheisyys herättää positiivisia tuntemuksia ja edistää ihmisten hyvinvointia. Etenkin suurkaupungeissa viheralueilla on varsin keskeinen hyvinvointia edistävä merkitys. Niiden läheisellä sijainnilla ja saavutettavuudella on todettu olevan yhteys mm. pitkäikäisyyteen (Takano ym. 2002), parempaan terveyteen sekä alhaisempaan sairauksien määrään (Maas ym. 2006; Maas ym. 2009). Viheralueilla vietetty aika kohentaa myös henkistä hyvinvointia. Luonnossa oleskelu on hyvä keino stressin hallitsemiseksi, ja siellä sijaitsevat mielipaikat voivat toimia kielteisten tuntemusten ja stressaantuneisuuden säätelykeinoina (Korpela ja Ylén 2007). Viheralueilla paljon aikaa viettävillä kaupunkilaisilla on huomattu olevan vähemmän stressiä kuin niillä, jotka viettävät vähemmän aikaa viheralueilla (Grahn ja Stigsdotter 2003).

Tärkeimpiä kaupunkialueiden viherympäristöjä ovat kaupunkimetsät sekä rakennetut puistot ja pihat. Ne tarjoavat kaupunkilaisille ulkoilu- ja virkistysmahdollisuuksia, maisemallisia elämyksiä sekä terveydellistä suojaa esimerkiksi ilmansaasteita vastaan. Rakennetut viheralueet ovat erityisen tärkeitä hyvinvoinnin lähteitä alueilla, missä luonto joutuu väistymään rakentamisen tieltä. Etenkin kaupunkiympäristössä puistojen,

puiden ja kasvien merkitys on oleellinen (Takano ym. 2002; Maas ym. 2009; Francis ym. 2012, Villeneuve ym. 2012). Puistojen merkitys ulkoilualueina on varsin merkityksellinen kaupungissa asuville iäkkäille ihmisille, joiden voi olla hankala hakeutua ulkoilemaan kauempana sijaitseville luontoalueille. Etenkin niille iäkkäille ihmisille, joiden fyysinen toimintakyky on heikentynyt, taloyhtiöiden pihat ja lähipuistot ovat arvokkaita.

Yksilöllisten toimintakykyyn vaikuttavien tekijöiden lisäksi fyysisellä ympäristöllä on merkittävä vaikutus ihmisten hyvinvointiin. Väestön toimintakykyä edistävät muun muassa sopivat asuinolot, lisääntynyt palvelutarjonta sekä parantuneet liikennejärjestelyt (Balfour ja Kaplan 2002). Esimerkiksi parempiosaisilla alueilla, joissa nämä tekijät on järjestetty hyvin, ihmisillä on todettu olevan vähemmän toimintavajauksia (Freedman ym. 2008).

Ympäristö voi parantaa ikääntyneiden mahdollisuutta hoitaa päivittäisiä toimia tai ulkoilla lähiympäristössä, etenkin jos lähialue tukee esteettöntä kulkua ja tarjoaa virikkeellisyyttä. Kävelyä silmälläpitäen merkittäviksi toiminnallisuutta tukeviksi tekijöiksi nousevat kulkuväylien leveys, vähäinen tasoerojen määrä, suunnistettavuus, havaittavuus ja valaistus (Siitonen 2008). Vaikka esteettömän ja turvallisen ympäristön merkitys iäkkäiden ihmisten toimintakykyyn on tiedostettu, viherympäristön ja laajemmin luonnon merkitystä iäkkäiden ihmisten hyvinvointiin ei ole kattavasti tutkittu. Tässä kirjoituksessa tarkastelen iäkkäiden ihmisten toimintakykyyn ja hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä. Erityisenä kiinnostuksen kohteenani ovat kaupunkialueilla sijaitsevien viherympäristöjen vaikutukset. Aluksi kuitenkin taustoitetaan viherympäristöä koskevaa osuutta tarkastelemalla iäkkäiden toimintakykyä sekä toimintavajeen käsitettä ja teoriaa.

Suomi ikääntyy

Suomen väestö ikääntyy lähitulevaisuudessa nopeammin kuin koskaan. Vuoteen 2030 mennessä 65 vuotta täyttäneiden väestöosuuden odotetaan kasvavan noin 10 %. Tämän kehityksen alkuna voidaan pitää

suurten ikäluokkien siirtymistä vanhuuseläkkeelle vuoden 2010 jälkeen. Vuonna 2000 väestöstä 15 % oli 65 vuotta täyttäneitä. Absoluuttisena väkimääränä tämä tarkoitti vajaata 800 000 henkeä. Vuonna 2030 vastaavan prosentuaalisen osuuden on odotettu olevan noin 26 (Tilastokeskus 2012).

Iäkkäiden ihmisten fyysinen toimintakyky on kohentunut viime vuosikymmenien aikana etenkin Suomessa ja muissa länsimaissa (Manton ja Gu 2001; Freedman ym. 2002; Ahacic ym. 2003; Crimmins 2004; Sulander ym. 2006; Sulander ym. 2007). Vaikka varsin hyvin tiedetään biologisten, taloudellisten, sosiaalisten ja ympäristöllisten tekijöiden sekä useiden sairauksien, elintapojen ja hoivaan liittyvien tekijöiden vaikuttavan ihmisten toimintakykyyn (Stuck ym. 1999; Schoeni ym. 2008), tyhjentävää syytä väestön toimintakyvyn kohentumiselle on vaikea antaa.

Elämänkaaren aikana tehdyillä valinnoilla on merkittävä vaikutus myöhempään fyysiseen toimintakykyyn. Tämän myötä syntyy helposti ajatus, että aiemmilla valinnoilla on peruuttamaton vaikutus myöhempään toimintakykyyn. Toimintakykyyn voidaan kuitenkin vaikuttaa useiden eri tekijöiden ja yksilöllisten muutosten avulla myös myöhemmällä iällä (Kalache ja Kickbush 1997). Näistä tekijöistä liikunnalla on varsin voimakas yhteys fyysiseen toimintakykyyn (LaCroix ym. 1993; Sulander ym. 2005). Iäkkäillä ihmisillä liikunta-aktiivisuuden ei välttämättä tarvitse olla raskasta hikoilua tuottavaa liikuntaa, koska jo kävelyaktiivisuuden lisäämisellä on todettu olevan suotuista vaikutus toimintakykyyn (Seeman ym. 1995; Clark ym. 1996).

Vaikka ihmisten toimintakyvyn taso lepää paljolti yksilöllisten valintojen ja toimintojen varassa, myös lähiympäristön toimivuuden ja viihtyisyyden kohentaminen on tärkeää. Ne luovat edellytykset ihmisten paremmalle toiminnalle ja liikkumiselle, vaikka fyysinen toimintakyky olisi jo heikentynyt. Tämän hetken yksi keskeisimmistä yhteiskuntapoliittisista tavoitteista on löytää keinoja siihen, miten iäkkäät ihmiset voivat tulla toimeen kodeissaan entistä pidempään. Sosiaali- ja terveysministeriö on asettanut tavoitteeksi vähentää iäkkäiden ihmisten laitoshoitopaikkoja niin, että yhä useampi voisi asua omassa kodissaan (Sosiaali- ja terveysministeriö 2008). Tämän tavoitteen saavuttaminen

edellyttää varsin kokonaisvaltaista ja laajasti iäkkäiden arkea huomioivaa näkemystä siitä, mitkä tekijät ja toimenpiteet edesauttavat iäkkäiden kotona asumista. Siinä ei ole kuitenkaan kysymys pelkästä avun saannista ja hengissä pysymisestä. Elämänlaatu, mahdollisuus liikkua kodin ulkopuolella ja osallistua sosiaaliseen elämään ovat tärkeitä asioita, joiden merkitys poliittisessa puheessa jää usein taka-alalle. Kotona asumisen onnistuminen edellyttää huomion kiinnittämistä kaikkiin niihin tekijöihin, joilla voidaan edesauttaa ikääntyneiden yleistä hyvinvointia.

Toimintakyky ja toiminnanvajeet

Toimintakyvyn ja toiminnanvajausten kehittymisen käsitettä ja teoriaa on vuosien saatossa jäsennetty erilaisten mallien avulla. Yhdysvalloissa 1970-luvulla Saad Nagi (1976) kuvasi toiminnanvajauksen synnyn tapahtumaketjuna. Esimerkiksi jalkoihin kohdistuva nivelrikko johtaa fysiologisiin vaurioihin ja heikentää elinten toimintaa aiheuttamalla nivelkipua, minkä seurauksena kävelyä pyritään välttämään. Tällöin hyvän toimintakyvyn edellyttämä lihasvoima heikentyy säännöllisen liikkumisen vähentymisen myötä. Lihasvoiman heikentyminen johtaa puolestaan toiminnanrajoituksiin, kuten kävelyn ja toiminnan hitauteen, ja tätä kautta itse toiminnanvajauksiin, esimerkiksi avuntarpeeseen päivittäisissä toiminnoissa.

Toiminnanvajaudet lisäävät kyvyttömyyttä vastata ympäristön yksilölle asettamiin vaatimuksiin kuten toimintoihin, jotka liittyvät esimerkiksi itsestään huolehtimiseen, sosiaalisiin suhteisiin, vapaa-ajan viettoon ja harrastuksiin. Verbruggen ja Jetten teoriassa (1994) ihmisen sisäisten tekijöiden lisäksi fyysinen ja sosiaalinen ympäristö nähdään ihmisen toiminnanvajauksien merkittävänä synnyttäjinä. Ympäristötekijät ovat keskeisessä asemassa myös Maailman terveysjärjestön toimintakykyä, toimintarajoitteita ja terveyttä kuvaavassa ICF-luokituksessa (International Classification of Functioning, Disability and Health), joka tarjoaa perustan toiminnallisen terveydentilan ja terveyteen liittyvien toiminnallisten tilanteiden tutkimiselle ja ymmärtämiselle. Sen mukaan ihmisen toimintakyky koostuu kehon toiminnoista ja rakenteesta, suoritus-

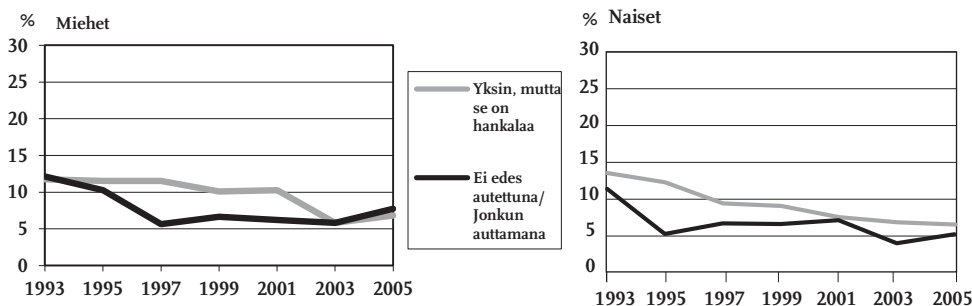
toiminnoista, osallistumisesta sekä ympäristö- ja yksilötekijöistä (World Health Organization 2001). Ympäristötekijät ovat niitä fyysisiä, sosiaalisia ja asenneympäristöjä, joiden äärellä ihmiset elävät ja asuvat. Nämä tekijät ovat vuorovaikutuksessa niin ruumiin toimintojen ja rakenteiden kuin suoriutumisen ja osallistumisen kanssa.

Toimintakyvyn ja toiminnanvajausten kehittymistä koskeva teoria edellyttää toimintakyvyn laaja-alaista kartoittamista. Etenkin kotona asumisen kannalta fyysisen ja psyykkisen suoriutumisen lisäksi tulee kiinnittää huomiota mm. lähiympäristön toimivuuteen ja viihtyisyyteen. Kaupungeissa haasteena on esimerkiksi istuinpenkkien puuttuminen kävelyteiden varsilta, mikä hankaloittaa toimintarajoitteisten ihmisten pääsyä ulkoilemaan puistoihin, koska kodin ja puiston välillä ei ole levähdysmahdollisuutta. Helsingin keskustassa asuvat yli 75-vuotiaat ihmiset kokevat juuri istuinpenkkien puuttumisen liikkumisreittien varrelta yleisimmäksi asuinalueen toimintaan osallistumista rajoittavaksi yksittäiseksi tekijäksi (Sulander ym. 2009).

Väestön fyysinen toimintakyky kohenee

Suomessa tehtyjen väestötasoisten tutkimusten mukaan aiempiin samanikäisiin ikäpolviin verrattuna yhä useampi iäkäs ihminen selviytyy ilman suuria vaikeuksia päivittäisistä askareista ja liikkumiskykyä vaativista tehtävistä (Martelin ym. 2002; Kattainen ym. 2004; Sulander ym. 2006, Sulander ym. 2007). Viimeisten parin vuosikymmenen aikana yhä useampi 65–74-vuotias suoriutuu päivittäistoiminnoistaan.

Itsenäisen selviytymisen ja kotona asumisen onnistumisen kannalta erityisen rohkaisevia ovat tulokset 75–84-vuotiaiden suomalaisten kyvystä selviytyä päivittäisistä toiminnoistaan (Sulander ym. 2007). Esimerkiksi pukeutumisesta vain vaivoin selviytyvien osuus on puolittunut vuosien 1993–2005 välillä (Kuvio 1) (Sulander ym. 2007). Nämä tulokset ovat rohkaisevia iäkkäiden kotona asumisen kannalta, koska pukeutumiskyky on yksi keskeisistä toiminnoista, joka mahdollistaa itsenäisen asumisen.

Kuvio 1. 75–84-vuotiaiden kyky pukeutua, ikävakioidut osuudet (%).

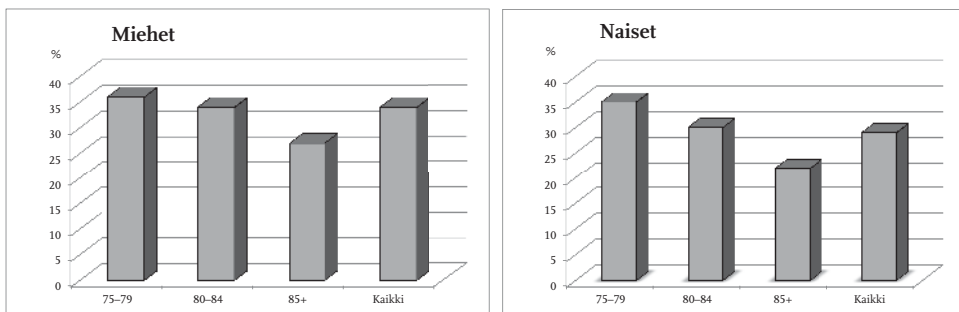
Lähde. Sulander ym. 2007. Suomen Lääkärilehti 62, 29–33.

Toimintakyvyn kohentumiseen ovat todennäköisesti vaikuttaneet useat eri tekijät, muun muassa kroonisten tautien riskitekijöiden väheneminen. Väestön sydän- ja verisuonisairaudet sekä monet muut krooniset taudit ovat vähentyneet olennaisesti. Lisäksi väestön sosioekonominen rakenne on muuttunut ja terveydenhoito on kehittynyt terveyden kannalta positiiviseen suuntaan. Kaikki nämä tekijät ovat osaltaan vaikuttamassa väestön fyysisen toimintakyvyn tasoon. Ympäristötekijät ja niihin käytössä olevat vaikuttamiskeinot ovat keskeisiä toimintakyvyn ylläpitämisen ja kohentumisen kannalta. Näissä asioissa tapahtuneet muutokset ovat voineet myös vaikuttaa väestön fyysisen toimintakyvyn kohentumiseen.

Viheralueiden hyvinvointivaikutukset kaupunkilaisilla

Viherympäristöjen on todettu edistävän kansalaisten fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia: ulkoilu viherympäristössä tuottaa iloa ja parantaa mielialaa (Tyrväinen ym. 2007). Suomesta on muun muassa lupaavia tuloksia viherympäristön vaikutuksista laitoksissa asuvien ikääntyneiden hyvinvointiin (Rappe 2005). Kotona asuvien iäkkäiden ihmisten hyvinvoinnin ja viheralueiden välisiä yhteyksiä ei ole laajemmin tutkittu.

Liisa Tyrväinen (2007) selvitti tutkimusryhmänsä kanssa luonnon merkitystä kaupunkilaisille ja sen vaikutusta psyykkiseen hyvinvointiin.

Kuvio 2. Vähintään neljä kertaa viikossa viheralueilla aikaa viettävien osuudet ikäryhmittäin (%).

Lähde. Sulander ym. 2009. Raportteja 4/2009. Helsinki: Ikäinstituutti.

Tutkimukseen osallistui yhteensä 1273 15–75-vuotiasta helsinkiläistä ja tamperelaista. Tutkimuksen mukaan kaupungissa asuvista vastaajista 45 % piti mielipaikkoinaan metsä- ja luontoalueita ja 23 % rakennettuja viheralueita. Vastaajista vain 5 % piti rakennettuja kaupunkikohteita mielipaikkoinaan. Tutkimuksen mukaan kaupungin viheralueilla vietetty aika lisäsi positiivisia tunteita, joita mitattiin keskittyyneisyyden, innostuneisuuden ja energisyyden summamuuttujilla. Samanlainen vaikutus havaittiin myös kaupungin ulkopuolisilla luontoalueilla vietetyllä ajalla. Tutkimuksessa ei tarkasteltu erikseen iäkkäämpien vastaajien tuloksia, vaan tulokset raportoitiin koko joukolle.

Ikäinstituutissa käynnistettiin keväällä 2008 Raha-automaattiyhdistyksen tuella kolmivuotinen ”Vanhuksen koti keskellä kaupunkia”-projekti. Projekti tuotti tietoa Helsingin keskustassa asuvien 75 vuotta täyttäneiden ihmisten toimintakyvystä ja arkielämyksen haasteista sekä loi edellytyksiä liikkumiskyvyltään heikentyneiden ja muistisairauden alkuvaiheessa olevien kotona asuvien vanhusten osallistumiselle ja toiminnalle. Projektissa kehitettiin toimintakyvyn laaja-alaista arviointi- ja tukimallia, joka perustui vahvasti ikäihmisen omien kokemusten huomioimiselle.

Projektissa toteutetun postikyselyn mukaan (Sulander ym. 2009), yli puolet noin 1400 vastaajasta kertoi viettävänsä aikaa viheralueilla vähin-

tään kerran viikossa. Kolmasosa miehistä ja reilu neljäsosa naisista vietti aikaa viheralueilla vähintään neljästi viikossa (Kuvio 2). Miehistä 15 % ja naisista 19 % ilmoitti, ettei vietä lainkaan aikaa viheralueilla.

Nuoremmat vastaajat viettivät useammin aikaa viheralueilla. Viheralueilla aikaansa viettävien määrä väheni iän myötä niin miehissä kuin naisissa (Kuvio 2). Oletettavasti iän myötä yleistyvät fyysiset toiminnanvajeet rajoittavat vanhempien vastaajien liikkumista, mikä puolestaan näkyy vähäisempänä ulkoilun määränä. Vanhemmissa ikäryhmissä onkin nuoriin verrattuna huomattavasti enemmän sellaisia vastaajia, jotka eivät vietä lainkaan aikaa viheralueilla.

Kyseisen projektin kotihaastattelujen mukaan iäkkäät kaupunkilaiset viettivät mieluiten aikaansa läheisillä viheralueilla – puistoissa ja merenrannoilla. Tulos ei ole yllättävä, koska useiden tutkimusten mukaan ihmiset arvottavat mielipaikoikseen yleisemmin luontoalueet kuin rakennetun ympäristön (esim. Ulrich 1981; Tyrväinen ym. 2007).

Tyrväisen ja kumppaneiden tutkimuksessa positiiviset tuntemukset olivat yleisempiä niillä ihmisillä, joiden työ- tai opiskelumatka kulki viheralueiden kautta sekä niillä, joiden työhön tai opiskeluun sisältyi viikoittain luonnossa oleskelua (Tyrväinen ym. 2007). Nämä tulokset antavat viitteitä siitä, että viheralueiden hyvinvointivaikutukset välittyvät ihmisille myös arjen kiireen keskellä, eivät ainoastaan viheralueilla viete-
tyn rentouttavan vapaa-ajan kautta.

Ikäinstituutin projektin postikyselyaineistosta tehtyjen alustavien analyysien mukaan viheralueilla viikoittain vietettyjen kertojen määrällä on yhteys elämänlaatuun. Useammin viikossa viheralueilla aikaansa viettävien iäkkäiden kaupunkilaisten elämänlaatu on parempi kuin niiden, jotka oleskelevat alueilla harvemmin. Viheralueilla aikaansa viettävät kokevat myös itsensä useammin onnelliseksi ja elämästä kiinnostuneiksi. Viheralueiden elämänlaadullisia vaikutuksia on havaittu myös pitkäaikaishoidossa olevilla iäkkäillä ihmisillä (Rappe ja Topo 2007). Luonnossa oleskelun tai sen näkemisen on todettu rauhoittavan dementiaa sairastavia ihmisiä. Lisäksi luonto herättää muistoja ja lisää aktiivisuutta (Rappe ja Topo 2007). Alueilla, joissa on puita ja kasveja, on myös todettu olevan suotuista vaikutuksia sosiaalisen hyvinvoinnin ja sosiaalisten suhteiden ylläpitoon kuten myös aggressiota vähentävä vaikutus (Kweon

ym. 1998; Kuo ja Sullivan 2001). Jopa yksittäisten kasvien kasvun ja kehityksen seuraamisella on todettu olevan suuri merkitys mielihyvän tuottajina (Rappe 2005)

Lisää hyvinvointia viheralueilta

Suhteellisen vähäisestä tutkimuksesta huolimatta viheralueiden hyvinvointivaikutuksia koskevat tulokset ovat varsin vakuuttavat ja yhdenmukaiset. Toisaalta niistä vaikutusmekanismeista, jotka tämän yhteyden selittävät, tiedetään vielä varsin vähän. On mahdollista, että viheralueiden hyvinvointivaikutusten taustalla vaikuttavat psykosomaattiset prosessit, jolloin viheralueiden aiheuttama psyykinen mielihyvä edesauttaa fyysistä terveyttä. Luonnon näkemisen ja havainnoinnin on jo itsessään todettu tuottavan positiivisia emotionaalisia ja fysiologisia muutoksia (Korpela ja Ylén 2007). Toisaalta useat ihmiset harrastavat terveyttä ylläpitävää liikuntaa juuri viheralueilla, mikä saattaa edistää heidän hyvinvointiaan enemmän kuin itse viheralueen itsenäinen vaikutus. Kokonaisvaltaisemman kuvan saaminen viheralueiden hyvinvointivaikutuksista edellyttää vaikutusmekanismien lisätutkimusta. Tästä huolimatta jo olemassa olevan tutkimustiedon mukaan viheralueiden vaikutukset ihmisten elämään ovat varsin moniulotteiset ja kattavasti hyvinvointia edistävät. Viheralueiden merkitys ihmisille tulisi ottaa huomioon kaikilla kaupunkisuunnittelun asteilla maankäytön suunnittelusta ja kaavoituksesta aina yksittäisten talojen ja taloyhtiöiden pihasuunnitteluun. Jos rakentaminen on tiivistä, tämän toteuttaminen on vaikeaa.

Viheralueiden hyvinvointia edistävää vaikutusta voitaisiin parantaa hyvinkin yksinkertaisin keinoin panostamalla viheralueiden saavutettavuuteen, ottamalla viheralueiden suunnittelussa ja hoidossa ikääntyneiden ihmisten näkökulmat huomioon sekä parantamalla lähiviheralueiden eli lähinnä taloyhtiöiden hallinnoimien pihojen laatua ja panostamalla niiden kunnossapitoon. Nämä alueet ovat usein juuri niitä, joissa useat iäkkäät ihmiset suuren osan ulkoiluajastaan viettävät; tai ainakin viettäisivät, mikäli piha tarjoaisi esteettisesti ja toiminnallisesti positiivisia elämyksiä. Ulkoilu on toimintakyvyn säilymisen ja

edistämisen kannalta keskeinen toiminto. Toimintakyvyn ylläpitäminen edellyttää kykyjen käyttöä (Cassel 2002) ja on todennäköisempää, että toimintakyvyn ylläpitämiseen ja edistämiseen motivoitunut ihminen useammin myös käyttää näitä kykyjä. Tätä motivaatiota edesauttaa virikkeellinen ja esteettisesti miellyttävä ympäristö.

On varsin yleistä, että taloyhtiöiden pihojen hoitoon panostetaan suhteellisen vähän. Ilmeisesti taloyhtiön viheralueilla ei koeta olevan vaikutusta asuntojen arvoon, vaikka näiden tekijöiden välillä on todettu olevan yhteys (Tyrväinen ym. 2006). Omistusasunnoissa, omalla tontilla asuvien taloyhtiöiden osakkaiden, jotka ”omistavat” osan piha-alueista, voisi kuvitella olevan kiinnostuneita oman omaisuutensa kunnosta. Monien rakennettavien uudiskohteiden asuntojen hinnoissa on eriteltyä kunkin asunto-osakkeen tonttiosuuden arvo, joka kaupunkialueilla on usein varsin korkea. Tällainen hinnoittelupolitiikka tuo näkyväksi sen kokonaisuuden, mistä ostetun asunnon hinta koostuu. Ihmisten hyvinvoinnin kannalta tärkeällä lähimaiseman – eli usein juuri taloyhtiöiden vastuulla olevan alueen – hoidolla luulisi olevan tässä artikkelissa esiin nousseiden asioiden valossa nykyistä keskeisempi merkitys taloyhtiöiden korjaus- ja ylläpitosuunnitelmissa.

Ikääntyneiden hyvinvointia ja toimintakykyä voidaan ylläpitää takaamalla heikoimman toimintakyvyn omaaville esteetön kulku kodin ja pihan välillä. Monissa vanhemmissa kerrostaloyhtiöissä suurimpana ongelmana on hissien puute. Erityisesti ne ikääntyneet, jotka eivät kykene kulkemaan portaissa ilman apua, kärsivät toimintakyvyn ja hyvinvoinnin kannalta hissittömässä talossa asumisesta. Monissa taloyhtiöissä on asiaan onneksi puututtu rakentamalla hissejä. Kokonaistilanne ei kuitenkaan vielä ole läheskään toivotulla tasolla. Ympäristö ja yksilön kokemukset ympäristöstä vaikuttavat herkemmin iäkkäiden kuin nuorempien ihmisten liikkumiseen. Kaatuminen lähiympäristössä saattaa aiheuttaa turvattomuutta, joka johtaa liikkumisen vähentämiseen. Toiminnanvajausta synnyttävän tapahtumaketjun (esim. Nagi 1976) aiheuttajana saattaakin olla lähiympäristöön liittyvä yksittäinen tapahtuma eikä ainoastaan fyysinen vamma tai sairaus.

Laitos- ja kotihoidon tarve lisääntyy jatkossa eikä vielä ole selvää, miten valtiovalta tästä haasteesta selviää. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää

kehittää kaikkia niitä keinoja, joilla voidaan vaikuttaa ikääntyneiden hyvinvointiin. Viherympäristöjen kohdalla kaupungeissa asuvien iäkkäiden ihmisten tilanne on hankala. Kaupunkirakenteen tiivistäminen supistaa viheralueiden määrää ja kokoa. Tällöin olisi pyrittävä takaamaan mahdollisimman vaivaton kulku lähiviheralueille. Tämä on usein vaikeaa, etenkin suuremmissa kaupungeissa, joissa kaavoittamisen ensisijaisena tarkoituksena ei ole palvella iäkkäiden ihmisten kulkemista eikä viheralueiden säilymistä. Viherympäristöjen tulisi kuitenkin olla etenkin kaupunkialueilla jatkuvan kehittämisen kohteena, koska niillä on kokonaisvaltainen yhteys ihmisten hyvinvointiin.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Ahacic, Kozma & Parker, Marti G. & Thorslund, Mats 2003: Mobility Limitations 1974-1991: Period Changes Explaining Improvement in the Population. – *Social Science and Medicine* 57(12) 2003, 2411–2422.
- Balfour, Jennifer & Kaplan, George 2002: Neighborhood Environment and Loss of Physical Function in Older Adults: Evidence from the Alameda County Study. – *American Journal of Epidemiology* 155(6) 2002, 507–515.
- Cassel, Christine K. 2002: Use It or Lose It. Activity May Be the Best Treatment for Aging. – *JAMA: the Journal of the American Medical Association* 288(18) 2002, 2333–2335.
- Clark, Daniel O. 1996: The Effect of Walking on Lower Body Disability among Older Blacks and Whites. – *American Journal of Public Health* 86(1) 1996, 57–61.
- Crimmins, Eileen M 2004: Trends in the Health of the Elderly. – *Annual Review of Public Health* 25, 2004, 79–98.
- Francis, Jacinta & Wood, Lisa J & Knuiman, Matthew & Giles-Corti, Billie 2012: Quality or Quantity? Exploring the Relationship between Public Open Space Attributes and Mental Health in Perth, Western Australia. – *Social Science & Medicine* 74(10) 2012, 1570–1577.
- Freedman, Vicky A. & Martin, Linda G. & Schoeni, Robert F. 2002: Recent Trends in Disability and Functioning among Older Adults in the United States: A Systematic Review. – *JAMA: the Journal of the American Medical Association* 288(24) 2002, 3137–3146.
- Freedman, Vicky A. & Grafova, Irina B. & Schoeni, Robert F. & Rogowski, Jeanette 2008: Neighborhoods and Disability in Later Life. – *Social Science and Medicine* 66(11) 2008, 2253–2267.
- Grahn, Patrik & Stigsdotter, Ulrika 2003: Landscape Planning and Stress. – *Urban Forestry and Urban Greening* 2(1) 2003, 1–18.
- Kalache, Alexandre & Kickbush, Ilona 1997: A Global Strategy for Healthy Ageing. – *World Health* 50(4) 1997, 4–5.
- Kattainen, Anna & Reunanen, Antti & Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Knekt, Paul & Sainio, Päivi & Härkänen, Tommi & Aromaa, Antti 2004: Secular Changes in Disability

- among Middleaged and Elderly Finns with and without Coronary Heart Disease from 1978-1980 to 2000-2001. *Annals of epidemiology* 14(7) 2001, 479–485.
- Korpela, Kalevi M. & Ylén, Matti 2007: Perceived Health is Associated with Visiting Natural Favourite Places in the Vicinity. – *Health & Place* 13(1) 2007, 138–151.
- Kuo, Frances E. & Sullivan, William C. 2001: Aggression and Violence in the Inner City. Effects of Environment via Mental Fatigue. – *Environment and Behavior* 33(4) 2001, 543–571.
- Kweon, Byoung-Suk & Sullivan, William C. & Wiley, Angela 1998: Green Common Places and the Social Integration of Inner-City Older Adults. – *Environment and Behavior* 30(6) 1998, 832–858.
- LaCroix, Andre Z. & Guralnik, Jack M. & Berkman, Lisa F. & Wallace, Robert B. & Satterfield, Suzanne 1993: Maintaining Mobility in Late Life. II. Smoking, Alcohol Consumption, Physical Activity, and Body Mass Index. – *American Journal of Epidemiology* 137(8) 1993, 858–869.
- Maas, Jolanda & Verheij, Robert A. & Groenewegen, Peter P. & de Vries, Sjerp & Spreeuwenberg, Peter 2006: Green Space, Urbanity, and Health: How Strong Is the Relation? – *Journal of Epidemiology and Community Health* 60(7) 2006, 587–592.
- Maas, Jolanda & Verheij, Robert A. & de Vries, Sjerp & Speeuwenberg, Peter & Schellevis, Francois G., Groenewegen, Peter P. 2009: Morbidity Is Related to a Green Living Environment – *Journal of Epidemiology and Community Health* 63(12) 2009, 967–973.
- Manton, Kenneth G. & Gu, XiLiang 2001: Changes in the Prevalence of Chronic Disability in the United States Black and Nonblack Population above Age 65 from 1982 to 1999 – *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 98(10) 2001, 6354–6359.
- Martelin, Tuija & Koskinen, Seppo & Kattainen, Anna & Sainio, Päivi & Reunanen, Antti & Aromaa, Antti 2002: Changes and Differentials in the Prevalence of Activity Limitations among Finns aged 65-74: Comparison of the Mini-Finland Health Examination Survey (1978-80) and the FINRISK-97 Senior Survey (1997) – *Yearbook of Population Research in Finland* 38 2002, 55–75.
- Nagi, Saad Z. 1976: An Epidemiology of Disability among Adults in the United States. – *The Milbank Memorial Fund quarterly. Health and Society* 54(4) 1976, 439–467.
- Rappe, Erja (2005): *The Influence of a Green Environment and Horticultural Activities on the Subjective Well-Being of the Elderly Living in Long-Term Care*. University of Helsinki, Department of Applied Biology, Publication 24.
- Rappe, Erja & Topo, Päivi 2007: Contact with Outdoor Greenery Can Support Competence among People with Dementia – *Journal of Housing for Elderly* 21(3–4) 2007, 229–248.
- Schoeni, Robert F. & Freedman, Vicky A. & Martin, Linda G. 2008: Why is Late-Life Disability Declining? *The Milbank Quarterly* 86(1) 2008, 47–89.
- Seeman, Teresa E. & Berkman, Lisa F. & Charpentier, Peter A. & Blazer, Dan G. & Albert, Marilyn S. & Tinetti, Mary E. 1995: Behavioral and Psychosocial Predictors of Physical Performance: MacArthur Studies of Successful Aging. – *The Journals of Gerontology. Series A, Biological Sciences and Medical Sciences* 50(4) 1995, 177–183.

- Siitonen, Tuomo 2008: Elinympäristön kehittäminen. Teoksessa *Gerontologia*. Toimittaneet Eino Heikkinen ja Taina Ranta. Duodecim, Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2008: *Ikäihmisten palvelujen laatusuositus*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3. Helsinki.
- Stuck, Andreas E. & Walthert, Jutta M. & Nikolaus, Thorsten & Bula, Christophe J. & Hohmann, Christoph & Beck, John C. 1999: Risk Factors for Functional Status Decline in Community-Living Elderly People: A Systematic Literature Review – *Social Science and Medicine* 48(4) 1999, 445–469.
- Sulander, Tommi & Martelin, Tuija & Rahkonen, Ossi & Nissinen, Aulikki & Uutela, Antti 2005: Associations of Functional Ability with Health-Related Behavior and Body Mass Index among the Elderly. – *Archives of Gerontology and Geriatrics* 40(2) 2005, 185–199.
- Sulander, Tommi & Martelin, Tuija & Sainio, Päivi & Rahkonen, Ossi & Nissinen, Aulikki & Uutela Antti 2006: Trends and Educational Disparities in Functional Capacity among People Aged 65–84 years. – *International Journal of Epidemiology* 35(5) 2006, 1255–1261.
- Sulander, Tommi & Puska, Pekka & Nissinen, Aulikki & Reunanen, Antti & Uutela, Antti 2007: 75–84-vuotiaiden suomalaisten toimintakyvyn muutokset 1993–2005. – *Suomen Lääkärilehti* 62 2007, 29–33.
- Sulander, Tommi & Nisén, Jessica & Heimonen, Sirkkaliisa & Pohjolainen, Pertti & Virkola, Elisa & Karvinen, Elina & Koivula, Riitta 2009: *Vanhuksen koti keskellä kaupunkia. Kyselytutkimuksen tulokset*. Raportteja 4/2009. Helsinki: Ikäinstituutti.
- Takano, Takehito & Nakamura, Keiko & Watanabe, Masafumi 2002: Urban Residential Environments and Senior Citizens' Longevity in Megacity Areas: The Importance of Walkable Green Spaces. – *Journal of Epidemiology and Community Health* 56(12) 2002, 913–918.
- Tyrväinen, Liisa & Lönnqvist, Henrik & Leino, Olli & Holopainen, Markus 2006: *Viheralueet ja asuntojen hinnat – Tapaustutkimus Helsingistä*. Loppuraportti. Metsäekologian laitos, Helsingin yliopisto.
- Tyrväinen, Liisa & Silvennoinen, Harri & Korpela, Kalevi & Ylen, Matti 2007: Luonnon merkitys kaupunkilaisille ja vaikutus psyykkiseen hyvinvointiin. *Metlan työraportteja* 52, 57–77.
- Ulrich, Roger 1981: Natural versus Urban Scenes: Some Psychological Effects. – *Environment and Behaviour* 13(5) 1981, 532–556.
- Verbrugge, Lois M. & Jette, Alan M. 1994: The Disablement Process. – *Social Science and Medicine* 38(1) 1994, 1–14.
- Villeneuve, Paul J. & Jerrett, Michael & Su, Jason G. & Burnett, Richard T. & Chen, Hong & Wheeler, Amanda J. & Goldberg, Mark S. 2012: A Cohort Study Relating Urban Green Space with Mortality in Ontario, Canada. – *Environmental Research* 115 2012, 51–58.
- Väestöennuste 2012: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/vaenn/2012/vaenn_2012_2012-09-28_fi.pdf
- World Health Organization 2001: *International Classification of Functioning, Disability and Health: ICF*. World Health Organization, Geneva.

Abstract

Environment, Aesthetics, and Well-Being

Edited by Arto Haapala, Kalle Puolakka, and Tarja Rannisto

This collection of essays looks at the issue of human well-being from the point of view of environmental aesthetics. Questions addressed include: What role do aesthetic values have in advancing well-being? Are there environments that are particularly supportive of well-being? What is the place of aesthetic factors in environmental and city planning? The authors of the first part of the book illuminate the relationship between aesthetics and well-being by discussing such notions and ideas as aesthetic well-being, interactive environmental planning, aesthetic quality in urban planning, aesthetic footprint, and ecological aesthetics. The authors of this part also engage with many topical questions in environmental and everyday aesthetics. For example, Yuriko Saito's idea of green aesthetics as well as Allen Carlson's science-based model of the aesthetic appreciation of nature are critically examined.

The articles of the second part approach the theme of the book through concrete case-studies on the effect of different environments on well-being. Examples include places in urban environments encouraging a slower way of life, changing rural scenery, and green spaces in both urban and natural contexts. Empirical data on the positive contribution green spaces have on well-being play an important role in some of the articles of this part of the book. As a whole, the book shows that aesthetics should not be seen as mere idle luxury; aesthetic values are an important factor of human well-being whose neglect, for example, in city and environmental planning can have direct negative consequences for human life.

Kirjoittajat

Aarrevaara, Eeva, TkT, yliopettaja, Tekniikan ala, Lahden ammattikorkeakoulu

Haapala, Arto, PhD, estetiikan professori, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto

Kopomaa, Timo, VTT, kaupunkitutkimuksen dosentti, Sosiaalitieteiden laitos, Helsingin yliopisto

Kopperoinen, Leena, FM, erikoistutkija, Suomen ympäristökeskus (SYKE)

Mattila, Hanna, TkL, yliopistonlehtori, Insinöörیتieteiden korkeakoulu, Aalto-yliopisto

Naukkarinen, Ossi, FT, dos., tutkimuspäällikkö, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, Aalto-yliopisto

Puolakka, Kalle, FT, dos., yliopistotutkija, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto

Rannisto, Tarja, FM, estetiikan tohtorikoulutettava, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto

Sulander, Tommi, VTT, dos., tutkijatohtori, Metsätieteiden laitos, Helsingin yliopisto

Vihanninjoki, Vesa, FM, tutkija, Suomen ympäristökeskus (SYKE)

Henkilöhakemisto

A

Aalto, Alvar 151
Aristoteles 19
Aura, Seppo 77

B

Beardsley, Monroe 10–11, 28–29, 40, 44–45,
51–53, 57–58, 122
Bentham, Jeremy 42
Berleant, Arnold 26, 34, 88, 121
Bonsdorff, Pauline von 67, 75, 156
Brady, Emily 24, 89, 120

C

Carlson, Allen 13, 88, 110
Castrén, Heikki 80
Casey, Edward 22–24

E

Eaton, Marcia 122
Ehrlich, Paul 160
Ekroos, Ari 79

F

Fischer, Frank 46
Forester, John 47
Freud, Siegmund 32–33

G

Gadamer, Hans-Georg 26
Giddens, Anthony 154
Goodman, Nelson 90, 100–102, 105

H

Habermas, Jürgen 11, 47–48, 51
Hargrove, Eugene C. 89
Heidegger, Martin 33–34
Heikkilä, Risto 143
Heynen, Hilde 154

J

Jalas, Mikko 139–140
Jette, Alan 177

K

Karisto, Antti 131
Kant, Immanuel 19, 42–43, 47
Kesänen, Juha 140, 142
Kieran, Matthew 25
Kinnunen, Aarne 27
Kokko, Yrjö 88

L

Laine, Yrjö 148
Leopold, Aldo 88, 122
Lintott, Sheila 89
Lopes, Dominic McIver 25

M

Majamaa, Vesa 79
Mannermaa, Mika 132
Meurman, Otto-livari 153, 157–158
Mondrian, Piet 25
Mooney, Harold 160
Moore, Ronald 88

N

Nagi, Saad 177
Nyman, Kaj 81

O

Orr, David 89, 92

P

Pettersson, Lars 150
Platon 19
Porteous, J. Douglas 88

R

Revell, Viljo 80
Rothko, Mark 25
Rorty, Richard 10, 32–33

S

Saito, Yuriko 13–14, 30–31, 89–90, 95–100,
103–105, 110, 115, 117–119
Scruton, Roger 26, 29–30, 51–52
Sepänmaa, Yrjö 88
Sibley, Frank 52, 90, 100–101, 103–105
Shusterman, Richard 33
Sjöström, Alfred 148
Stenros, Helmer 77

T

Thoreau, Henry David 88
Tuovinen, Pentti 65
Tyrväinen, Liisa 179

U

Urry, John 112–113

V, W

Valo, Ville 136
Walton, Kendall 36
Warnock, Mary 24
Verbrugge, Lois, 177
Wiik, Maarit 166
Wilde, Oscar 10, 29, 32
Virilio, Paul 132